

บทที่ 3

สาระสำคัญของอนุப்புพิภพ 5

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ตรัสหัวข้อของอนุப்புพิภพไว้แต่เพียงย่อๆ เท่านั้น ดังตัวอย่างที่ว่า “พระผู้มีพระภาคได้ตรัสอนุப்புพิภพ คือทรงประกาศทานกถา สีกกถา สัคคกถา กามาทีนวกถา เนกขัมมานิสังสกถา แก่เศรษฐีคหบดีผู้หนึ่ง ณ ที่สมควรแล้ว” (วิ.มหา. (ไทย) 4/27/34) ซึ่งไม่ปรากฏเนื้อหาของคำสอนแต่ละเรื่อง

ดังนั้นในบทนี้ ผู้วิจัยจึงได้นำรายละเอียดของคำสอนแต่ละเรื่องในอนุப்புพิภพที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์อื่น ๆ ทางพระพุทธศาสนาหลาย ๆ แห่ง นำมารวบรวมใช้เป็นแนวทางการศึกษา เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับอนุப்புพิภพ และจะอธิบายเนื้อหาของอนุப்புพิภพที่คิดว่าน่าจะใกล้เคียงกับที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ซึ่งเริ่มจากเรื่องที่ย้ายไปหายากและให้เหมาะสมกับคฤหัสถ์ เพื่อจะได้นำเอาอนุப்புพิภพไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคมอย่างแท้จริงเป็นลำดับต่อไป

3.1 สาระสำคัญของทานกถา

ทานกถา เป็นหัวข้อธรรมข้อแรกของอนุப்புพิภพ โดยปกติเรื่องทานจะเป็นธรรมข้อแรกของหลักธรรมอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น ทานเป็นบารมีข้อแรกในบารมี 10 คือทานบารมี ที่เป็นเช่นนี้สันนิษฐานได้ว่าทานเป็นกุศลที่ทำได้ง่ายและเป็นฐานเพื่อสร้างกุศลอื่น ๆ ที่ยากกว่า เพราะว่าถ้าบุคคลใดไม่สามารถทำทานได้ กุศลเรื่องอื่น ๆ ก็ยากจะปฏิบัติได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น ทานจึงเป็นหลักธรรมเบื้องต้นในพระพุทธศาสนา ทานเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกันและกันได้ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่ทาน เพราะทานจัดเป็นการทำบุญอย่างหนึ่งในบุญกิริยาวัตถุ 3 อย่าง คือ บุญสำเร็จด้วยการให้ บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล และบุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา (ที.ปา. (ไทย) 11/305/269) การทำบุญทั้ง 3 ประการนี้ เป็นหนทางในการปฏิบัติตนเพื่อจะเข้าสู่เป้าหมายตามเจตนาของผู้กระทำนั้น ๆ

เพราะฉะนั้น หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่จะอำนวยความสะดวกให้แก่มวลมนุษยชาติโดยส่วนรวมได้อย่างแท้จริงก็คือเรื่องของทาน ทานจัดเป็นคุณธรรมที่จะช่วยส่งเสริมให้คนที่อยู่ร่วมกันในสังคมมีความเสียสละ มีความโอบอ้อมอารีให้แก่กันและกัน และอยู่ร่วมกันอย่างปกติ มีความสุข ดังนั้น เรื่องของทานจึงมีความสำคัญในทุกสถานที่และทุกกาลเวลา

3.1.1 ความหมายของทาน

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้ให้ความหมายของทานไว้หลายประการ ซึ่งแตกต่างกันออกไป แต่ถ้าจำแนกตามสิ่งที่ให้ซึ่งเป็นสาระสำคัญของเรื่องทาน ทานมีความหมายหลัก ๆ อยู่ 3 ประการ คือ (1)การให้วัตถุสิ่งของหรือวัตถุทาน คือการให้สิ่งของที่สามารถจับต้องได้ เช่น การให้ข้าวปลาอาหาร หรือกล่าวโดยรวมคือการให้ปัจจัย 4 ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค (2)ธรรมทาน คือการให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง (3)อภัยทาน คือการให้ความไม่มีเวร ไม่มีภัยแก่บุคคลอื่นและสัตว์อื่น ดังคำอธิบายในคัมภีร์อภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ ที่ว่า

- 1) ทาน หมายถึง การให้วัตถุที่ควรให้
- 2) ทาน หมายถึง การให้ความรู้
- 3) ทาน หมายถึง การให้อภัยแก่คนหรือสัตว์อื่น

(อภิ.กถา.(บาลี) 37/289-290/480, อภิ.กถา. (ไทย) 37/289-290/455)

ส่วนในอรรถกถาขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ได้ให้ความหมายของทานไว้ 2 ประการ คือ

- 1) อามิสทาน หมายถึง การให้วัตถุสิ่งของ
- 2) ธรรมทาน หมายถึง การให้ธรรมะ

(ขุ.ข.อ. (ไทย) 39/1/1-/193)

ในอรรถกถากล่าวถึงทาน โดยเนื้อความมีเพียง 2 อย่าง คือ อามิสทานและธรรมทาน ซึ่งอาจตีความได้ว่า อามิสทาน คือวัตถุทาน ได้แก่ การให้วัตถุที่ควรให้ ซึ่งกล่าวไว้ในอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ ส่วนธรรมทานอาจรวมถึงการให้ความรู้และการให้อภัยหรืออภัยทานอันเป็นทานอีก 2 อย่างที่อภิธรรมปิฎก กถาวัตถุกล่าวถึง เพราะมีลักษณะที่มีให้วัตถุสิ่งของเหมือนกัน

อย่างไรก็ตาม “ทาน” ยังมีความหมายอย่างอื่นอีก คือหมายถึง การให้และสิ่งที่ให้ (ไทยธรรม) ก็ได้ ดังที่พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายของทานไว้ว่า “ทาน หมายถึง การให้, ยกมอบแก่ผู้อื่น, ให้ของที่ควรให้แก่คนที่ควรให้ เพื่อประโยชน์แก่เขา, สละให้ปันสิ่งของของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น, สิ่งที่ให้, ทรัพย์สินสิ่งของที่มอบให้หรือแจกออกไป” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2551, น. 128)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานอธิบายความหมายไว้ในทำนองเดียวกันว่า ทาน คือ การให้, สิ่งที่ให้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525, น. 339)

กล่าวโดยสรุป ทาน หมายถึง การให้, การเสียสละสิ่งของของตนให้แก่ผู้อื่น เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ สงเคราะห์ ตอบแทนคุณ และบูชาคุณ โดยแยกออกเป็น 3 ประการใหญ่ๆ

ตามสิ่งที่ให้ คือ (1) การให้อามิสหรือวัตถุสิ่งของ เรียกว่า “วัตถุทาน” (2) การให้ธรรมะหรือความรู้ เรียกว่า “ธรรมทาน” (3) การให้ความไม่มีภัยและไม่มีเวรแก่คนและสัตว์อื่น เรียกว่า “อภัยทาน”

3.1.2 ประเภทของทาน

ทานในพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่หลายอย่างหลายประการ การให้ทานที่บริบูรณ์พร้อมและมีอานิสงส์มากน้อยหรือไม่นั้น ก็ย่อมขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยหลายประการ เพราะสิ่งที่ให้เป็นทานนั้นที่เป็นรูปธรรมก็มี เช่น อาหาร และเสื้อผ้า หรือเป็นนามธรรมก็มี เช่น การให้ธรรมะ หรือการให้อภัย บุคคลก็มีทั้งผู้ให้และผู้รับจะมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นไปไม่ได้ พฤติกรรมของบุคคลผู้ให้ ให้โดยเจาะจงหรือไม่เจาะจง คุณสมบัติของผู้ให้และผู้รับเป็นอย่างไร คุณภาพของสิ่งที่ให้เป็นอย่างไร เช่น ของดี, ของไม่ดี ทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นองค์ประกอบที่จะช่วยเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความถึงพร้อมแห่งทานในพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

เพราะฉะนั้น ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้แบ่งประเภทของทานออกไปตามลักษณะต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องของทานชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังต่อไปนี้

การให้ทานในพระพุทธศาสนามีหลายประเภท ในทานสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงทานไว้ 2 ประเภท คือ

- 1) อามิสทาน หมายถึง การให้สิ่งของเป็นทาน
- 2) ธรรมทาน หมายถึง การให้ธรรมเป็นทาน

(อญ.ทุก. (ไทย) 20/142/120, ชุ.อิติ. (ไทย) 25/98/473)

อามิสทาน หมายถึง การให้วัตถุสิ่งของ มีข้าว น้ำ ยารักษาโรค เป็นต้น และทรัพย์สินเงินทองภายนอก ทั้งสิ่งเป็นที่รักมาก เช่น อวัยวะเลือดเนื้อ แขน ขา ดวงตา และวัตถุที่หวงแหนที่สุด คือ การสละชีวิตให้เป็นทาน เป็นต้น ส่วนธรรมทาน คือ การให้คำแนะนำสั่งสอนให้รู้ดีรู้ชั่ว หรือการแสดงธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศแล้ว อันเป็นเหตุสิ้นทุกข์และนำสุขมาให้ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เพื่อจะให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่น ๆ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญธรรมทานว่ามีผลเลิศกว่าอามิสทาน ดังปรากฏในทานสูตรขุททกนิกาย อิติวุตตกะว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทาน 2 อย่างนี้ คือ อามิสทาน 1 ธรรมทาน 1 ภิกษุทั้งหลาย บรรดาทาน 2 อย่างนี้ ธรรมทานเป็นเลิศ” (ชุ.อิติ. (ไทย) 25/98/473)

สิ่งที่ให้เป็นอามิสทานหรือเป็นทานวัตถุสำหรับให้ตามที่ท่านกล่าวไว้มี 10 ประการดังต่อไปนี้

- 1) อนุณิ ได้แก่ ของเคี้ยวและของกินทุกอย่าง เช่น ข้าว
- 2) ปานิ ได้แก่ น้ำดื่ม ของลุ่มทุกอย่าง เช่น น้ำมะม่วง
- 3) วตุถิ ได้แก่ เครื่องปกปิด คือ ผ้าถุง ผ้าห่ม ผ้าเช็ดตัว
- 4) ยานิ ได้แก่ สิ่งที่ช่วยให้ไปได้สำเร็จ เช่น รถ คานหาม ร่ม รองเท้า
- 5) มาลา ได้แก่ ดอกไม้ทั้งปวง ต่างโดยเป็นดอกไม้ที่ร้อยแล้วและยังมิได้ร้อย
- 6) คนุถิ ได้แก่ ของหอมทุกอย่างและเครื่องอุปกรณ์ของหอมที่บดแล้วและมีไม้บดและของลูบไล้ทุกอย่างมีจันทร์ เป็นต้น
- 7) วิเลปนนิ ได้แก่ เครื่องทำการข้อมผิว เครื่องตกแต่ง เช่น ธงทิว เป็นต้น
- 8) เสยุยา ได้แก่ สิ่งที่ใช้หนุน มีเตียงและดั่ง เป็นต้น และผ้าห่มมีผ้าปาवार (ผ้าห่มใหญ่, เสื้อคลุม) และผ้าโกเชาว์ (ผ้าทำด้วยขนแพะ) เป็นต้น
- 9) อาวสถิ ได้แก่ ที่อาศัยสำหรับบำบัดอันตรายมีลมและแดด หรือที่พักมีเรือนชั้นเดียว เช่น ที่พัก เครื่องรับรอง ศาลา ม้านั่ง เป็นต้น
- 10) ปทีเปยฺยิ ได้แก่ เครื่องอุปกรณ์แห่งประทีปมีไส้และน้ำมัน เช่น ประทีป เทียน ฐูป เครื่องแสงสว่าง เป็นต้น

(ช.อิติ.อ. (ไทย) 300)

ทานวัตถุทั้ง 10 ประการนี้ เป็นเกณฑ์พิจารณาในเบื้องต้นว่า สิ่งสมควรให้มีอะไรบ้าง การให้ทานโดยวัตถุทั้ง 10 ประการนี้ ไม่ได้มุ่งให้แก่บรรพชิตเท่านั้น แม้คฤหัสถ์หรือฆราวาสและสัตว์เดรัจฉานก็สามารถให้ได้เช่นเดียวกัน ส่วนดอกไม้กับของหอมนั้น ส่วนใหญ่จะถวายแด่ผู้ที่เป็นนักบวช มีพระพุทธเจ้า และพระสาวก เป็นต้น ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า การให้ทานประเภทดอกไม้และของหอม ส่วนใหญ่ถวายแก่พระพุทธเจ้า และพระสาวกทั้งในอดีตและปัจจุบัน (พระครูไพศาลธรรมานุสิฐ (ถนอม ภิฎโญจิตฺต), 2546, น. 54)

อนึ่ง ปัจจัย 4 ก็จัดเข้าในอามิสทานด้วยเช่นกัน ดังปรากฏในมังคลัตถปิฎกที่ว่า “ปัจจัย 4 ชื่อว่าอามิสทาน ด้วยสามารถเป็นวัตถุอันบุคคลพึงให้ปัจจัยเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่าามิส เพราะเป็นของพึงถูกต้องด้วยกิเลสมีต้นหา เป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง เจตนาเครื่องบริจาตปัจจัย 4 เหล่านั้น ชื่อว่าอามิสทาน” (พระสิริมงคลาจารย์, 2537, น. 31)

นอกจากนั้น อามิสทาน ยังแบ่งได้อีก 2 แบบ คือ แบ่งตามผู้ให้(ทายก) และแบ่งตามเจตนาของผู้ให้

สามีสถานที่แบ่งตามผู้ให้ในอรรถกถาสีหสูตร มี 3 ประเภท คือ

- 1) สามีสถาน การให้ของที่ดีกว่าตนเองบริโภคใช้สอย คือของเหล่าใดที่ตนเองไม่ค่อยได้ใช้ ก็ให้ของเหล่านั้นไป ทานเช่นนี้มีผลมาก
- 2) สหายทาน การให้ของที่เหมือนกับที่ตนบริโภคใช้สอย ทานเช่นนี้มีผลปานกลาง
- 3) ทาสทาน การให้ของที่เลวหรือของที่ตนเองไม่ใช้แล้ว เช่น ที่ให้แก่คนใช้หรือให้แก่สัตว์เดรัจฉาน ทานเช่นนี้มีผลน้อย

(อภ.ปญจก.อ. (ไทย) 36/3/-/81)

โดยสามารถอธิบายแต่ละประการ ได้ดังต่อไปนี้

- 1) ทาสทาน คือการให้วัตถุทานที่เลว ราคาถูก หยาบ คุณค่าน้อยกว่าที่ตนเองใช้บริโภคอยู่ เป็นการให้อย่างดูถูกเหยียดหยามทั้งสิ่งของและผู้รับ เหมือนให้แก่วณิก คนขอทาน หรือให้แก่ทาสของตนในสมัยโบราณ ทายกจึงได้ชื่อว่าทาสทาน เพราะเป็นไปในอำนาจวัตถุที่ตนเองบริโภคเพราะตนเองถูกัดฉาครอบงำเป็นไปในอำนาจแห่งวัตถุที่ตนเองไม่ให้แก่ชนเหล่าอื่น
- 2) สหายทาน คือการให้สิ่งของที่อยู่ระดับเสมอดัว ชั้นกลาง หมายความว่าตนเองมีหรือบริโภคใช้สอยอย่างไร ก็ให้ของเช่นนั้นแก่ผู้อื่น เหมือนให้แก่คนที่อยู่ในฐานะเป็นมิตรสหายกัน แบ่งกันกินแบ่งกันใช้ ทายกจึงได้ชื่อว่าสหายทาน เพราะตั้งของที่ตนพึงบริโภคและของที่พึงให้แก่ชนเหล่าอื่นไว้โดยเสมอๆ กัน
- 3) สามีสถานหรือทานบดี คือการให้ของที่ประณีต สวยงาม ของดีมีคุณค่าราคาแพงกว่าของที่ตนบริโภคอยู่ คือเลือกสรรแต่ของที่ดีมีคุณภาพอย่างดีที่สุด ตลอดถึงให้ด้วยความเคารพยำเกรงในวัตถุทานและผู้รับ เหมือนเทิดทูนให้แก่นายผู้ที่เคารพนับถือ ทายกจึงได้ชื่อว่าเป็นนายให้เพราะไม่เป็นไปในอำนาจแห่งไทยธรรมเอง แต่ทำไทยธรรมนั้นให้เป็นไปในอำนาจของตน ตามที่ปรากฏในมั่งคัลลตปิปีว่า “ผู้ใดบริโภคของอร่อยด้วยตน ให้ของไม่อร่อยแก่ชนเหล่าอื่น ผู้นั้นชื่อว่าเป็นทาสแห่งไทยธรรม กล่าวคือทานให้ ผู้ใดบริโภคสิ่งใดด้วยตนเอง ให้สิ่งนั้นแหละ ผู้นั้นชื่อว่าเป็นสหายแห่งทานให้ ส่วนผู้ใด ตนเองยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมให้ของอร่อยแก่ชนเหล่าอื่น ผู้นั้นชื่อว่าเป็นนาย เป็นหัวหน้า เป็นเจ้าแห่งทาน พระผู้มีพระภาคตรัสคำว่า “ทานบดี” ทรงหมายเอาผู้เช่นนั้น” (พระสิริมังคลาจารย์, 2537, น. 26)

นอกเหนือจากคุณภาพของวัตถุแล้ว ทางด้านจิตใจก็มีส่วนกำหนดคุณภาพด้วยดังในมั่งคัลลตปิปี ได้กล่าวถึงความโลภ กิเลส ตัณหา เป็นตัวแปรสำคัญส่งผลให้ทานดังกล่าวมีลักษณะแตกต่างกันว่า “ทายกผู้ไม่มีความโลภในใจขณะให้ทาน ชื่อว่าเป็นสามีสถาน(เจ้าแห่งทาน)

เพราะความโลภนั้นครอบงำไม่ได้ ทายกผู้มีใจใกล้ต่อความเป็นทาสแห่งตัณหาในขณะให้ทาน ชื่อว่าทาสทาน และทายกผู้สละสิ่งของ(ไทยธรรม)อันเป็นที่รักของตนให้ทาน ชื่อว่าสหายทาน (พระสิริมังคลาจารย์, 2537, น. 21)

อามิสทานที่แบ่งตามเจตนาของผู้ให้มี 2 ประเภท คือ (1)สังฆทาน ทานที่ให้เพื่อส่วนรวม ไม่เจาะจงผู้หนึ่งผู้ใด (2)ปาฏิปุคคลิกทาน ทานที่ให้เจาะจงแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง (ม.อ. (บาลี) 14/379-380/323-325, ม.อ. (ไทย) 14/379-380/427-430)

1) สังฆทาน ทานที่ให้เพื่อส่วนรวม ไม่เจาะจงผู้ใดผู้หนึ่ง คือ การให้โดยไม่จำเพาะเจาะจงบุคคล 7 จำพวก คือ 1.สงฆ์ 2 ฝ่ายมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข 2.สงฆ์ 2 ฝ่าย 3.ภิกษุสงฆ์ 4.ภิกษุณีสงฆ์ 5.นิมนต์สงฆ์ 2 ฝ่าย 6.นิมนต์ภิกษุสงฆ์ 7.นิมนต์ภิกษุณีสงฆ์ (ม.อ. (ไทย) 14/380/429-430)

2) ปาฏิปุคคลิกทาน ทานที่ให้เจาะจงแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง คือการให้โดยเจาะจงบุคคล 14 จำพวก คือ 1.สัตว์เดรัจฉาน 2.ผู้ทุศีล 3.ผู้มีศีล 4.นักบวชภายนอกพระพุทธศาสนา 5.ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาบัน 6.พระโสดาบัน 7.ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุสกทาคามี 8.พระสกทาคามี 9.ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุนาคามีผล 10.พระอนาคามี 11.ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุอรหัตตผล 12.พระอรหันต์ 13.พระปัจเจกพุทธเจ้า 14.พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า (ม.อ. (ไทย) 14/379/427-428)

พระพุทธเจ้าไม่ทรงสรรเสริญการให้ทานเจาะจงผู้รับ 14 จำพวก แต่ทรงสรรเสริญสังฆทานว่ามีผลหรืออานิสงส์มากกว่าปาฏิปุคคลิกทาน โดยเฉพาะการถวายทานในสงฆ์ 7 จำพวกนี้ มีถวายแก่สงฆ์ 2 ฝ่าย โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เป็นต้น ย่อมได้รับอานิสงส์มากจะเห็นได้จากทักษิณาทินิเวศน์ แม้ภิกษุผู้รับจะเป็นผู้ทุศีลมีเพียงผ้ากาสาวะพັນคอก็ตาม แต่ผลของสังฆทานนั้น นับไม่ได้ หาประมาณมิได้ ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับปาฏิปุคคลิกทานแล้ว อานิสงส์ที่ได้รับจะแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง (ม.อ. (ไทย) 14/380/430)

ส่วน “ธรรมทาน” หมายถึง การแนะนำพร้าสอน การให้ในส่วนจิตใจ เช่น การให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง การโฆษณาประชาสัมพันธ์ รวมถึงการให้อภัยทั้งในส่วนที่เป็นโลกียธรรมและโลกุตตรธรรม รวมถึงคำสอนที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศแล้ว อันเป็นเหตุให้สิ้นทุกข์และนำประโยชน์สุขมาให้ทั้งในโลกนี้และโลกหน้าก็จัดเป็นธรรมทานด้วย (พระครูไพศาลธรรมานุสิฐ (ถนอม ภิณฺญจิตฺต), 2546, น. 12)

ธรรมทานเป็นยอดแห่งทานทั้งปวง คือเลิศ ประเสริฐสุดกว่าอามิสทานทั้งปวง สมตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ทาน 2 อย่างนี้ คือ 1.อามิสทาน คือ การให้สิ่งของ 2.ธัมมทาน คือ การให้ธรรม บรรดาทาน 2 อย่างนี้ ธัมมทานเป็นเลิศ” (อ.ญ.ทก. (ไทย) 20/142/120) และการให้ธรรมเป็นทานก็เป็นการชนะการให้ทานทั้งปวง สมดังคำที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสแก่ท้าวสักกะมโหฬารว่า “การให้ธรรม ชนะการให้ทั้งปวง รสแห่งธรรม ชนะรสทั้งปวง ความยินดีในธรรม ชนะความยินดีทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ชนะทุกข์ทั้งปวง” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/354/144)

หนึ่งในอรรถกถาจริยาปิฎก พระอรรถกถาจารย์จำแนกทานไว้ 3 ประเภท คือ

- 1) การให้วัตถุที่ควรให้ (วัตถุทาน)
- 2) การให้พระธรรมคำสั่งสอน (ธรรมทาน)
- 3) การให้อภัยแก่คนหรือสัตว์ (อภัยทาน)

(ขุ.จริยา.อ. (ไทย) 74/9/3/618)

การจำแนกทานตามนัยของอรรถกถาจริยาปิฎกนี้ เป็นการขยายความหมายของทานให้กว้างขึ้นและชัดเจนขึ้น เพราะอภัยทานไม่ปรากฏชัดเจนในพระไตรปิฎก นักคิดบางคนจึงเอาอภัยทานไปรวมไว้ในธรรมทาน ดังคำอธิบายว่า ธรรมทานอาจแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ วิทยาทานและอภัยทาน (ร.ต.อ.นฤชิต จุสสะปาโล, 2543, น. 17-18) คือ

1) วิทยาทาน คือ การให้ความรู้ แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ความรู้ทางโลกและความรู้ทางธรรม การให้ความรู้ทางโลก ซึ่งอาจเรียกแยกเป็นวิทยาทานและธรรมทานก็ได้ คือ การสั่งสอนให้เกิดความรู้ ความสามารถในเชิงศิลปวิทยา เพื่อนำไปประกอบสัมมาอาชีพเลี้ยงชีวิต ส่วนการให้ความรู้ทางธรรมจัดเป็นธรรมทานแท้ คือ การให้ธรรมเป็นทานนั้นเปรียบได้ว่าเป็นการให้ขุมทรัพย์ที่อมตะติดตัว บัณฑิตกล่าวว่า การให้ธรรมทานเปรียบเหมือนการให้ขุมทรัพย์หรือประทีปที่จะเป็นเครื่องส่องทางชีวิตให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องดีงามนำชีวิตไปสู่ความสุข ความเจริญ เมื่อยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ ย่อมเป็นผู้ไม่ตกต่ำ ย่อมมีชีวิตที่ดีงามเกิดในสุคติภพ เมื่ออบรมบ่มบารมีแก่กล้าแล้ว ย่อมละกิเลสได้โดยสิ้นเชิงเข้าถึงพระนิพพานได้

2) อภัยทาน คือ การให้ความปลอดภัย ความไม่มีภัยแก่ตนและผู้อื่น ไม่ถือโทษโกรธเคืองในการล่วงเกินของผู้อื่น ไม่มีเวร ไม่ผูกเวรกับผู้ใด ทั้งยังมีจิตเมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่นเป็นนิตย์ การให้อภัยเป็นการให้ที่ไม่ต้องลงทุนอะไรเลย เป็นการให้ที่ง่าย แต่คนเราทำได้ยาก เพราะมีกิเลสอยู่ในใจ ต้องอาศัยการฟังธรรม ประพาศธรรมบ่อยๆ จนเกิดความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ผู้ที่ได้รับประโยชน์มากที่สุดคือตนเอง เพราะทุกครั้งที่ให้อภัยได้ จะรู้สึกปลอดโปร่ง เบา ภาย สบายใจ สดชื่นแจ่มใสมีความสุข

ดังนั้น อามิสทานและธรรมทานจึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตในสังคม เมื่อจะบำเพ็ญทาน ควรพึงทำให้ครบทั้งอามิสทานและธรรมทาน

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาคำสอนในภาพรวมของพระพุทธศาสนารวมถึงคำสอนเรื่องจาคะหรือปริจาคะที่สามารถใช้แทนกันกับคำว่า “ทาน” ได้ ขอบข่ายของทานคือการให้หรือการเสียสละจะกว้างมากกว่าแค่การให้วัตถุสิ่งของ ความรู้ ธรรมะ และการให้อภัย เพราะจะครอบคลุมถึงการเสียสละเวลา แรงกาย และความสุขสบายด้วย ดังจะเห็นได้จากเรื่องกำเนิดท้าวสักกะหรือพระอินทร์ในวรรณกรรมบทที่แสดงให้เห็นว่า ในอดีตชาติท้าวสักกะคือมชฌมาณพได้ร่วมกับสหายทำสาธารณะประโยชน์ ตั้งแต่การปรับพื้นที่ให้เรียบ ถากที่รกร้าง ทำถนน ไปจนถึงสร้างศาลา สระน้ำ และสวนดอกไม้ เพื่อให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ (ขุ.ธ.อ. 2/101-106) ซึ่งการกระทำเหล่านี้ของมชฌมาณพและสหายก็คือการเสียสละทั้งเวลา แรงกาย ความสุขสบาย และทรัพย์สิน เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น สาระสำคัญของทานจึงได้แก่การเสียสละ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หรือการทำประโยชน์ในด้านต่าง ๆ แก่ผู้อื่นนั่นเอง

3.1.3. สาเหตุและเป้าหมายของการให้ทาน

การให้ทานนั้นไม่ว่าจะเป็นอามิสทานหรือธรรมทานก็ตามที่ ก่อนอื่นผู้ให้ต้องทราบจุดประสงค์ของการให้หรือจุดมุ่งหมายของการให้เป็นอย่างดี มิฉะนั้น ก็จะเป็นการให้โดยไร้จุดมุ่งหมาย หมายความว่าผู้ให้ให้โดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ของผู้รับนั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะทำให้การให้ทานของผู้รับนั้นสูญเปล่าได้ ดังนั้น เป้าหมายการให้ทานจึงจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับทายก เพราะถ้าผู้ให้ให้ทานโดยมีเป้าหมายที่ชัดเจนและถูกต้องตามหลักการให้ทานแล้ว ทานนั้นจึงชื่อว่ามิตฺตมามีคุณค่าประโยชน์อย่างแท้จริง

ในหนังสือมังคลัตถปิณี ท่านได้กล่าวถึงสาเหตุของการให้ทานไว้ 2 ประการ คือ

1) ให้เพื่ออนุเคราะห์ ได้แก่ การสงเคราะห์ช่วยเหลือคนยากไร้ด้วยจิตเมตตาสงสารโดยไม่หวังผลตอบแทน เพราะคิดว่า เมื่อเขาตกอยู่ในสภาพเช่นนั้นจะมีความยากลำบากเพียงไร เมื่อได้รับการช่วยเหลือจะส่งผลให้เขามีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

2) ให้เพื่อบูชาคุณ ได้แก่ ถวายทานในพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก เพราะเป็นผู้มีพระคุณแก่ชาวโลก หลักธรรมคำสอนก่อให้เกิดประโยชน์สุขเป็นอนเนกอนันต์ ให้ทานแก่บิดามารดาผู้ให้กำเนิด ครูอาจารย์ผู้ให้ศิลปวิทยาการ ท่านเหล่านั้นเป็นบุพพการีชนผู้ทำอุปการะก่อนที่ตนควรทำการตอบแทนคุณ (พระสิริมังคลาจารย์, 2537, น. 21)

เราจะเห็นได้ว่า การให้ทั้งสองประการนี้มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง เพราะการให้เพื่ออนุเคราะห์นั้นผู้ให้มีความต้องการให้ผู้รับพ้นไปจากความทุกข์ ความลำบากที่ได้รับอยู่ในปัจจุบัน เช่น การให้แก่คนขอทาน, ยากจนเสียใจ, คนประสบเหตุวิบัติทางธรรมชาติต่างๆ เช่น ถูกน้ำท่วมหรือไฟไหม้บ้าน เป็นต้น โดยปรารถนาจะให้เพราะเห็นว่าผู้รับไม่มีหรือมีน้อย ส่วนการให้เพื่อบูชาคุณนั้น เป็นการให้เพื่อเป็นการเชิดชูบุญคุณที่ท่านได้ทำแล้วแก่ตนเอง เช่น บิดา มารดา, ครูอาจารย์ เป็นต้น โดยปรารถนาให้เพื่อเป็นการทดแทนบุญคุณที่ท่านมีแล้วแก่ตนเอง

อีกประการหนึ่ง การให้ทานนั้นยังมีสาเหตุของการให้อีก เรียกกันว่าแรงจูงใจในการให้ บุคคลที่มีจิตใจขวนขวายในการให้ทานแต่ละครั้ง เพราะมีแรงจูงใจนั่นเอง สาเหตุแห่งการให้ทานหรือแรงจูงใจในการให้ทานดังกล่าว พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้อย่างชัดเจน 8 ประการ ดังต่อไปนี้

- 1) บางคนให้ทานเพราะประสบเข้า
- 2) บางคนให้ทานเพราะกลัว
- 3) บางคนให้ทานเพราะคิดว่า “เขาได้ให้แก่เราแล้ว”
- 4) บางคนให้ทานเพราะคิดว่า “เขาจักให้แก่เรา”
- 5) บางคนให้ทานเพราะคิดว่า “การให้ทานเป็นการดี”
- 6) บางคนให้ทานเพราะคิดว่า “เราหุงหากินเองได้ ชนเหล่านี้หุงหากินเองไม่ได้ การที่เราหุงหากินเองได้ จะไม่ให้ทานแก่ชนเหล่านี้ผู้หุงหากินเองไม่ได้ไม่ควร”
- 7) บางคนให้ทานเพราะคิดว่า “เมื่อเราให้ทานนี้ กิตติศักดิ์อันงาม ย่อมขจรไป”
- 8) บางคนให้ทานเพื่อเป็นเครื่องประดับจิต และปรุงแต่งจิต

(ที.ปา. (ไทย) 11/336/345, อญ.อญฐก. (ไทย) 23/31/287)

อธิบายได้ว่า การให้ทานทั้ง 8 ประการนั้นมีความหมายชัดเจนอยู่ในตัวแล้ว แต่มีบางข้อที่อธิบายยังไม่ชัดเจน เช่น ข้อที่ 1 ให้ทานเพราะประสบเข้า หมายถึงเมื่อพบว่าเขามาหา หรือสีกครูกก็สามารถให้ทานได้ ไม่รู้สึกหนักใจที่จะถวายทาน (อญ.อญฐก.อ. 3/31/253) ส่วนข้อที่ 2 ให้ทานเพราะกลัว ในที่นี้หมายถึงให้ทาน เพราะกลัวถูกดำเนินคดีเตียน หรือกลัวอบายภูมิ (อญ.อญฐก.อ. 3/31/253) และข้อที่ 8 ให้ทานเพื่อเป็นเครื่องประดับจิตและปรุงแต่งจิตนั้น ในที่นี้หมายถึงให้ทานเพื่อเป็นเครื่องประดับจิตในการเจริญสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพราะทานจะทำให้จิตใจให้อ่อนโยน เหมาะแก่การเจริญกัมมัฏฐานทั้งสอง (อญ.อญฐก.อ. 3/31/253)

สำหรับการให้ทานเหล่านี้ การให้ทานในข้อที่ 2 ที่ว่าให้ทานเพราะกลัวอบายภูมินั้น จัดเข้าอยู่ในการให้ทานตามแนวของอนุปปกัถา เพราะว่าเมื่อกลัวอบายภูมิก็คือกลัวตกนรก ดังนั้น ผู้ให้ทานในข้อนี้ก็มุ่งให้ได้ไปเกิดในสวรรค์ซึ่งจัดอยู่ในการให้ทานตามแนวของอนุปปกัถา

ในทานวัตถุสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสสาเหตุแห่งการให้ทานไว้อีก 8 ประการ ซึ่งมีบางส่วนคล้ายคลึงกับที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังต่อไปนี้

- 1) บุคคลบางคนให้ทานเพราะความชอบ
- 2) บุคคลบางคนให้ทานเพราะความขัง
- 3) บุคคลบางคนให้ทานเพราะความหลง
- 4) บุคคลบางคนให้ทานเพราะความกลัว
- 5) บุคคลบางคนให้ทานเพราะคิดว่า “พ่อและปู่เคยให้ทาน เคยทำทาน เราไม่ควรให้วงศ์ตระกูลเก่าแก่เสื่อมหายไป”
- 6) บุคคลบางคนให้ทานเพราะคิดว่า “เราให้ทานนี้แล้ว หลังจากตายแล้ว จักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์”
- 7) บุคคลบางคนให้ทานเพราะคิดว่า “เมื่อเราให้ทานนี้ จิตย่อมผ่องใสเกิดความชื่นชมโสมนัส”
- 8) บุคคลบางคนให้ทานเพื่อเป็นเครื่องประดับจิตและปรุงแต่งจิต

(อ.อุ.อ.ฐ. (ไทย) 23/33/288-289)

สาเหตุแห่งการให้ทานทั้ง 8 ประการนี้มีเนื้อความอธิบายอยู่ในสูตรก่อนแล้ว จึงไม่ขออธิบายซ้ำอีก ผู้วิจัยมีความเห็นว่า สาเหตุในการให้ทานทั้งปวง สรุปแล้วน่าจะเกิดมาจากการที่ผู้ให้ปรารถนาเหตุภายใน คือ ข้อที่ 5-8 เกิดจากจิตที่เป็นกุศล ได้แก่ ข้อที่ 5 ให้เพื่อมุ่งหวังจะรักษาแบบแผนประเพณีที่บรรพบุรุษได้กระทำสืบเนื่องมาอย่างยาวนาน, ข้อที่ 6 ให้เพื่อมุ่งหวังให้ได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดีในอนาคต, ข้อที่ 7-8 ให้เพื่อบำรุงจิตใจให้มีคุณภาพที่ดีขึ้น ส่วนที่เกิดจากจิตที่เป็นอกุศล คือตั้งแต่ข้อที่ 1-4 เป็นการปรารถนาเหตุภายนอก คือ เป็นการให้ที่เกิดจากการจิตที่เป็นอกุศล เพราะเป็นการให้ที่มีอคติ 4 ประการ คือ ความชอบ ความขัง ความหลง และความกลัว ซึ่งการให้ทั้ง 4 ประการนี้ จัดว่าเป็นการให้ที่ไม่บริสุทธิ์ เพราะจิตใจมีอคติเข้าไปครอบงำ

ในการให้ทานด้วยสาเหตุต่างๆ เหล่านี้ การให้ทานที่เป็นไปตามแนวของอนุปปกัถา ก็คือข้อที่ 6 การให้ทานด้วยความคิดว่า ให้ทานนี้แล้ว หลังจากตายจากโลกนี้ไป จะได้ไปเกิดใน

สุคติโลกสวรรค์ ซึ่งการให้ทานอย่างนี้ มุ่งหวังจะได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ซึ่งเป็นภพภูมิที่ดีกว่าในโลกมนุษย์

3.1.4. องค์ประกอบของทาน

การให้ทานของบุคคลทั่วไปนั้น ถ้าจะให้สำเร็จผลคือได้รับอานิสงส์ของทานอย่างแท้จริงนั้น ผู้ให้ต้องรู้จักวิธีการทำทานอย่างถูกต้องตามหลักทางพระพุทธศาสนา คนทั้งหลายจะให้ทานด้วยเหตุผลใดๆ ก็ตาม และสิ่งที่ตนปรารถนานั้นจะสำเร็จผลตามความมุ่งหมายหรือไม่ก็ตาม ย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของทานเป็นสำคัญ ซึ่งองค์ประกอบของทานนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เพราะความพร้อมแห่งธรรม 3 ประการ กุลบุตรผู้มีศรัทธาจึงประสบบุญมาก ความพร้อมแห่งธรรม 3 ประการ คือ 1. ทายกผู้มีศรัทธา 2. ไทยธรรม 3. ทักขิไณยบุคคล (บุคคลผู้ควรรับทักษิณา)” (อญ.ติก. (ไทย) 20/41/205)

ในพระพุทธพจน์นี้ พอสรุปได้ว่า การจะทำทานให้สมบูรณ์แบบต้องประกอบไปด้วยองค์ 3 ประการ คือ (1) คนให้เป็นผู้มีศรัทธา (2) ไทยธรรม (3) ผู้รับทานเป็นทักขิไณยบุคคล โดยเฉพาะข้อที่ 1 ความถึงพร้อมแห่งศรัทธามีความสำคัญมาก เพราะบุคคลเมื่อจะให้ทานจำเป็นต้องเกิดศรัทธาก่อน หากปราศจากศรัทธา แม้มีไทยธรรมและปฏิคาหก (ผู้รับ) ก็ไม่สามารถทำบุญได้ และศรัทธาเป็นสิ่งที่หาได้ยาก เพราะศรัทธาของปุถุชน ย่อมเปลี่ยนแปลงได้ทุกขณะ ส่วนไทยธรรมและทักขิไณยบุคคลเป็นสิ่งที่หาได้ง่ายกว่า (อญ.ติก.อ. 2/41/148)

นอกจากนั้น พระพุทธเจ้าตรัสถึงองค์ประกอบของทานในด้านเจตนาของผู้ให้และคุณสมบัติของผู้รับที่จะได้บุญมากไว้ว่า

ทายก ก่อนให้ก็มีใจดี เมื่อกำลังให้ก็ทำจิตให้เลื่อมใส ครั้นให้แล้วก็มีใจเบิกบาน นี่เป็นความถึงพร้อมแห่งยัญ (ทานหรือเครื่องไทยธรรม) ปฏิคาหกผู้สำรวมประพฤติกุศลจรรยาทั้งหลาย คือ ท่านผู้ปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะ ไม่มีอาสวะ ย่อมเป็นเขตที่สมบูรณ์แห่งการให้

(อญ.ฉก. (ไทย) 22/37/487)

ในพระพุทธพจน์นี้ พอสรุปได้ว่า ทายก (ผู้ให้) ต้องมีองค์ 3 คือ ก่อนให้ก็มีใจดี กำลังให้ก็มีจิตเลื่อมใส ครั้นให้แล้วก็มีใจเบิกบาน ส่วนปฏิคาหก (ผู้รับ) ต้องมีองค์ 3 คือ ต้องเป็นผู้ปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะ ผลแห่งทานจึงจะสมบูรณ์และได้บุญมาก

สำหรับผู้รับคือปฏิบัติากที่จะทำให้ได้บุญมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับคุณธรรมดังที่ใน อาหุเนยยสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงบุคคลผู้เป็นทักษิณยบุคคล ซึ่งเป็นปฏิบัติากชั้นสูงไว้ 10 จำพวก คือ

- 1) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
- 2) พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า
- 3) ท่านผู้เป็นอุกโตภาควิมุต (ผู้หลุดพ้นทั้งสองส่วน)
- 4) ท่านผู้เป็นปัญญาวิมุต (ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา)
- 5) ท่านผู้เป็นกายสักขี (ผู้เป็นพยานในนามกาย)
- 6) ท่านผู้เป็นทวิวิมุตติ (ผู้บรรลุสัมมาทิฐิ)
- 7) ท่านผู้เป็นสัทธาวิมุต (ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา)
- 8) ท่านผู้เป็นธัมมานุสारी (ผู้ดำเนินไปตามธรรม)
- 9) ท่านผู้เป็นสัทธานุสारी (ผู้ดำเนินไปตามศรัทธา)
- 10) ท่านผู้เป็นโคตรภู

(อภ.ทสก. (ไทย) 24/16/29-30)

ซึ่งใน 2 ข้อแรก คือพระพุทธเจ้ากับพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ผู้วิจัยจะไม่ขออธิบาย แต่ในข้อ 3-10 อธิบายได้ดังนี้ 3) ท่านผู้เป็นอุกโตภาควิมุต หมายถึง พระอรหันต์ผู้บำเพ็ญ สมถกัมมัฏฐาน ได้สัมผัสนิโมกข์ 8 ด้วยนามกาย ได้เจโตวิมุตติขั้นอุปสมบาติและสิ้นอาสวะ เพราะเห็นด้วยปัญญา เป็นพระอรหันต์ผู้ได้ปัญญาวิมุตติ (อภ.สตตก.อ. 3/14/160) 4) ท่านผู้เป็น ปัญญาวิมุตติ หมายถึงพระอรหันต์ผู้บำเพ็ญวิปัสสนาล้วนๆ มิได้สัมผัสนิโมกข์ 8 แต่สิ้นอาสวะ เพราะเห็นด้วยปัญญา 5) ท่านผู้เป็นกายสักขี หมายถึงท่านผู้ได้สัมผัสนิโมกข์ 8 ด้วยนามกาย และอาสวะบางส่วนก็สิ้นไปเพราะรู้เห็นด้วยปัญญา ได้แก่พระอริยบุคคลผู้บรรลุโสดาปัตติผลขึ้นไป จนถึงท่านผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุพระอรหันต์ที่มีสมาธิบริยั่แก่กล้าในการปฏิบัติ 6) ท่านผู้เป็นทวิวิมุตติ หมายถึงผู้เข้าใจอริยสัจถูกต้องและอาสวะบางส่วนก็สิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา ได้แก่พระ อริยบุคคลผู้บรรลุโสดาปัตติผลขึ้นไป จนถึงผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุพระอรหันต์ที่มีปัญญานิบริยั่แก่กล้าใน การปฏิบัติ 7) ท่านผู้เป็นสัทธาวิมุตติ หมายถึงเข้าใจอริยสัจถูกต้อง ได้แก่ พระอริยบุคคลผู้บรรลุ โสดาปัตติผลขึ้นไป จนถึงผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุพระอรหันต์ที่มีสัทธานิบริยั่แก่กล้าในการปฏิบัติ 8) ท่านผู้ เป็นธัมมานุสारी หมายถึงพระอริยบุคคลผู้บำเพ็ญอริยมรรค ดำรงอยู่ในโสดาปัตติมรรค กำลัง ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผลมีปัญญาแก่กล้าเป็นต้นนำ 9) ท่านผู้เป็นสัทธานุสारी คือท่านผู้ดำรง อยู่ในโสดาปัตติมรรค กำลังปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล มีศรัทธาแก่กล้าเป็นต้นนำ

(อง.สตตก.อ. 3/14/161-162) 10) ท่านผู้เป็นโคตรภู หมายถึงผู้ประกอบด้วยวิปัสสนาจิตที่มีพลังถึงที่สุดโดยเป็นปัจจัยที่ต่อเนื่องกันถึงโศดาปัตติมรรค, หรือท่านผู้ประกอบด้วยโคตรภูญาณ (ญาณครอบโคตร คือญาณที่เป็นหัวต่อระหว่างภาวะปุถุชนกับภาวะอริยบุคคล) อันมีนิพพานเป็นอารมณ์ หมายถึงผู้ปฏิบัติกำลังจะเข้าสู่ชั้นอริยบุคคลชั้นโศดาปัตติมรรค

(อง.นวก.อ. 3/8-10/291, อง.ทสก.อ. 3/16/322)

ส่วนในทักขิณาวិภังคสูตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงบุคคลผู้ควรรับทานไว้ 14 จำพวก โดยเรียงลำดับคุณธรรมจากมากไปหาน้อย ดังต่อไปนี้

- 1) พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
- 2) พระปัจเจกพุทธเจ้า
- 3) พระอรหันต์
- 4) ผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งอรหัตตผล
- 5) พระอนาคามี
- 6) ผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งอนาคามีผล
- 7) พระสกทาคามี
- 8) ผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งสกทาคามีผล
- 9) พระโสดาบัน
- 10) ผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งโศดาปัตติผล
- 11) บุคคลภายนอกศาสนาผู้ปราศจากความกำหนัดในกามทั้งหลายแล้ว
- 12) ปุถุชนผู้มีศีล
- 13) ปุถุชนผู้ทุศีล
- 14) สัตว์เดรัจฉาน

(ม.อ. (ไทย) 14/379/427-428)

ฉะนั้น การให้ทานแก่พระทักขิณียบุคคลย่อมมีผลานิสงส์มาก ส่วนการให้ทานแก่บุคคลที่ยังไม่เป็นพระทักขิณียบุคคลก็มีผลานิสงส์ลดหลั่นกันลงมาตามลำดับ ส่วนของที่ควรให้ทานก็ต้องเป็นของที่บริสุทธิ์ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเองจึงจะประสพผลบุญมาก

3.1.5 ระดับของทาน

การจัดระดับของทานอาจทำได้หลายวิธี ในที่นี้ขอจัดระดับของทานตามแนวของทานบารมีอันเป็นบารมีข้อแรกในบารมี 10 หรือทศบารมี ซึ่งจำแนกออกเป็น 3 ระดับ กลายเป็นบารมี

30 ได้แก่บารมี 10 อุปบารมี 10 และปรมัตถบารมี 10 (ขุ.จรียา. (ไทย) 33/122/776) ซึ่งการอธิบายลักษณะของบารมีแต่ละระดับก็ทำได้หลายแนวเช่นกัน ในที่นี้จะขออธิบายระดับของทานบารมีเป็น 3 ระดับตามแนวที่นิยมทำกันคือ

1) ทานบารมี เป็นการสละทรัพย์สินต่าง ๆ เช่น การบริจาคอาหาร และเสื้อผ้า ซึ่งพระโพธิสัตว์ทำอยู่เป็นประจำในชาติต่าง ๆ

2) ทานอุปบารมี เป็นการให้อวัยวะหรือแม้แต่ลูกเมีย ดังเรื่องของพระเวสสันดรที่ได้ให้ลูกทั้งสองคนคือกัณหาและชาลิแก่พราหมณ์ชุก และได้นำนางมัทรีผู้เป็นชายาแก่ท้าวสัณณะผู้ปลอมเป็นพราหมณ์มาขอ (ขุ.จรียา. (ไทย) 33/67-124/736-743)

3) ทานปรมัตถบารมี เป็นการให้ชีวิตของตนเองเป็นทาน ดังมีเรื่องเล่าว่า กระต่ายตัวหนึ่งอาศัยอยู่ในป่า ต่อมาเมื่อถึง ฤดูขี้จิ้งจอก ลูกนาคมาอาศัยอยู่ด้วย วันหนึ่งเป็นวันอุโบสถ ท้าวสัณณะได้แปลงร่างมาเป็นพราหมณ์ได้มาขออาหารแก่กระต่าย กระต่ายจึงให้พราหมณ์ยกกองไฟขึ้น 1 กองเสร็จแล้วตนเองก็กระโดดเข้ากองไฟ เพื่อให้ร่างกายเป็นทานแก่พราหมณ์ (ขุ.จรียา. (ไทย) 33/125-143/743-745)

จากตัวอย่างในพระพุทธพจน์นี้ จึงได้ข้อสรุปของทานเป็น 3 ระดับ คือ (1)การให้ทรัพย์สมบัติ จัดเป็นทานบารมี (2)การให้อวัยวะ รวมทั้งบุตรธิดาและภรรยา จัดเป็นทานอุปบารมี (3)การให้ชีวิตหรือร่างกายเป็นทานแก่ผู้อื่น จัดเป็นทานปรมัตถบารมี

การจัดระดับทานบารมีที่กล่าวมาดำเนินตามแนวที่นิยมใช้แบ่งบารมีดังจะเห็นได้จากใน พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ได้ให้ความหมายของบารมี 3 ระดับ ไว้ว่า

1) บารมีเป็นระดับสามัญ เช่น ทานบารมี ได้แก่ ให้ทรัพย์สินเงินทองสมบัตินอกกาย
2) อุปบารมีเป็นระดับรองหรือจนจะสูงสุด เช่น ทานอุปบารมี ได้แก่ การเสียสละอวัยวะเป็นทาน

3) ปรมัตถบารมีเป็นระดับสูงสุด เช่น ทานปรมัตถบารมี ได้แก่ การสละชีวิต เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น. 240)

3.1.6 อานิสงส์การให้ทาน

ถ้าจะกล่าวถึงอานิสงส์ของการให้ทานแล้วก็มีอยู่มากมายหลายประการ ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยจะนำมากล่าวไว้แต่เพียงบางส่วนเท่านั้น ในทานนิกายสังสสูตร พระพุทธเจ้าตรัสอานิสงส์การให้ทานไว้ 5 ประการ คือ

1) ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก

- 2) สัตบุรุษผู้ส่งบิณฑบาตมาให้ทาน
- 3) กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมขจรไป
- 4) ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากธรรมของคฤหัสถ์
- 5) ผู้ให้ทานหลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์

(อง.ปญจก. (ไทย) 22/35/56)

จากอานิสงส์ของท่านทั้ง 5 ประการนี้ อานิสงส์ในปัจจุบันคือ ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่ชบสใจของคนโดยทั่วไป มีคนดีเป็นเพื่อน มีชื่อเสียงในทางที่ดี เป็นคนดีของสังคม ส่วนอานิสงส์ที่พึงได้รับในชาติต่อไปก็คือการเข้าถึงภพภูมิที่ดี ได้แก่สุคติโลกสวรรค์นั่นเอง

แท้ที่จริงการให้ทาน ผู้ให้และผู้รับ ย่อมได้รับอานิสงส์ทั้ง 2 ฝ่าย ไม่สูญหายไปไหน สมดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทายกผู้ให้โภชนะ ชื่อว่าให้ฐานะ 5 ประการแก่ปฏิกาคห คือ 1.ให้อายุ 2.ให้วรรณะ(ผิวพรรณ) 3.ให้สุขะ(ความสุข) 4.ให้พละ(กำลัง) 5.ให้ปฏิภาณ ครั้นให้สิ่งเหล่านี้แก่ผู้อื่นแล้ว ตนเองก็เป็นผู้พึงได้รับอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณเช่นเดียวกัน” (อง.ปญจก. (ไทย) 22/37/58) พระพุทธพจน์นี้ชี้ให้เห็นลักษณะของกฎแห่งกรรมที่ว่า

“บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น คนทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว”

(ลั.ส. (ไทย) 15/256/374) ไว้อย่างชัดเจน และเพื่อแสดงอานิสงส์ของท่านที่จะพึงได้รับให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสอานิสงส์ของท่านไว้อีกว่า

“ผู้ให้ของที่น่าพอใจ ย่อมได้ของที่น่าพอใจ ผู้ให้ของที่เลิศ ย่อมได้ของที่เลิศ
ผู้ให้ของที่ดี ย่อมได้ของที่ดี และผู้ให้ของที่ประเสริฐ ย่อมเข้าถึงสถานที่ประเสริฐ”

(อง.ปญจก. (ไทย) 22/44/72)

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังทรงชี้ให้เห็นอานิสงส์การให้ทานด้วยความศรัทธา มีความเคารพ ในกาลเหมาะสม มีจิตอนุเคราะห์ และไม่กระทบตนและผู้อื่น อีก 5 ประการ คือ

- 1) สัตบุรุษครั้นให้ทานด้วยศรัทธาแล้ว ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเป็นผู้มีรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีฉวีวรรณะผุดผ่องยิ่งนักในที่ที่ทานนั้นแผ่ล้นผล
- 2) สัตบุรุษครั้นให้ทานโดยเคารพแล้ว ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเป็นผู้ที่บุตร ภรรยา ทาส คนใช้ และกรรมกรตั้งใจฟังด้วยดี เจริญสโตสดับ ตั้งใจใฝ่รู้
- 3) สัตบุรุษครั้นให้ทานตามกาลอันควรแล้ว ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเป็นผู้มีความปรารถนาที่เกิดขึ้นตามกาลบริบูรณ์ในที่ที่ทานนั้นแผ่ล้นผล
- 4) สัตบุรุษครั้นเป็นผู้มีจิตอนุเคราะห์ให้ทานแล้ว ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเป็นผู้มีจิตน้อมไปเพื่อบริโศกคามคุณ 5 สูงยิ่งขึ้นในที่ที่ทานนั้นแผ่ล้นผล

5) สัตบุรุษครั้นให้ทานไม่กระทบตนและผู้อื่นแล้ว ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเป็นผู้มีโชคทรัพย์ ไม่มีภัยอันตรายมาแต่ที่ไหนๆ คือ จากไฟ จากน้ำ จากพระราชา จากโจร จากคนไม่เป็นที่รัก หรือจากทายาทในที่ที่ทานนั้นแผดผล
(อง.ปญจก. (ไทย) 22/148/245)

อานิสงส์การให้ทานทั้ง 5 ประการนั้น สรุปลได้เป็นข้อๆ ดังต่อไปนี้

- 1) ทำให้รูปร่างกายงดงามดี ผิวพรรณผ่องใส ทำให้เป็นที่น่าสนใจของผู้อื่น
- 2) ทำให้คนในครอบครัวและข้าทาสบริวารอยู่ในโอวาทดี เชื่อฟังในคำสั่งสอน
- 3) คิดปรารภนาสิ่งใดย่อมได้สิ่งนั้นสมความปรารถนาตามที่ต้องการในกาลทุกเมื่อ
- 4) มีกามคุณ 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส สมบูรณ์พร้อมยิ่งขึ้น
- 5) ไม่มีภัยอันตรายจากบุคคลและสิ่งต่างๆ มาเบียดเบียน

กล่าวโดยสรุป ในอนุบุพพิกภาพพระพุทธเจ้าแสดงทานกถาเป็นการถวายทาน เพื่อเป็นข้อปฏิบัติขั้นต้นให้คนได้มีชีวิตที่ดีมีสุขหรือสวรรค์ ซึ่งกล่าวโดยย่อก็คือได้กามคุณที่น่าพอใจมีทรัพย์สมบัติเป็นต้น ได้รับอานิสงส์ผลบุญทั้งในชาตินี้และชาติหน้า แต่จุดมุ่งหมายสูงสุดของคำสอนเรื่องทาน คือเพื่อให้บุคคลละกิเลส คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง เช่น การให้วัตถุเป็นทาน เพื่อที่กำจัดความโลภ, การให้อภัยเป็นทานก็คือการไม่เอาโทษแก่ผู้กระทำความผิด ก็เพื่อกำจัดความโกรธ, การให้ธรรมะเป็นทาน ก็เพื่อเป็นการกำจัดความหลง แต่การให้ทานที่ถูกต้องสมบูรณ์นั้น ต้องเป็นการให้ทานที่ไม่มุ่งหวังสิ่งตอบแทนใดๆ เลย ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระสารีบุตรว่า “บุคคลผู้ให้ทานอย่างไม่มีใจเยื่อใย ให้ทานอย่างไม่มีจิตผูกพัน ให้ทานอย่างไม่มุ่งหวังสิ่งสมบุญ แต่ให้ทานเป็นเครื่องประดับจิต ประดับจิต เขาจึงให้ทานนั้น ทานนั้นจึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก” (อง.สตตก. (ไทย) 23/52/91-92) ในการแสดงอนุบุพพิกภาพครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าอาจจะเน้นไปที่อามิสทานที่ให้ผลได้เสวยกามคุณในสวรรค์ แต่ก็เป็นไปได้ที่จะพูดถึงทานในความหมายระดับสูงที่เป็นฐานของการขัดเกลาจิตใจเพื่อไปนิพพาน เพราะจะได้เป็นการปูพื้นฐานไว้ก่อนจะไปสอนหลักธรรมที่สูงขึ้นไป

3.2 สารสำคัญของสิลกถา

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่สะท้อนให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนา ในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมได้ชัดเจนมากที่สุดได้แก่ คำสอนและหลักปฏิบัติในชั้นศีล เพราะศีลเป็นระบบการควบคุมชีวิตด้านนอกเกี่ยวกับการแสดงออกทางกายและวาจา เป็นระเบียบว่า

ด้วยความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน การดำเนินกิจการต่าง ๆ ของมนุษย์ การจัดสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อยและเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ของมนุษย์นั้น เพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงสุดของชีวิตตามความตกลงนับถือของพวกตนหรือเพื่อเข้าถึงประโยชน์และความดีงามอันสูงสุด

ดังนั้นจึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องเข้าใจในเรื่องของศีลอย่างถูกต้อง สมบูรณ์ ในอนุพุทธานุสสํ พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องของศีลต่อจากเรื่องของทาน ก็เพื่อมีจุดหมายให้มนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสัตว์มีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น เหตุนั้น ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเรื่องของศีลมาอธิบายให้มีความเข้าใจชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยแยกการอธิบายเป็นหัวข้อใหญ่ๆ ดังนี้

3.2.1 ความหมายของศีล

ความหมายของศีลนั้นมีมากมายหลายประการ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการเน้นเฉพาะไปในเรื่องของกายและวาจา ซึ่งเป็นสิ่งที่เราเห็นกันได้โดยง่าย และถือว่ยังเป็นเรื่องที่เราจะเข้าถึงได้ง่าย เพื่อเป็นการให้เห็นความหมายของศีลได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนั้นผู้วิจัยจะได้กล่าวต่อไป

ศีลที่ต้องการจะพูดถึงในที่นี้ ส่วนใหญ่จะเป็นศีลของผู้ครองเรือน ได้แก่ ศีล 5 หรือ ศีล 8 เพราะอนุพุทธานุสสํ ส่วนใหญ่พระพุทธเจ้าทรงสอนคฤหัสถ์ และศีล 5 หรือศีล 8 เป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานที่ผู้ครองเรือนสามารถจะประพฤติปฏิบัติได้โดยไม่ยากนัก ศีลว่าด้วยความหมายก็คือความประพฤติดีทางด้านกายกับวาจาเป็นหลักใหญ่ คือเน้นการรักษากายและวาจาให้เรียบร้อยดีงามเป็นพื้นฐาน กล่าวอีกอย่างคือเน้นการไม่เบียดเบียนผู้อื่นหรือไม่ละเมิดในชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น

ในพระไตรปิฎก พระสารีบุตรได้ให้ความหมายของศีลไว้หลายประการ ดังคำกล่าวที่ว่า เจตนาชื่อว่าศีล เจตสิกชื่อว่าศีล ความสำรวมชื่อว่าศีล ความไม่ล่วงละเมิดชื่อว่าศีล (ขุ.ปฎิ. (ไทย) 31/39/60)

คำว่า “เจตนาชื่อว่าศีล” ได้แก่ เจตนาของบุคคลผู้งดเว้นจากบาปกรรมมีปาณาติบาตเป็นต้นอยู่ หรือเจตนาของบุคคลผู้กำลังบำเพ็ญวัตรปฏิบัติอยู่

คำว่า “เจตสิกชื่อว่าศีล” ได้แก่ วิริยเจตสิกของบุคคลผู้งดเว้นจากบาปกรรมมีปาณาติบาตเป็นต้น (พระพุทธโฆษาจารย์, 2548, น. 10)

คำว่า “สังวรศีล” หมายถึงสังวรมี 5 ได้แก่ (1) ปาติโมกขสังวร (2) สติสังวร (3) ญาณสังวร (4) ขันติสังวร (5) วิริยสังวร โดยมีคำอธิบายว่า ในสังวร 5 อย่างนี้

“ภิกษุเป็นผู้เข้าถึงแล้ว เข้าถึงพร้อมแล้วด้วยความสังวรคือปาติโมกข์นี้ ชื่อว่าปาติโมกข์สังวร” (อภิ.วิ.(ไทย) 35/511/387) “ภิกษุยอมรักษาสัจจนฺตริยคือจักษุ ย่อมถึงซึ่งความสังวรในอินทริยคือจักษุ ชื่อว่าสติสังวร” (ที.สี. (ไทย) 9/213/73) “พระผู้มีพระภาคตรัสตอบปัญหาอชิตมานพว่า อชิตะ กระแสกิเลสเหล่านี้ในโลก สติเป็นเครื่องกันซึ่งกระแสเหล่านั้น เรากล่าวสติว่าเป็นเครื่องกันกระแสเหล่านั้น กระแสเหล่านั้นจะพึงตัดให้เด็ดขาดได้ด้วยปัญญา ชื่อว่าญาณสังวร” (ขุ.สุ. (ไทย) 25/1042/746, ขุ.จุ. (ไทย) 30/60/12) “ภิกษุเป็นผู้อดทนต่อความหนาว เป็นผู้อดทนต่อความร้อน ชื่อว่าขันติสังวร” (ม.ม. (ไทย) 12/24/24, อ.ง.ญก. (ไทย) 22/58/548) “ภิกษุยอมไม่ให้อากาโมกข์เกิดขึ้น แล้วตั้งอยู่ในภายใน ชื่อว่าวิริยสังวร” (ม.ม. (ไทย) 12/26/25, อ.ง.ญก. (ไทย) 22/58/550) ส่วนคำว่า “การไม่ล่วงละเมิดชื่อว่าศีล” ได้แก่ การไม่ล่วงละเมิดที่เป็นไปทางกายและเป็นไปทางวาจาของบุคคลผู้สมาทานศีลแล้ว ชื่อว่า อวิติกมศีล (พระพุทธโฆษาจารย์, 2548, น. 11)

ในอรรถกถา ท่านได้ให้ความหมายของศีลไว้ว่า ศีลคือความปกติ หมายถึงความทรงอยู่อย่างเรียบร้อย หมายความว่า ความเป็นผู้มีกิริยาทางกาย เป็นต้นไม่เกะกะด้วยอำนาจความสุภาพเรียบร้อย ความหมายอีกอย่างหนึ่ง ศีลคือความรองรับ หมายความว่า ภาวะที่รองรับด้วยสามารถเป็นฐานรองรับกุศลธรรมทั้งหลาย (พระพุทธโฆษาจารย์, 2548, น. 11)

ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ท่านได้ให้ความหมายของคำว่าศีลไว้ว่า “ศีล หมายถึง ความประพฤติดีทางกายและวาจา, การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย, ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม, การรักษาปกติตามระเบียบวินัย, ปกติมารยาทที่ปราศจากโทษ, ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น, ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น. 391)

ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ท่านกล่าวว่า “ศีล หมายถึง ความประพฤติดีทางกายและวาจา, ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม, ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว (จักรพล พิมพ์กร, 2551, น. 216)

ในสารานุกรมพระพุทธศาสนา ท่านกล่าวว่า “ศีล หมายถึง เจตนาอันคิดจะระวังรักษาความประพฤติกายวาจาให้เรียบร้อยดีงามปราศจากโทษชื่อว่าศีล” (สุเชาวน์ พลอยชุม, 2539, น. 474)

พันเอกปิ่น มุทุกันต์ กล่าวว่า “ศีล แปลว่า ความปกติ หมายความว่าพื้นฐานดั้งเดิมของมนุษย์เรา” อีกความหมายหนึ่ง ศีล เป็นข้อปฏิบัติอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา ซึ่ง

เป็นข้อปฏิบัติประเภทมุ่งหมายให้ผู้ปฏิบัติดำรงปกติภาพของมนุษย์ไว้ไม่ให้เกิดผิดปกติ ซึ่งมีอยู่ 5 ข้อ (พันเอกปิ่น มุทุกันต์, 2527, น. 595)

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) กล่าวถึงความหมายของศีลไว้ 5 ประการ คือ

- 1) ศีล แปลว่า หวั คือคนหรือสัตว์เมื่อศีระขาดเสียแล้ว ร่างกายทั้งหมดก็เสีย ใช้การไม่ได้ ฉนฺได คนเราถ้าศีลแตกทำลายเสียแล้ว ร่างกายคือคุณธรรมทั้งปวงก็เสียไปหมด ฉนฺนํ
- 2) ศีล แปลว่า ปกติ คือศีลทำกายและวาจาให้ปกติ
- 3) ศีล แปลว่า เย็น คือศีลทำกายและวาจาให้สงบเย็น
- 4) ศีล แปลว่า เกษมหรือปลอดภัย คือคนที่มีศีลทำตนให้ปลอดภัยจากเวรภัยได้
- 5) ศีล แปลว่า ประเสริฐ คือคนที่มีศีลย่อมเป็นคนดี คนที่ประเสริฐแน่นอน

(พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), 2547, น. 13-16)

กล่าวโดยสรุป ศีล หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ใช้ควบคุมกายและวาจาให้เรียบร้อยดีงาม, มีความสุจริตทั้งทางกายและวาจา, มีความปกติทั้งทางกายและวาจายู่สม่ำเสมอ และเป็นข้อปฏิบัติอย่างหนึ่งในทางพระพุทธศาสนาที่มีความจำเป็นเป็นอย่างยิ่งในการทำให้ชีวิตในสังคมเป็นไปอย่างสงบสุข และมีบทบาทสำคัญในการที่จะพัฒนาคนและสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

3.2.2 ประเภทของศีล

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในส่วนที่เกี่ยวกับความประพฤติดีงาม และการเลี้ยงชีพในทางสุจริตได้แก่ศีล โดยเฉพาะอย่างยิ่งมุ่งเน้นที่ประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคมในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ตลอดจนพัฒนาตัวเองให้เจริญก้าวหน้าทั้งทางร่างกายและจิตใจ ในระบบการประพฤติขั้นศีลธรรม พระพุทธเจ้าทรงกระจายคำสอนออกไปอย่างกว้างขวาง เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการปฏิบัติโดยตรงแก่บุคคลและสังคม ในระบบความประพฤติต่างๆ ที่แยกกันออกไปเป็นศีลสำหรับคฤหัสถ์และศีลสำหรับบรรพชิต เป็นต้น ผู้ศึกษาเรื่องศีลจะต้องเข้าใจหลักการสาระสำคัญ และที่สำคัญยิ่งคือวัตถุประสงค์ของศีลเหล่านั้น ในส่วนรายละเอียดต่างกัน แต่ส่วนรวมสูงสุดที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2529, น. 358) หลักความประพฤติขั้นศีลที่กระจายความหมายออกไป ตรงกับองค์มรรค (สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ) ที่จัดเข้าในไตรสิกขา ก็คือหมวดศีล

ศีลสำหรับผู้ปฏิบัติโดยทั่วไป แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1) **ศีลสำหรับคฤหัสถ์** คือ ข้อกำหนดอย่างต่ำของมนุษย์ เพื่อเสริมสร้างคุณค่าของชีวิตทั้งตนเองและสังคมให้อยู่กันอย่างสงบสุข ดำเนินชีวิตอย่างไม่มีโทษ โดยถือความถูกต้องในสิ่งที่ควรจะเป็นไปตามธรรมชาติ ตามสภาพความเป็นจริง ผู้ใดปฏิบัติตามย่อมได้รับความดีงามเป็นผล ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามย่อมได้รับความชั่วเป็นผล และมีความสัมพันธ์กับเรื่องของกรรมโดยตรง จะต้องรับผิดชอบต่อกฎธรรมชาติตามธรรมชาติ

สาระของศีลสำหรับประชาชนโดยทั่วไปกำหนดเอาข้อปฏิบัติอย่างต่ำ มาเป็นพื้นฐานที่ให้สังคมสงบสุข “โดยปกติถือว่า ศีล 5 เป็นหลักความประพฤติพื้นฐานสำหรับมนุษย์ ไม่ว่าจะครองชีวิตอยู่ในระดับใดๆ คือเป็นหลักความประพฤติพื้นฐานของบุคคลแต่ละคนในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่งจึงเรียกว่า “มนุษยธรรม” (พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตฺโต), 2530, น. 158) กล่าวอีกอย่าง ระบบชีวิตแต่ละอย่างมีวินัยจำเพาะสำหรับฝึกตนวางไว้เป็นข้อๆ เรียกว่า “สิกขาบท หมายถึง ข้อฝึกความประพฤติ”

นอกจากศีล 5 แล้ว เมื่อบุคคลต้องการจะรักษาศีลให้ยิ่งขึ้นไปในวันอุโบสถ ได้แก่ ศีล 8 หรืออุโบสถศีล ดังนั้น ศีลสำหรับคฤหัสถ์ จึงแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

- 1) ศีล 5 เป็นสิกขาบทที่คฤหัสถ์รักษายู่เป็นประจำ เรียกว่า “นิจศีล”
- 2) ศีล 8 เป็นสิกขาบทที่คฤหัสถ์สมาทานรักษาพิเศษในวันอุโบสถ ซึ่งถ้าสมาทานรวมเป็นหนึ่งเดียวกัน เรียกว่า “อุโบสถศีล”

ศีล 5 มีดังนี้

- 1) เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์
- 2) เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์
- 3) เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติดินในกาม
- 4) เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ
- 5) เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมึนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท (อง.ปญจก. (ไทย) 22/145/242)

หลักความประพฤติพื้นฐานของมนุษย์มีจุดหมายที่เหมือนกันก็คือ การมีชีวิตที่ไม่มีโทษภัยอยู่ในสังคมที่ปกติสุข พระพุทธเจ้าจึงสร้างกฎระเบียบขึ้นในสังคมที่เรียกกันว่า ศีล 5 “ศีล 5 เป็นระเบียบปฏิบัติของสังคม ได้แก่ การทำให้ประชาชนอยู่ร่วมกันโดยความเป็นระเบียบเรียบร้อยและเป็นที่รองรับของธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล(ความดี) ซึ่งมีประโยชน์และอนิสงสัยอย่างต่อเนื่อง” (ธนิธ อัญโพร, 2529, น. 4)

ดังนั้น ศีล 5 จึงเป็นความประพฤติพื้นฐานทางสังคมของคนในสังคม ย่อมสมควรแก่ชนทุกวัยทุกเพศ เพราะเป็นเครื่องส่งเสริมคุณความดี มีจรรยาบรรยาที่เรียบร้อย เมื่อมีศีล 5 สภาพของสังคมย่อมปกติสุข ศีล 5 รักษาสภาพแวดล้อมทางสังคมให้อยู่ในภาวะที่เกื้อกูลกันและกัน เป็นหลักความประพฤติตามหลักสากล ไม่เกี่ยวกับสมัยนิยมของยุคหรือท้องถิ่นหรือกับข้อห้ามต่างๆ ของขนบธรรมเนียมประเพณี จึงถือได้ว่าหลักความประพฤติตามศีล 5 นี้เป็นหลักรฐานทางสังคม สังคมใดมีผู้ปฏิบัติตามศีล 5 มากเท่าใดสังคมนั้นย่อมจะมีความสงบเรียบร้อย แต่ถ้าสังคมใดมีผู้ปฏิบัติตามศีล 5 น้อยสังคมนั้นก็จะเกิดปัญหาขึ้นต้องแก้ไขมาก คนในสังคมจะมีสุขภาพจิตที่เสื่อมโทรม การขาดศีล 5 จึงเป็นมาตรฐานวัดความเสื่อมโทรมของสังคมได้เป็นอย่างดี ถ้าสังคมมีศีล 5 ย่อมถือได้ว่า เป็นสังคมที่ปกติของมนุษย์ ย่อมมีความสมบูรณ์ทุกอย่าง

ส่วนศีล 8 มีดังนี้

- 1) เว้นจากปลงชีวิตสัตว์ที่มีชีวิต
- 2) เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้
- 3) เว้นจากการประพฤติดิดพรหมจรรย์
- 4) เว้นจากการพูดเท็จ
- 5) เว้นจากการดื่มสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท
- 6) เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล
- 7) เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ การทัดทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง
- 8) เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หรูหราฟุ่มเฟือย

(อภ.อภฺรฐก. (ไทย) 23/41/303-305)

การประพฤติปฏิบัติสำหรับคฤหัสถ์ในระดับสูงกว่าพื้นฐานโดยทั่วไป (ศีล 5) คือ อุโบสถศีลหรือศีล 8 ซึ่งในคัมภีร์บาลีไม่ปรากฏคำว่า “ศีล 8” หรือ “สิกขาบท 8” มีปรากฏแต่คำว่า “อภฺรฐคสมณนาคตอุโปสถ” แปลว่าอุโบสถประกอบด้วยองค์ 8 (อภฺรฐก. (ไทย) 23/41/303-305) “เป็นศีลที่รักษาในวันอุโบสถ ได้แก่ ศีล 8 ที่อุบาสกอุบาสิกาสมาทานรักษาเป็นการจำศีลในวันพระ คือ ขึ้นและแรม 8 ค่ำ, ขึ้น 15 หรือแรม 14 ค่ำในเดือนขาด” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น. 564) การรักษาอุโบสถที่กำหนดวันเพราะอุบาสกอุบาสิกาต้องประกอบกิจการงานของตน จึงกำหนดการรักษาด้วยถือว่า การรักษาอุโบสถเป็นศีลที่มีสมรรถภาพทางจิตใจมีความประพฤติตามแบบอย่างพระอริยะ “ท่านกล่าวว่า พระอนาคามีบุคคลผู้เป็นฆราวาส ท่าน

รักษาอุโบสถศีลโดยอัตโนมัติเป็นประจำด้วยอำนาจอริยมรรคโดยไม่ต้องสมาทาน” (ธนิต อยุธยา, 2529, น. 17)

ความแตกต่างของศีล 5 กับ ศีล 8 ในบางประการ มีดังต่อไปนี้

ความประพฤติดีงามชั้นอุโบสถศีลหรือศีล 8 เน้นการปฏิบัติที่เกี่ยวกับการแสดงออกทางกาย ทางวาจา เป็นการกระทำที่ปรากฏรูปร่าง มองเห็นได้ชัด ปฏิบัติได้ง่ายกว่า มีจุดมุ่งหมายเพื่อขัดเกลาจิตใจให้ประณีตยิ่งขึ้น เพื่อกำจัดกิเลสอย่างหยาบ อุโบสถศีลนั้นมีพื้นฐานมาจากนิจศีล แต่อุโบสถศีลเน้นความประพฤติที่เข้มงวดมากขึ้น มีข้อกำหนดที่เป็นสิกขาบทละเอียดอ่อนเรียบร้อย เมื่อพิจารณา ก็จะทราบได้ถึงความเป็นอยู่ของพระอริยบุคคล รวมทั้งวิถีชีวิตซึ่งพระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นว่า บุคคลถ้าประพฤติตามรอยพระอริยบุคคลพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข ความเจริญ ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก

สำหรับศีลอุโบสถข้อที่ 3 ซึ่งมีความแตกต่างจากนิจศีล (กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี) คือ เว้นจากการประพฤติดิพพรหมจรรย์ เป็นการเว้นจากการเสพสัทธิธรรม คือการมีเพศสัมพันธ์ เป็นความมุ่งหมายในศีลข้อนี้ อันเป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ แต่เป้าหมายสูงสุดคือ ความบริสุทธิ์ของจิตใจ จึงสำเร็จเป็นพรหมจรรย์ที่แท้จริง “การเสพสัทธิธรรมมีราคาจะเป็นเหตุพรหมจรรย์จะบริสุทธิ์ด้วยการงดเว้นในอสังกรรม ไม่มีทั้งกาย วาจาและจิตใจ “สติกับราคะ” “สัมปชัญญะกับพยาบาท”เป็นของคู่กัน ถ้าไม่ประสงค์ในราคะกับพยาบาทก็ต้องทำสติและสัมปชัญญะให้สมบูรณ์” (สามเณรประมัย กาฬเนตร, 2481, น. 102) สมดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในอุโปสถสูตรว่า

พระอรหันต์ทั้งหลายละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ คือประพฤติ

พรหมจรรย์ เว้นห่างไกลจากเมถุนธรรมอันเป็นกิจของชาวบ้านอยู่ตลอดชีวิต

แม้เราก็ได้ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์

เว้นห่างไกลจากเมถุนธรรมอันเป็นกิจของชาวบ้านอยู่ตลอดวันหนึ่งและคืน

หนึ่งนี้ในวันนี้ เพราะองค์ मैं เราเชื่อว่าทำตามพระอรหันต์และรักษาอุโบสถ

(องฺ.ติก. (ไทย) 20/71/286)

ความหมายของพรหมจรรย์ คือการครองชีวิตอันประเสริฐ เป็นอริยมรรคดำเนินไปสู่ความดับทุกข์ ประโยชน์อันเนื่องมาจากการประพฤติธรรมที่เป็นจุดมุ่งหมายในระดับของอุโบสถศีลมีความสัมพันธ์กับระดับความเป็นอยู่ คุณค่าที่เป็นความดีงาม ละเครื่องเศร้าหมอง ขุ่นมัว จุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ก็คือ พรหมจรรย์ การปฏิบัติจึงเน้นถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดนี้

การเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ได้แก่ การไม่ให้ของกินของเคี้ยวที่เป็น อามิสอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ให้ล้วงปากเข้าไป ตั้งแต่เวลาเที่ยงวันแล้วไปจนถึงรุ่งอรุณแห่งวันใหม่ ศิลข้อนี้มีความมุ่งหมายเพื่อให้ผู้ประพฤติรู้จักประมาณในโภชนะ ไม่หมกมุ่นอยู่กับเรื่องปากท้อง และมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ซึ่งจะส่งผลทางด้านจิตใจโดยตรง ข้อนี้เป็นการละกามสุข (ม.มู. (ไทย) 12/170/171) ที่หยาบเสียด้วยการงดการบริโภคอาหารในเวลาวิกาลเป็นลักษณะ ด้านหนึ่งของความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม

การเว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี ดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่ พรหมจรรย์ การตัดทรงดอกไม้ ของหอมและเครื่องลูบไล้ซึ่งเป็นเครื่องประดับตกแต่ง ได้แก่ การ งดเว้นความคะนองกาย วาจา หมกมุ่นชื่นชมยินดีในกามสุขอันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดยินดี และการบำรุงตนด้วยเครื่องหอมประดับตกแต่งอย่างใดอย่างหนึ่ง ในศิลปข้อนี้มีความมุ่งหมายเพื่อ ความสำรวมระวังสิ่งเร้าอันเป็นเหตุให้เกิดความกำหนัดยินดีในกามารมณ์ ความสุขของปุถุชน ทั่วไปย่อมเสวยสุขอยู่กับความกำหนัดยินดีในกาม ความงดเว้นอย่างถูกวิธีเป็นการเพิ่มคุณค่า ให้แก่ชีวิตของตน ทำให้ชีวิตมีทางออกที่แท้จริงที่ไม่ต้องเพิ่มเติมค้นหา อันก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ

การเว้นจากที่นอนสูงใหญ่ หรูหรา พุ่มเฟิย ได้แก่ ความเป็นผู้มีการนอนอันสบาย ในที่นอนอันโอ่อ่านุ่ม ที่นอนเช่นนั้นเป็นปัจจัยให้ผู้นอนมีจิตคิดสัสดายในทางกามารมณ์ ซึ่งไม่ใช่ ความเป็นอยู่ของพระอริยะ

จะเห็นได้ว่า ความเป็นอยู่โดยปกติของมนุษย์ ซึ่งเรียกว่ามนุษย์ธรรมหรือนิจศีล จะ เน้นที่การไม่เบียดเบียน ส่วนอุโบสถศีลจะมุ่งเน้นถึง 2 ทาง คือ นอกจากไม่เบียดเบียนแล้วยัง เน้นถึงระบบการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติเพื่อลดตัณหา ซึ่งเป็นกิเลสที่ก่อปัญหาต่างๆ สิ่งใด เป็นไปในเรื่องของกาม ศีลอุโบสถก็มุ่งเพื่อละสิ่งนั้น ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการประพฤติ พรหมจรรย์ อันเป็นจุดมุ่งหมายของการเข้าถึงพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

2) ศิลสำหรับบรรพชิต (นักบวช) คือ ข้อกำหนดที่เกี่ยวกับความประพฤติ เป็น กฎระเบียบข้อปฏิบัติทางสังคมสงฆ์ โดยมีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนเกื้อกูลแก่การปฏิบัติธรรมโดยตรง สำหรับผู้กระทำความผิดล่วงละเมิดย่อมได้รับโทษตามสมควรกับความผิดนั้น ๆ ผู้ที่ไม่ประพฤติผิดย่อม ได้รับความนิยมนจากหมู่คณะ และย่อมได้รับความชื่นชม อยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ซึ่งมีผล โดยตรงต่อการขัดเกลากิเลสลดกิเลสตัณหา ศีลหรือวินัยของบรรพชิตจึงเป็นแนวฝึกอบรมตน ให้เห็นผู้มีศีลถึงพร้อมด้วยจรณะ(ความประพฤติ) ที่นำไปสู่เป้าหมายสูงสุดคือนิพพานโดยมี เป้าหมายรองคือการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขของสังคมสงฆ์

สำหรับศิลปะของผู้ประพจน์ปฏิบัติดีมีจุดมุ่งหมายที่เหมือนกัน แม้ว่าจะมีผลที่แตกต่างกันตามความสามารถของบุคคล องค์ของมรรคที่สังเคราะห์เข้าในหมวดศีล ทั้งศีลของคฤหัสถ์ และของบรรพชิตก็รวมลงในองค์มรรคหมวดศีลหรือศีลสิกขาเหมือนกัน (มรรคมองค์ 8 หรือ อัฐังคิกมรรค คือ 1.สัมมาทิฏฐิ(เห็นชอบ) 2.สัมมาสังกัปปะ(ดำริชอบ) 3.สัมมาวาจา(เจรจาชอบ) 4.สัมมากัมมันตะ(กระทำชอบ) 5.สัมมาอาชีวะ(เลี้ยงชีพชอบ) 6.สัมมาวายามะ(พยายามชอบ) 7.สัมมาสติ(ระลึกชอบ) 8.สัมมาสมาธิ(ตั้งใจชอบ) องค์มรรค 8 จัดเข้าในไตรสิกขาได้คือ ข้อ 3-5 เป็นอริศีลสิกขา, ข้อ 6-8 เป็นอริจิต (สมาธิ) สิกขา, ข้อ 1-2 เป็นอริปัญญาสิกขา) เพราะมีเจตนาต้งขึ้นจากความชั่วหรือทุจริตทางกาย วาจา และใจ ดังคำกล่าวของพระพรหมคุณาภรณ์ ที่ว่า “ศีลที่เป็นหลักการ ซึ่งเป็นความหมายของสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะที่เป็นองค์มรรค ได้แก่ การพูด การกระทำ และการประกอบอาชีพอย่างใดก็ตามที่ประกอบด้วยเจตนาซึ่งปราศจากความทุจริตหรือความคิดเบียดเบียน” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552, น. 768) ความตั้งงามในการเสริมสร้างคุณค่าของศีลขึ้นอยู่กับความประพฤติที่ถูกต้อง คือ การเริ่มด้วยวินัยสำหรับตนเองที่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นและรับผิดชอบต่อสังคม

คำว่า “บรรพชิต” ในทางพระพุทธศาสนาได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี สามเณร และสามเณรี บรรพชิตมีข้อปฏิบัติเป็นกฎระเบียบเรียกว่า “สิกขาบท” สำหรับสามเณร พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทไว้เป็นเครื่องกำกับความประพฤติ 10 ข้อ ศีลสำหรับภิกษุ 227 ข้อ และภิกษุณี 311 ข้อ จัดเป็นศีลสำหรับบรรพชิต โดยมีรายละเอียดของสิกขาบท ดังนี้

1) ศีลของสามเณร

ศีล 10 หรือสิกขาบท 10 ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติแก่สามเณร มีดังต่อไปนี้

- (1) เจตนาต้งเว้นจากการฆ่าสัตว์
- (2) เจตนาต้งเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้
- (3) เจตนาต้งเว้นจากพฤติกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์
- (4) เจตนาต้งเว้นจากการพูดเท็จ
- (5) เจตนาต้งเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท
- (6) เจตนาต้งเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล
- (7) เจตนาต้งเว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรีและการเล่นอันเป็นข้าศึก

ต่อกุล

- (8) เจตนาต้งเว้นจากการทัดทรงประดับตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ ของหอมและเครื่องลูบไล้

(9) เจตนาถว้นจากการนอนบนที่นอนสูงและที่นอนใหญ่

(10) เจตนาถว้นจากการรับทองและเงิน

(ช.ช. (ไทย) 25/2/2)

ศีล 10 หรือสิกขาบท 10 เป็นศีลที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นตามฐานะของบุคคล โดยเพิ่มขึ้นจากศีลอุโบสถ 1 ข้อ “ในหลักของอุโบสถนั้นข้อ 7 ได้รวมเอาศีล 2 ข้อเข้าไว้เป็นองค์เดียวกัน (ศีล 10 จึงได้แยกข้อ 7 นั้นเป็นข้อ 8 อีก 1 ข้อ) ส่วนข้อที่ 10 เป็นสิกขาบทที่ทรงวางไว้เฉพาะสามเณรและสามเณรรักษาเป็นประจำ หรืออุบาสกอุบาสิกาผู้มีอุตสาหะจะรักษาก็ได้” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น. 243)

สำหรับศีลข้อ 10 ถว้นจากการรับทองและเงิน การบัญญัติสิกขาบทนี้มุ่งเน้นเพื่อให้เหมาะสมกับความเป็นอยู่ อริยชนคือมีการขวนขวายในกิจการงานน้อย ดำรงชีวิตเป็นบรรพชิตต้องอาศัยผู้อื่นเป็นผู้เกื้อกูล ไม่สะสมทรัพย์สมบัติใดๆ มีความกังวลน้อย มีการปฏิบัติธรรมเป็นที่ตั้งในการดำรงอยู่ การมีทรัพย์ เช่น ทองและเงิน เป็นสิ่งใช้สอยของคฤหัสถ์ ความจำเป็นของบรรพชิตในการใช้จ่ายทรัพย์นั้นมีน้อยหรือไม่มีเลย ศีลข้อนี้ จึงมีความแตกต่างจากศีล 5 และศีล 8 ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นข้อแตกต่างระหว่างคฤหัสถ์กับบรรพชิตที่ชัดเจน การถว้นจากการรับทองและเงินเป็นเครื่องชี้ชัดสำหรับความประพฤติของบรรพชิต

2) ศีลของพระภิกษุ

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท 227 ข้อ สำหรับความประพฤติของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ศีลของภิกษุเรียกว่า “ปาฏิโมกขสังวรศีล” จัดเป็นจาริตตศีล คือระเบียบปฏิบัติตามแบบอย่าง que พระพุทธเจ้าทรงประพฤติปฏิบัติมา ศีลของพระภิกษุจัดอยู่ในพระวินัยปิฎก อันได้แก่ ประมวลพุทธบัญญัติเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตและวิธีดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ พระวินัยซึ่งเป็นพุทธบัญญัตินี้ แบ่งออกเป็นสองส่วน คือ อาทิพรหมจริยกาสิกขาและอภิธมาจาริกาสิกขา

อาทิพรหมจริยกาสิกขา หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายบพบัญญัติหรือข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณาทา เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายและวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง พระสงฆ์สวดทุกกึ่งเดือน เรียกว่า “พระปาติโมกข์” ส่วนอภิธมาจาริกาสิกขา หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับมรรยาทและความเป็นอยู่ที่ดีงาม สำหรับชักนำความประพฤติ ความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ให้ดีงาม มีคุณค่า นำเลื่อมใสศรัทธาอย่างขึ้นไป

(วิ.มหา. (ไทย) 1/(7))

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบททั้ง 227 ข้อ เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติตาม ถ้าภิกษุสงฆ์รูปใดไม่ประพฤติปฏิบัติตามก็จะทรงลงโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดตามความผิด หนัก บ้าง เบาบ้าง เช่นเดียวกันกับกฎหมายบ้านเมือง โดยโทษที่เกิดขึ้นนั้นอย่างหนักที่สุด ก็คือต้อง พ้นสภาพจากความเป็นภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาอย่างสิ้นเชิง โทษอย่างกลางต้องไปอยู่ปริวาส กรรม ส่วนโทษอย่างเบาต้องแสดงโทษต่อภิกษุอื่น

โทษที่เกิดขึ้นเพราะความละเมิดในข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามขึ้น เรียกว่า “อาบัติ” อาการที่ภิกษุจะต้องอาบัติมีอยู่ 6 อย่าง คือ (1)ต้องด้วยไม่ละอาย (2)ต้องด้วยไม่รู้ว่สิ่งนั้นจะเป็น อาบัติ (3)ต้องด้วยสงสัยแล้วขึ้นทำลง (4)ต้องด้วยสำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร (5)ต้องด้วยสำคัญ ว่าไม่ควรในของที่ควร(6)ต้องด้วยลืมสติ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น. 544)

อาบัติ แปลว่า ความต้อง หรือแปลว่า ธรรมชาติอันภิกษุพึงต้องด้วยประพฤติ อนาคตเป็นกิริยาที่ล่วงละเมิดพระพุทธบัญญัติ การจัดประเภทของสิกขาบท พระพุทธองค์ทรง บัญญัติไว้ 7 ประการ คือ (1)ปาราชิก อาบัตียังบุคคลให้แพ้ ภิกษุใดต้องแล้วต้องขาดจาก ความเป็นภิกษุ (2)สังฆาทิเสส อาบัติมีสงฆ์ในกรรมเบื้องต้น และสำเร็จด้วยกรรมในที่สุด (3)ถุลลัจจัย อาบัติหยาบกว่าอาบัติที่แสดงกับภิกษุอื่น สำเร็จด้วยการแสดง (4)ปาจิตติย อาบัติ ที่ทำให้กุศลธรรมให้ตกไป (5)ปาฏิเทสนียะ อาบัติที่พึงแสดงคืน (6)ทุกกฏ อาบัติว่าด้วยเรื่องทำ ชั่ว ทำผิดต่ออริยมรรค (7)ทุพภาษิต อาบัติว่าด้วยเรื่องการกล่าวคำชั่ว (พระอมราภิกขิต(เกิด), 2508, น. 89)

พระวินัยบัญญัติที่ปรากฏในพระปาฏิโมกข์ มีวัตถุประสงค์หรือความมุ่งหมายที่ เพื่ออำนวยความสะดวกหรือความมุ่งหมายที่ เพื่อป้องกันการเสียหายอันจะเกิดกับภิกษุ หรือเกิด กับสงฆ์หมู่ใหญ่ ความมุ่งหมายหลักก็คือเพื่อความเรียบร้อยแห่งสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

ส่วนศีล 311 ข้อของภิกษุณีนั่น ก็มีความคล้ายคลึงกับของภิกษุเพียงแต่มีจำนวน มากกว่า ซึ่งศีลในศีลคถานี้จะเน้นเฉพาะศีลของคฤหัสถ์คือ ศีล 5 กับศีล 8 ซึ่งเป็นศีลของผู้ ครองเรือนเท่านั้น เพราะอนุปพิภิกตามุ่งสอนคฤหัสถ์จึงน่าจะเน้นสอนเรื่องศีลของคฤหัสถ์ โดยเฉพาะศีล 5 มากกว่า ส่วนศีลของนักบวชนั้น จะขอกกล่าวไว้แต่เพียงย่อ ๆ เท่านั้น

การมีระเบียบวินัยและเคารพกฎหมายนี้มีประโยชน์มากมายสำหรับบุคคลเพราะเป็น คุณเครื่องป้องกันรักษาตนให้ตั้งอยู่ในคุณงามความดี นอกจากนี้ยังมีประโยชน์สำหรับกลุ่มชนหมู่ คณะและประเทศชาติ เพราะสามารถจะควบคุมความเป็นไปของสังคมให้เรียบร้อยไม่ว่าจะเป็น คำสั่ง กฎระเบียบหรือจารีตประเพณีที่มีชื่อต่างกันออกไป เช่น กฎหมาย พระราชบัญญัติ พระ ราชกฤษฎีกา กฎกระทรวง ข้อบังคับ กติกาเหล่านี้ถือว่าเป็นวินัยและกฎหมายของกลุ่มชนที่อยู่

ร่วมกัน คนที่เจริญและชาติที่เจริญได้ ย่อมต้องมีวินัยและกฎหมายเป็นแนวทางปฏิบัติ ดังนั้น ไม่ว่าบรรพชิตและคฤหัสถ์ ต่างปฏิบัติหน้าที่ของตน ไม่ละเมิด ไม่ละเว้น ไม่เพิกเฉยดูดาย ไม่ก้าว ก้าวหน้าที่ของกันและกัน ถือได้ว่า ปฏิบัติตามระเบียบวินัย การประพฤติให้อยู่ในขอบเขตย่อม เกิดความดีงามขึ้น และเมื่อประชาชนแม้รักษาวินัยของชาติแล้ว ยังต้องปฏิบัติตามวินัยของ ศาสนา คือ ศีล 5 ส่วนบรรพชิตเมื่อรักษาวินัยของศาสนาก็ยังต้องรักษาวินัยของชาติอีก เช่นเดียวกัน ไม่เช่นนั้นก็ไม่อาจประสบผลสำเร็จได้ การมีระเบียบวินัยที่รวมถึงศีลด้วยและการ เคารพกฎหมายจึงเป็นปัจจัยแห่งความดีงาม และความสุข ความเจริญแก่ตนเอง หมู่คณะ ประเทศชาติของตน ดังภาษิตที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสในมงคลสูตรว่า “วินโย จ สุลิกขิตो सुभासिता ज या वाजा एतममुक्लमुत्तम” (ขุ.ข. (บาลี) 25/4/4) แปลว่า “วินัยที่ศึกษาดีแล้ว วาจาเป็น สุภาสิตเป็นเหตุแห่งความสุข ความเจริญอันสูงสุด” (ขุ.ข. (ไทย) 25/5/7) ดังนั้น พระวินัยที่ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ สำหรับป้องกันความเสียหายและชักจูงให้คนในสังคมประพฤติดีงาม ย่อมนำความสุขสงบมาให้แก่ผู้ปฏิบัติตลอดจนสังคมและประเทศชาติอย่างแท้จริง

ดังนั้น ในอนุพุทฺธิกถาข้อที่ 2 คือสีกถา ผู้วิจัยมีความเข้าใจว่าพระพุทธเจ้าคงจะ เน้นเฉพาะแค่ศีลของคฤหัสถ์โดยเฉพาะศีล 5 ที่เป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานของมนุษย์เพื่อการอยู่ ร่วมกันอย่างสงบสุข เพราะส่วนใหญ่พระพุทธเจ้ามุ่งเน้นสอนอนุพุทฺธิกถาเฉพาะคฤหัสถ์ แต่ใน หัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้อธิบายประเภทของศีลมาทั้ง 2 ประการ คือ ศีลของคฤหัสถ์และศีลของ บรรพชิตด้วย แต่ก็มุ่งเน้นอธิบายเจาะจงเฉพาะแต่ศีลของคฤหัสถ์เท่านั้น ส่วนศีลของบรรพชิตก็ ได้กล่าวไว้แต่เพียงย่อ ๆ เท่านั้นพอเป็นที่เข้าใจ

3.2.3 อุปมาของศีล

เพื่อให้เข้าใจและเห็นคุณค่าของศีลง่ายขึ้น พระพุทธเจ้าจึงทรงนิยมนสอนหรืออธิบายโดย นำคุณของศีลมาเปรียบเทียบกับ หรืออุปมากับสิ่งของต่าง ๆ เพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรมจะได้เข้าใจง่าย และเพื่อความไพเราะเสนาะหูแก่ผู้ที่ได้รับฟังด้วย เนื้อหาจะพรรณนาลักษณะของศีล ดังต่อไปนี้

- 1) เครื่องประดับ เปรียบด้วยเครื่องประดับคือศีลไม่มี
- 2) กลิ่น เปรียบด้วยกลิ่นคือศีลไม่มี
- 3) เครื่องชำระมลทินคือกิเลส เปรียบด้วยศีลไม่มี
- 4) เครื่องระงับความร้าวร้อน เปรียบด้วยศีลไม่มี
- 5) เครื่องให้เกิดเกียรติ เปรียบด้วยศีลไม่มี
- 6) บันไดขึ้นสู่สวรรค์ เปรียบด้วยศีลไม่มี

7) ประตุนในการเข้าไปยังนครคือพระนิพพาน เสมอด้วยศีลไม่มี

(ช.พุทธ.อ. (ไทย) 73/9/2/-/284-285)

จากพระพุทธพจน์นี้ ผู้วิจัยพอจะสรุปได้ว่าอุปมาของศีล มีดังต่อไปนี้

1. ศีล อุปมาเหมือนเครื่องประดับ
2. ศีล อุปมาเหมือนกลิ่น
3. ศีล อุปมาเหมือนเครื่องชำระมลทิน
4. ศีล อุปมาเหมือนเครื่องระงับความเร่าร้อน
5. ศีล อุปมาเหมือนเครื่องให้เกิดเกียรติ
6. ศีล อุปมาเหมือนบันไดขึ้นสู่สวรรค์
7. ศีล อุปมาเหมือนประตูในการเข้าไปยังนครคือพระนิพพาน

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค (พระพุทธโฆษาจารย์, 2548, น. 14-15) พระพุทธโฆษาจารย์ ได้แสดงอุปมาของศีลแต่ละข้อไว้ในคาถาต่างๆ ไว้คล้ายคลึงกับในพระพุทธพจน์ ดังต่อไปนี้

1) พระราชาทั้งหลายผู้ทรงประดับแล้วด้วยแก้วมุกดาและแก้วมณีก็ไม่งามเหมือนนักพรตทั้งหลายผู้ประดับด้วยเครื่องประดับคือศีล

2) กลิ่นอันใดที่ฟุ้งไปได้ทั้งทวนลมและตามลมเสมอกัน กลิ่นอันนั้นที่จะตัดเทียมด้วยกลิ่นคือศีล จักมีแต่ที่ไหน

3) น้ำคือศีลย่อมล้างมลทินอันใดของสัตว์ทั้งหลายได้ แม่น้ำสายใหญ่ๆ คือ คงคา, ยมุนา, สรรภู, สรัสวดี, อจิรวดีหรือมหิที่ไหลไป หาสามารถล้างมลทินนั้นของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ได้ไม่

4) ศีลที่รักษาดีแล้วเป็นศีลห่างไกลจากกิเลสมีความเย็นอย่างที่สุดนี้ ย่อมบันดาลความร้อนกลุ่มของสัตว์ทั้งหลายให้สงบลงได้ ลมปนฝนก็ดี จันทรเหลืองก็ดี แก้วมุกดาหาก็ดี แก้วมณีก็ดี แสงจันทร์อ่อนก็ดี หาดับดาลความร้อนกลุ่มของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ให้สงบลงได้ไม่

5) ศีลของบุคคลผู้มีศีล ย่อมกำจัดภัยมีการตำหนิตน เป็นต้นเสียได้โดยประการทั้งปวง และย่อมบันดาลให้เกิดเกียรติและความหรรษาในกาลทุกเมื่อ

6) บันไดสำหรับขึ้นสู่สวรรค์ ที่จะเสมอด้วยศีล จักมีแต่ที่ไหน

7) ประตูในอันเข้าสู่นครนฤพานอย่างอื่นๆ ที่จะเสมอด้วยศีล จักมีแต่ที่ไหน

เพราะฉะนั้น ศีลนั้นมีอุปมามากมาย ซึ่งเป็นการอุปมาโดยแยบคาย เช่น เครื่องประดับใดก็ไม่งดงามเท่าศีล หรือกลิ่นอันใดก็ไม่หอมหวลเท่ากับศีล เพราะศีลหอมไปได้ทั้งตามลมและทวนลม ซึ่งแตกต่างจากกลิ่นอื่น ๆ ที่หอมเฉพาะตามลมเท่านั้น

ดังนั้น ศิลปจึงมีคุณค่าแก่ชีวิตอย่างแท้จริง และอุปมาของศิลปเป็นความงดงามอย่างหนึ่งที่จะส่งผลให้ผู้รักาศิลปได้รับอานิสงส์อย่างมากมาย ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวต่อไป

3.2.4 อานิสงส์ของศิลป

เมื่อบุคคลรักาศิลปให้บริบูรณ์แล้ว พระพุทธเจ้าตรัสว่าจะได้อานิสงส์ในการรักาศิลป ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำอานิสงส์ของศิลปมาเสนอในบทนี้โดยจะยกตัวอย่างของศิลป 5 ที่พระอรรถกถาจารย์ท่านได้รวบรวมไว้ดังต่อไปนี้

3.2.4.1 อานิสงส์ของศิลปชั้นต้น (ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า)

บุคคลเมื่อได้รักาศิลปแล้วก็จะทำให้ได้รับอานิสงส์ในภายในคือคุณธรรมต่างๆ ได้อีกมากมาย เช่น บุคคลนั้นจะเป็นผู้มีจิตใจที่สูงมากกว่าคนปกติโดยทั่วไป สามารถอยู่อย่างทวนกระแสของกิเลสตัณหาได้ในระดับหนึ่ง สามารถทำจิตใจให้ผ่องใสเบิกบานเข้มแข็ง เมื่อบุคคลนั้นได้ตายจากโลกนี้ไปก็ไปสู่ภพภูมิที่ดีคือสวรรค์ได้ และถ้าหากเกิดมาเป็นมนุษย์อีกครั้งก็จะได้รับอานิสงส์คือ เป็นผู้มีทรัพย์สมบัติมาก เป็นผู้มีชื่อเสียงที่ดี และมีรูปงาม เป็นต้น แต่ถ้าหากเกิดเป็นเทพบุตรหรือเทพธิดา ก็จะมีสมบัติที่เป็นทิพย์ เสวยความสุขอยู่ในโลกสวรรค์ แต่อานิสงส์ดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ ก็ยังจัดได้ว่าเป็นอานิสงส์ที่ยังข้องเกี่ยวอยู่กับสังสารวัฏ (การเวียนว่ายตายเกิด) อยู่หรือเป็นชั้นโลกียะ (ยังข้องเกี่ยวอยู่กับโลก) ที่ยังจัดได้ว่าเป็นอานิสงส์ที่ยังประกอบด้วยกิเลสตัณหา ดังมีข้อความในศีลสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงอานิสงส์ของศิลปไว้ 5 ประการ ดังนี้

- 1) บุคคลผู้มีศิลป สมบูรณ์ด้วยศิลปในธรรมวินัยนี้ ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมาก ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ
 - 2) กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศิลป สมบูรณ์ด้วยศิลปย่อมขจรไป
 - 3) บุคคลผู้มีศิลป สมบูรณ์ด้วยศิลป จะเข้าไปยังบริษัทใดๆ จะเป็นชาติตติยบริษัทก็ตาม พรหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก่ล้นเกล้า ไม่เก้อเขินเข้าไป
 - 4) บุคคลผู้มีศิลป สมบูรณ์ด้วยศิลป ย่อมไม่หลงลืมสติตาย
 - 5) บุคคลผู้มีศิลป สมบูรณ์ด้วยศิลป หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์
- (วิ.มหา. (ไทย) 5/285/99, ที.มหา. (ไทย) 10/150/94, อ.ป.ญจก. (ไทย) 22/213/356)

อานิสงส์ของศิลปทั้ง 5 ข้อ กล่าวโดยสรุปได้ ดังนี้

- 1) ทำให้เป็นผู้ที่มีทรัพย์สมบัติมาก
- 2) มีชื่อเสียงที่ดีขจรขจายไปอย่างกว้างขวางในทุกสถานที่

3) ไม่ว่าจะอยู่ในท่ามกลางสมาคมใดๆ ก็ตาม ก็มีความกล้าหาญ อดทน

4) มีสติในการทำ พูด คิดอยู่ตลอดเวลา แม้กระทั่งเมื่อถึงเวลาตาย

5) หลังตายจากโลกนี้ไปก็ไปเกิดอยู่ในสวรรค์

อานิสงส์ของศีลทั้ง 5 ข้อนี้ ข้อที่ตรงกับแนวอนุปปกัถา ได้แก่ ข้อที่ 5 คือ การรักษาศีลทำให้ได้ไปเกิดอยู่ในสวรรค์

จากพระพุทธพจน์นี้ เราจะเห็นได้ว่าบุคคลผู้รักษาศีลจะได้รับอานิสงส์ในโลกนี้และโลกหน้าอย่างชัดเจน คือถ้าบุคคลนั้นอยู่ในโลกนี้ก็ได้รับอานิสงส์ ได้แก่ มีทรัพย์สมบัติมากมาย เพราะไม่ประมาทในการทำมาหาเลี้ยงชีวิตและรักษาทรัพย์นั้นเอาไว้, มีเกียรติยศชื่อเสียงในทางที่ดีฟังชจรไปไกลในที่ต่างๆ, แม้จะเข้าไปสู่ชุมชนใดๆ ก็ตาม ก็มีความกลัวกลัวองอาจ สง่าผ่าเผย ไม่มีความเก้อเขิน และถ้าจะตายไปจากโลกนี้ก็จะมีชาติสุข เพราะทำความดีไว้มากจึงคิดแต่เรื่องของบุญกุศลอยู่ตลอดเวลาคือตายอย่างมีสติ เพราะจิตใจคิดแต่เรื่องการรักษาศีล ทั้งหมดนี้เป็นอานิสงส์ที่บุคคลผู้รักษาศีลจะได้รับในการใช้ชีวิตอยู่ในโลกนี้ แต่ถ้าบุคคลนั้นจะตายไปจากโลกนี้ไปสู่โลกหน้าก็จะได้ไปสู่สุคติ(ทางไปที่ดี) คือโลกของสวรรค์ ซึ่งมีแต่ความสุข ความเป็นอยู่ที่เป็นทิพย์ เพราะจิตใจของบุคคลนั้นมีความผ่องใสอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเกิดจากการรักษาศีล สมดังพุทธพจน์ที่ว่า “เมื่อจิตผ่องใสแล้ว สุคติเป็นอันหวังได้” (ม.มู. (ไทย) 12/70/63) ดังนั้น การรักษาศีลที่สมบูรณ์ก็จะทำให้บุคคลนั้นมีชีวิตอยู่ในโลกนี้อย่างมีความสุข เมื่อตายจากโลกนี้ไปก็ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

ดังนั้น อานิสงส์ของศีลจึงอาจจำแนกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คืออานิสงส์ภายในหรือผลทางจิตใจ เช่น จิตใจมีความโลภและความโกรธน้อยลง มีความเบิกบานแจ่มใส และอานิสงส์ภายนอกหรือผลทางกายที่เป็นรูปธรรม เช่น การมีทรัพย์สมบัติมาก และการมีร่างกายแข็งแรงสวยงาม เป็นต้น

นอกจากนั้น ยังมีการพรรณนาอานิสงส์ของการรักษาศีล 5 ทั้งในชาตินี้และชาติหน้าไว้อย่างพิสดารอีกด้วยว่า

1) ผู้ดเว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป จะได้รับอานิสงส์มากมาย ดังต่อไปนี้

(1) ความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอวัยวะน้อยใหญ่

(2) ความถึงพร้อมด้วยส่วนสูงและส่วนกว้าง

(3) ความถึงพร้อมด้วยเขาวัวหวีหวี

(4) ความเป็นผู้มีเท้าตั้งอยู่เหมาะสม

(5) ความสวยงาม

- (6) ความเป็นผู้อ่อนโยน
- (7) ความสะอาด
- (8) ความกล้าหาญ
- (9) ความเป็นผู้มีกำลังมาก
- (10) ความเป็นผู้มีถ้อยคำสละสลวย
- (11) ความเป็นผู้น่ารัก น่าพอใจของสัตว์ทั้งหลาย
- (12) ความเป็นผู้มีบริษัทไม่แตกแยกกัน
- (13) ความเป็นผู้ไม่สะดุ้งหวาดเสียว
- (14) ความเป็นผู้อื่นใครๆ กำจัดได้ยาก
- (15) ความเป็นผู้ไม่ตายดับจากการปองร้ายของผู้อื่น
- (16) ความเป็นผู้มีบิรวารมาก
- (17) ความเป็นผู้มีผิวดังทอง
- (18) ความเป็นผู้มีทรวดทรงงาม
- (19) ความเป็นผู้มีอาหารน้อย
- (20) ความเป็นผู้ไม่เศร้าโศก
- (21) ความเป็นผู้ไม่พลัดพรากจากของรักของชอบใจ
- (22) ความเป็นผู้มีอายุยืน

อานิสงส์ข้อที่ 1 นี้สามารถจัดเป็นกลุ่มๆ ได้ ดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 ทำให้ร่างกายสมบูรณ์ดี เช่น สมบูรณ์ด้วยอวัยวะน้อยใหญ่ทั้งส่วนสูง ส่วนกว้าง, มีกำลังมาก, มีผิวดังทอง, มีทรวดทรงงาม

กลุ่มที่ 2 มีบุคลิกภาพและคุณสมบัติที่ดี เช่น มีเขาวนไหวพริบ, สวยงาม, อ่อนโยน, สะอาด, กล้าหาญ, มีถ้อยคำไพเราะ

กลุ่มที่ 3 มีสุขภาพดีและไม่ประสบเคราะห์ร้ายหรือเหตุการณ์อันไม่พึงปรารถนา เช่น มีอาหารน้อย, อายุยืน, ไม่พลัดพรากจากของรัก, มีบริษัทไม่แตกแยกกัน, เป็นผู้อื่นใครๆ กำจัดได้ยาก, ไม่ตายจากการฆ่าของผู้อื่น,

กลุ่มที่ 4 มีสภาพจิตดี เช่น ไม่สะดุ้งหวาดเสียว,

กลุ่มที่ 5 เป็นที่รักใคร่ของผู้อื่นหรือมีชื่อเสียงในทางที่ดี เช่น เป็นผู้น่ารัก น่าพอใจของสัตว์ทั้งหลาย, มีบิรวารมาก

2) ผู้งดเว้นจากการลักขโมย จะได้รับอานิสงส์ ดังต่อไปนี้

- (1) ความเป็นผู้มีทรัพย์ มีข้าวเปลือกมาก
- (2) ความเป็นผู้มีโกะอะเนกอนันต์
- (3) ความเป็นผู้มีโกะยังยืน
- (4) การได้โภคทรัพย์ตามที่ต้องการอย่างฉับพลัน
- (5) การมีโกะไม่ทั่วไปกับพระราชา เป็นต้น
- (6) ความเป็นผู้มีโกะอิฬาร
- (7) ความเป็นหัวหน้าในที่นั้นๆ
- (8) ความเป็นผู้รู้จักคำว่าไม่มี
- (9) ความเป็นผู้อยู่อย่างสบาย

อานิสงส์ข้อที่ 2 สามารถจัดเป็นกลุ่มๆ ได้ ดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 มีทรัพย์สมบัติโภคทรัพย์สมบูรณ์ เช่น มีทรัพย์มีข้าวเปลือกมาก, มีโกะมาก, มีโกะที่มั่นคง, เมื่ออยากได้ทรัพย์สมบัติก็ได้ตามที่ต้องการ

กลุ่มที่ 2 เป็นหัวหน้าหรือเป็นนาย เช่น เป็นหัวหน้ามีความเป็นอยู่สุขสบาย

3) ผู้งดเว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม จะได้รับอานิสงส์ ดังต่อไปนี้

- (1) ความเป็นผู้ปราศจากข้าศึก
- (2) ความเป็นที่รักเป็นที่พอใจของสรรพสัตว์
- (3) ความเป็นผู้มีปกติได้ของต่างๆ เช่น ข้าว น้ำ ผ้า และวัตถุเครื่องปกปิด
- (4) การนอนหลับสบาย
- (5) การตื่นขึ้นมาสบาย
- (6) การพ้นจากภัยในอบาย
- (7) ความไม่ควรแก่การเป็นหญิง เป็นกะเทย
- (8) ความเป็นผู้ไม่โกรธ
- (9) ความเป็นผู้มีปกติทำจริง
- (10) ความเป็นผู้ไม่เก้อเขิน
- (11) ความเป็นผู้มีความสุขด้วยการรับเชิญ
- (12) ความเป็นผู้มีอินทรีย์บริบูรณ์
- (13) ความเป็นผู้ปราศจากความระแวง
- (14) ความเป็นผู้มีมีความชวนชวายน้อย

(15) ความเป็นผู้อยู่อย่างเป็นสุข

(16) ความเป็นผู้ไม่มีภัยจากที่ไหนๆ

(17) ความเป็นผู้ไม่มีการพลัดพรากจากของรัก

อานิสงส์ข้อที่ 3 สามารถจัดเป็นกลุ่มๆ ได้ ดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 เป็นอยู่อย่างมีความสุข เช่น ปราศจากข้าศึก, เป็นที่รักที่พอใจของสัตว์ทั้งหลาย, หาปัจจัย 4 ได้ง่าย, ตื่นและหลับอย่างสบายใจ, พ้นจากอบายภูมิ, ไม่ต้องเกิดเป็นผู้หญิงหรือกระเทย, ไม่ต้องระแวงภัย, ไม่มีอันตรายจากที่ไหน และไม่ต้องพลัดพรากจากของรัก

กลุ่มที่ 2 มีสภาพจิตและบุคลิกภาพที่ดี เช่น ไม่โกรธ, มีสัจจะ, ไม่เก้อเขิน, สันโดษ,

กลุ่มที่ 3 รูปร่างกายดี เช่น มีอินทรีย์บริบูรณ์

กลุ่มที่ 4 ได้รับความนิยมนยกย่อง เช่น ได้รับการต้อนรับจากบุคคลต่าง ๆ เป็นอย่างดี

4) ผู้งดเว้นจากการพูดเท็จ จะได้รับอานิสงส์ ดังต่อไปนี้

(1) ความเป็นผู้มีอินทรีย์ผ่องใส

(2) ความเป็นผู้มีปกติพูดด้วยคำสละสลวย อ่อนหวาน

(3) ความเป็นผู้มีฟันเรียบเสมอ ทั้งขา ทั้งสะอาด

(4) ความเป็นผู้ไม่อ้วนจนเกินไป

(5) ความเป็นผู้ไม่ผอมจนเกินไป

(6) ความเป็นผู้ไม่ดำเกินไป

(7) ความเป็นผู้ไม่สูงเกินไป

(8) ความเป็นผู้มีสัมผัสเป็นสุข

(9) ความเป็นผู้มีกลิ่นปากหอมเหมือนกลิ่นดอกกุหลาบ

(10) ความเป็นผู้มีบริษัทเชื้อเพลิงตั้งอยู่ในโอวาท

(11) ความเป็นผู้มีวาจาเชื่อถือได้

(12) ความเป็นผู้มีลิ้นอ่อน แดง และบางเหมือนกลีบดอกกุหลาบ

(13) ความเป็นผู้ไม่หดหู่

(14) ความเป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน

อานิสงส์ข้อที่ 4 กล่าวโดยสรุปเป็นกลุ่มๆ ได้ ดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 รูปร่างและอวัยวะสมบูรณ์งดงาม เช่น มีฟันขาว สะอาดและเรียบเสมอกัน, ไม่อ้วน ผอม ดำ สูงจนเกินไป, มีลิ้นอ่อน แดง และบางเหมือนกลีบดอกกุหลาบ

กลุ่มที่ 2 บุคลิกภาพดี เช่น มีอินทรีย์ผ่องใส, พูดด้วยคำไพเราะอ่อนหวาน, มีกลิ่นปากหอม, ไม่หัดหนูหรือฟุ้งซ่าน

กลุ่มที่ 3 น่าเชื่อถือ เช่น บริวารเชื่อฟังตั้งอยู่ในโอวาท และมีคนให้ความไว้วางใจในคำพูดคือเชื่อถือได้

5) เป็นผู้ดเว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท จะได้รับอานิสงส์ ดังต่อไปนี้

- (1) ความเป็นผู้ไม่ประมาทในกิจและกรณียกิจ ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน
- (2) ความเป็นผู้มีญาณ
- (3) ความเป็นผู้มีสติปรากฏอยู่ทุกเมื่อ
- (4) ความเป็นผู้มีปัญญา เกิดขึ้นทุกสถาน ในเมื่อมีกิจและกรณียกิจเกิดขึ้น
- (5) ความเป็นผู้ไม่เกียจคร้าน
- (6) ความเป็นผู้ไม่โง่เขลา
- (7) ความเป็นผู้ไม่บ้าใบ้
- (8) ความเป็นผู้ไม่หวาดสะดุ้ง
- (9) ความเป็นผู้ไม่มีการแข่งดี
- (10) ความเป็นผู้ไม่มีความริษยา
- (11) ความเป็นผู้ไม่ตระหนี่
- (12) ความเป็นผู้มีปกติกล่าวคำสัตย์
- (13) ความเป็นผู้มีปกติไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ
- (14) ความเป็นคนกตัญญู
- (15) ความเป็นผู้มีกตเวที
- (16) ความเป็นผู้มีโศกะ
- (17) ความเป็นผู้มีศีล
- (18) ความเป็นผู้ซื่อตรง
- (19) ความเป็นผู้ไม่โกรธ
- (20) ความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตปปะ
- (21) ความเป็นผู้มีความเห็นตรง
- (22) ความเป็นผู้มีใจใหญ่
- (23) ความเป็นผู้ฉลาด

(24) ความเป็นผู้ฉลาดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ และสิ่งมิใช่ประโยชน์

อานิสงส์ข้อที่ 5 กล่าวโดยสรุปเป็นกลุ่มๆ ได้ ดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 มีสติดี เช่น ไม่ประมาทในกิจทุกอย่าง, มีความรู้, มีสติและปฏิภาณในการทำกิจทุกอย่าง, ไม่เกียจคร้าน, ไม่โง่งเงา, ไม่บ้าใบ้

กลุ่มที่ 2 มีคุณธรรม เช่น ไม่มีความริษยา, ไม่ตระหนี่, มีความกตัญญูกตเวที, มีศีล, มีความซื่อตรง, มีหิริโอตตัปปะ และมีสัมมาทิฐิ

กลุ่มที่ 3 วาจาดี เช่น พูดแต่คำจริง ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพ้อเจ้อ

กลุ่มที่ 4 บุคลิกภาพดี เช่น ไม่หวาดสะดุ้ง, ไม่มีการแข่งดี และมีใจใหญ่

กลุ่มที่ 5 สติปัญญาดี เช่น ฉลาดรู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์

(ช.อิตติ.อ. (ไทย) 45/1/4/-/456-459)

อานิสงส์ของศีลข้อที่ 5 นี้ส่วนใหญ่เน้นสิ่งที่เกิดในปัจจุบัน ซึ่งน่าจะเป็นเพราะว่าการงดเว้นการดื่มสุราหรือสิ่งเสพติดต่างๆ มีผลต่อสภาพร่างกายและจิตใจรวมทั้งพฤติกรรมตั้งแต่นั้นปัจจุบัน ซึ่งเป็นผลที่ตรงข้ามกับการดื่มสุรา เช่น การดื่มสุราทำให้คนประมาทหรือไม่รอบคอบในการทำกิจต่างๆ ผลของการงดเว้นการดื่มสุราก็จะออกมาในทางตรงกันข้ามคือทำให้ไม่ประมาทหรือมีความรอบคอบในการทำกิจต่างๆ

เราจะเห็นได้ว่าผู้ที่รักษาศีลแต่ละข้อนั้นจะได้รับอานิสงส์อย่างมากมาย เพราะฉะนั้นถ้าเรารักษาศีลได้หลายข้อก็จะทำให้เราได้รับอานิสงส์มากมายในปัจจุบัน เพราะฉะนั้น การที่คนเราเกิดมามีความแตกต่างกันนั้น เช่น บางคนเกิดมาร่างกายสมบูรณ์ดี, มีคุณสมบัติพร้อมบริบูรณ์, มีโรคภัยไข้เจ็บน้อย, มีจิตใจที่ดี, มีชื่อเสียงในทางที่ดี, มีทรัพย์สมบัติมาก, เป็นหัวหน้าหรือเป็นเจ้าคนนายคน, เป็นอยู่อย่างมีความสุขทั้งกายและใจ, มีหุ่นดี, มีบุคลิกภาพที่ดี, มีความน่าเชื่อถือ, มีสติดี, มีคุณธรรม, มีการพูดจาที่ดีไพเราะอ่อนหวาน, มีสติปัญญาดี หรือการได้ไปเกิดอยู่บนสวรรค์ เป็นต้น ซึ่งอานิสงส์ทั้งหมดเหล่านี้ก็ล้วนมาจากการรักษาศีลนั่นเอง ซึ่งถ้าเรารักษาได้หลายข้อก็จะทำให้เราได้รับอานิสงส์ได้มากขึ้น เราก็จะมีความสุขสมบูรณ์ในการดำเนินชีวิตมากยิ่งขึ้น แต่ถ้าเรารักษาศีลได้น้อยข้อ อานิสงส์ก็จะลดหลั่นกันลงมาตามลำดับ ดังนั้นการรักษาศีลอย่างจริงจังจะทำให้บุคคลนั้นได้รับอานิสงส์จากการรักษาศีลทั้งอานิสงส์ที่เกิดได้ในโลกนี้และโลกหน้าอย่างแน่นอน

โดยสรุป สิลกถาหรือคำสอนเรื่องศีลในอนุปัฏกปาจะเน้นเรื่องศีลในระดับพื้นฐานคือศีล 5 และศีล 8 เพราะเป็นศีลในระดับที่ปุถุชนหรือโลกิชนโดยทั่วไปสามารถทำได้และควรทำ

เพราะเป็นข้อปฏิบัติเพื่อความอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ดังนั้น อานิสงส์ของศีลในระดับพื้นฐานก็คือการอยู่อย่างสงบสุขในชาตินี้และได้เสวยสุขในชาติหน้าซึ่งก็คือการได้ “สวรรค์” ในชาติหน้านั่นเอง แต่การที่ศีลจะส่งผลให้ได้สวรรค์หรือความสุขอย่างเต็มที่ก็ต้องอาศัยการให้ทานมาเสริมด้วย เพราะศีลเน้นการหลีกเลี่ยงการทำชั่ว ซึ่งเป็นการทำความดีเชิงลบ ส่วนทานเน้นการให้ที่เป็นการทำทำความดีเชิงบวก เมื่อความดีทั้งสองอย่างนี้รวมกันให้ผลจึงส่งผลได้อย่างเต็มที่มากกว่า เช่น ศีลทำให้อายุยืน ส่วนทานทำให้มีโภคทรัพย์มาก ผู้รักษาทังศีลและให้ทานจึงมีโอกาสเสพความสุขได้ยาวนาน

3.3 สารสำคัญของสัคคกถา

ในอนุปฺพิกถา 5 หลังจากทีพระพุทเจ้าได้ตรัสเรื่องของการให้ทาน(ทานกถา)และเรื่องของการรักษาศีล (ศีลกถา) แล้ว ต่อจากนั้น พระพุทเจ้าก็ได้ตรัสเรื่องของสวรรค์(สัคคกถา) เป็นลำดับต่อไป เพราะเมื่อได้ให้ทานและรักษาศีลแล้ว อานิสงส์หรือผลที่ได้รับจากการให้ทานและการรักษาศีลก็ทำให้ได้สวรรค์สมบัติ ซึ่งก็คือการได้เสพความสุข 5 ที่เป็นอริยมรรคคือ อารมณ์หรือสิ่งที่ปฺฤชณพอใจ แต่ว่าอานิสงส์ของการให้ทานและการรักษาศีลในระดับพื้นฐานนั้น ย่อมส่งผลให้ได้แค่เพียงสวรรค์ 6 ชั้น (ฉกามาจร) เท่านั้น หมายถึงเป็นสวรรค์ที่ยังต้องมีการบริโภคคามมี 6 ชั้น ไม่อาจจะให้ได้ถึงพรหมสมบัติได้

ในอรรถกถาอุปาวิทาหสูตร พระอรรถกถาจารย์ได้ให้ความหมายของสัคคกถาไว้ว่า “สัคคกถา หมายถึง กถาที่พรรณนาคุณของสวรรค์ว่า น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ และอื่นๆ อีกเป็นอันมาก” (ม.ม.อ. 2/69/69)

ในอรรถกถาสูปปพุททกฏฐสูตร ท่านได้ให้ความหมายไว้ว่า “สัคคกถา ได้แก่ กถาที่เกี่ยวข้องด้วยคุณแห่งสวรรค์ มีอาทิอย่างนี้ว่า ขึ้นชื่อว่าสวรรค์เป็นสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ย่อมได้ความรื่นเริงในสวรรค์นั้นเป็นนิตย์” (ขุ.อุ.อ. (ไทย) 44/1/3/-/500)

จากคำอธิบายในอรรถกถาและคำสอนส่วนใหญ่เกี่ยวกับสวรรค์ในพระพุทธศาสนา สื่อนัยว่า สวรรค์ในอนุปฺพิกถาน่าจะหมายถึงสวรรค์อันเป็นดินแดนที่อยู่ของเทวดาและเทพธิดา หรือนางฟ้าทั้งหลาย แต่ลักษณะสำคัญของสวรรค์คือความสุขทางกามคุณ 5 หรือความสุขทางโลกิยะซึ่งมีอยู่ในโลกอื่น ๆ โดยเฉพาะโลกมนุษย์ด้วยดังจะเห็นชัดขึ้นเมื่ออภิปรายต่อไป

อย่างไรก็ตาม แม้สัคคกถาจะเน้นการพรรณนาคุณหรือสภาพชีวิตที่ดีในสวรรค์ แต่ในหัวข้อเรื่องของสัคคกถานี้ ผู้วิจัยจะอธิบายสวรรค์ในแง่มุมอื่นๆ ด้วยเพื่อให้ภาพรวมของคำสอนเรื่องสวรรค์ ดังนี้

3.3.1 ความหมายของสวรรค์

ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “สวรรค์ หมายถึง แดนอันแสนดีเลิศล้ำด้วยกามคุณ 5, โลกของเทวดา ตามปกติหมายถึงกามาพจร สวรรค์ คือสวรรค์ที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม” (พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น. 408)

ในสารานุกรมพระพุทธศาสนา ได้ให้ความหมายไว้ว่า “สวรรค์ แปลว่า โลกเป็นไปดีหรือโลกมีอารมณ์ดี” (สุเขาว์ พลอยชุม, 2539, น. 494)

พระธรรมวิสุทธิกวี ได้ให้ความหมายไว้ว่า “สวรรค์ แปลว่า ที่เพลิดเพลิน ที่รื่นเริงที่มีความสุข” (พระธรรมวิสุทธิกวี, 2546, น. 18)

พันเอกปิ่น มุทุกันต์ ได้ให้ความหมายว่า “สวรรค์ หมายถึง โลกของเทวดา แปลว่า เพียบพร้อมด้วยอารมณ์อันเลิศ” (พันเอกปิ่น มุทุกันต์, 2527, น. 616)

พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺญ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “สวรรค์ มาจากคำบาลีว่า “สัคคะ” แปลว่า โลกที่เลอเลิศเพียบพร้อมไปด้วยกามคุณ 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าปรารถนา น่าใคร่, โลกที่งดงามเลอเลิศเพียบพร้อมด้วยสิ่งที่ดี และสิ่งที่เป็นบุญ, เมืองฟ้าเป็นโลกของเทวดา” (พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺญ, 2533, น. 25)

จากความหมายที่ได้กล่าวมาทั้งหมด ผู้วิจัยได้ข้อสรุปว่า สวรรค์ หมายถึง ดินแดนที่มีแต่ความสุข ความเจริญอย่างเดียว, เป็นดินแดนของผู้ที่มีบุญ, เป็นโลกของเทวดา, เป็นดินแดนที่มีกามคุณทั้ง 5 อันเป็นทิพย์, เป็นที่อยู่หรือโลกที่มีความสุขที่ยังข้องเกี่ยวกับกามคุณทั้ง 5 ซึ่งส่วนมากหมายถึงโลกในอีกมิติหนึ่งที่ไม่ใช่โลกมนุษย์ เป็นที่อยู่อาศัยของเทพหรือเทวดา แต่ก็มีความหมายอีกอย่างที่มีเนื้อหาวางกว้างคือหมายถึงสถานที่ใดก็ได้ที่มีความสุขทางกามคุณ 5 หรืออาจจะหมายถึงการที่บุคคลได้รับความสุขจากการเสพกามคุณ 5 หรืออารมณ์ที่น่าพอใจซึ่งจะเกิดในที่ใดก็ได้แม้แต่ในโลกมนุษย์ซึ่งก็เป็นสวรรค์อีกแบบหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ดังจะนำมาอภิปรายต่อไป

ดังนั้น แม้ความหมายโดยทั่วไปของสวรรค์จะหมายถึงโลกหรือดินแดนอีกหนึ่ง ที่ไม่ใช่โลกมนุษย์นี้ เป็นโลกที่เต็มไปด้วยความสุขที่เกิดจากกามคุณหรืออารมณ์ที่น่าพอใจต่างๆ แต่สาระสำคัญของสวรรค์ก็คือการมีกามคุณ 5 ที่น่าพอใจหรือการได้เสพโลกียสุขซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุก็เห็นว่า กามคุณนี้เองคือตัวจริงหรือเนื้อแท้ของเรื่องสวรรค์ ซึ่งท่านเรียกว่าเป็น “ภาษาธรรม” ของคำว่า “สวรรค์” (พุทธทาสภิกขุ, 2537, น. 28)

3.3.2 ชั้นของสวรรค์

ถ้าจะกล่าวถึงสวรรค์โดยทั่วไป คนส่วนใหญ่ก็คงมองว่าสวรรค์นั้นคงเป็นดินแดนที่มีแต่ความสุขอย่างเดียวและคงคิดไปว่าสวรรค์คงมีอยู่ทีเดียวและก็เหมือนกันหมด แต่แท้ที่จริงแล้วสวรรค์นั้นมีอยู่เป็นชั้นๆ ตามลำดับ ส่วนบุคคลใดจะไปเกิดในชั้นไหนนั้นก็แล้วแต่บุญกุศลที่กระทำเอาไว้ ซึ่งไม่เหมือนกัน ดังนั้น ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงชั้นของสวรรค์ ดังนี้

ฉกามาพจรสวรรค์หรือสวรรค์ 6 ชั้นในพระพุทธศาสนาคือจาตุมหาราชิกาหรือจาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตดี แต่ชื่อของสวรรค์ 6 ชั้นในภาษาไทยมีวิธีสะกดต่างกันเล็กน้อย

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงสวรรค์ว่ามี 6 ชั้น คือ (1)ชั้นจาตุมหาราชิกา (2)ชั้นดาวดึงส์ (3)ชั้นยามา (4)ชั้นดุสิต (5)ชั้นนิมมานรดี (6)ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี (ช.พุทธ. (ไทย) 33/6/556)

ในคัมภีร์อรรถกถาได้กล่าวถึงสวรรค์ในบทธรรมจักรว่ามี 6 ชั้นคือ (1)ชั้นจาตุมหาราชา (2)ชั้นดาวดึงส์ (3)ชั้นยามา (4)ชั้นดุสิต (5)ชั้นนิมมานรดี (6)ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี (ส.มหา.อ. (ไทย) 31/5/2/-/422-423)

ในไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึงสวรรค์ว่ามี 6 ชั้น คือ

1. จาตุมหาราชิกาสวรรค์ เป็นสวรรค์ชั้นที่ 1
2. ดาวดึงษาสวรรค์ เป็นสวรรค์ชั้นที่ 2
3. ยามาสวรรค์ เป็นสวรรค์ชั้นที่ 3
4. ดุสิตาสวรรค์ เป็นสวรรค์ชั้นที่ 4
5. นิมมานรดีสวรรค์ เป็นสวรรค์ชั้นที่ 5
6. ปรนิมิตวสวัตดีสวรรค์ เป็นสวรรค์ชั้นที่ 6

(พญาลิไทย, 2526, น. 98-112)

3.3.3 ลักษณะของสวรรค์แต่ละชั้น

ในสวรรค์แต่ละชั้นก็ยังมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงลักษณะของสวรรค์แต่ละชั้นไว้อย่างย่อๆ โดยคำบรรยายลักษณะของสวรรค์ ส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์รุ่นหลังพระไตรปิฎก ดังต่อไปนี้

3.3.3.1 สวรรค์ชั้นที่ 1 ชั้นจาตุมหาราชิกา

สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาภูมิ แปลว่า เป็นแดนแห่ง 4 มหาราช สวรรค์ชั้นนี้ตั้งอยู่เหนือยอดเขาขุคนธร อันเป็นเขาแรกในเทือกเขาทั้ง 7 ที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุเป็นหลัก มีเมืองใหญ่ 4 เมือง คือ

1) เมืองอยู่ทางทิศตะวันออกของเขાพระสุเมรุ มีท้าวธตรฐเป็นใหญ่ มีบริวารเป็นพวกคนธรรพ(คนธรรพเป็นมนุษย์จำพวกหนึ่ง รูปร่างตามที่เข้าใจกันเป็นครึ่งเทวดาครึ่งมนุษย์ เป็นนักเลงดีดลี้ตีเป่าและชอบผู้หญิง)

2) เมืองอยู่ทางทิศตะวันตก มีท้าววิรูปักษ์เป็นใหญ่ มีบริวารเป็นพวกนาค

3) เมืองอยู่ทางทิศใต้ มีท้าววิรูปักษ์เป็นใหญ่ มีบริวารเป็นพวกกุมภกัณฑ์(กุมภกัณฑ์เป็นยักษ์ชนิดหนึ่ง กล่าวกันว่า มีท้องใหญ่และมีอวัยวะเหมือนหม้อ)

4) เมืองอยู่ทางทิศเหนือ มีท้าวไพศพ เป็นพระยาเป็นใหญ่แก่พวกยักษ์

ท้าวมหาราชทั้ง 4 นี้ เรียกกันโดยทั่วไปว่า ท้าวจุลโลกบาลหรือโลกบาลทั้ง 4 คือ เป็นผู้ดูแลรักษาโลกทั้ง 4 ทิศ (เสฐียรโกเศศ, 2513, น. 10)

ตัวอย่างบุคคลที่เกิดขึ้นในสวรรค์ชั้นนี้ มีดังต่อไปนี้

1) เจ้าปายาสี

เจ้าปายาสีเป็นผู้ปกครองเมืองเสตัพพะ ซึ่งเมืองนี้มีประชากร สัตว์เลี้ยงและพืชพันธุ์ธัญญาหารสมบูรณ์ เขาเป็นผู้มีความเห็นผิด เช่น ไม่เชื่อเรื่องนรกสวรรค์ เป็นต้น ต่อมาเขาได้ฟังธรรมจากพระกัณฐกะและกลับจากความเห็นผิดมาเป็นความเห็นถูก และได้ขอเข้าถึงไตรสรณคมน์ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา และเขาก็เริ่มถวายทานให้แก่สมณะพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิก และยาก เป็นต้น โดยมอบหมายให้อุตตระมาณพเป็นผู้ถวาย แต่เขาเป็นผู้ออกทรัพย์ในการถวายทานทั้งหมด แต่ว่าทานที่เขาถวายเป็นของไม่ประณีต คือเป็นของที่เขาค่อยได้กินได้ใช้ที่เรียกกันว่า “ทาสทาน” เมื่อเขาตายจากโลกนี้ไปก็ได้ไปเกิดอยู่ในวิมานที่ว่างเปล่าชื่อเสฐีสกวิมานในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช (ที.ม. (ไทย) 10/406-440/341-371)

2) คนรับใช้ของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

เขาเป็นลูกจ้างของอนาถบิณฑิกเศรษฐี มีหน้าที่ไปฆ่าฟันในป่า ต่อมาวันหนึ่งเป็นวันอุโบสถ เศรษฐีและคนในบ้านของเศรษฐีทั้งหมดรักษาศีลอุโบสถกันหมด เขากลับมาตอนเย็นได้ทราบข่าวนั้น จึงไม่ยอมกินข้าวและขอรักษาศีลอุโบสถครั้งหนึ่ง คือสมาทานตอนเย็น ตกตอนกลางคืนเขาทนความเจ็บปวดจากความหิวไม่ไหวจึงตายไปเกิดเป็นรุกขเทวดาอยู่ในต้นไทรแห่งหนึ่งซึ่งเป็นเทวดาที่อยู่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช (ช.ธ.อ. (ไทย) 2/60-62)

3.3.3.2 สวรรค์ชั้นที่ 2 ชั้นดาวดึงส์

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีเทพผู้เป็นอธิบดีมหาคัณฐิกรวม 33 องค์ โดยมีสมเด็จพระอมรินทราบหาราชคือพระอินทร์ทรงเป็นประธาน (พระพรหมโมลี, 2541, น. 349) สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ตั้งอยู่บนพื้นเบื้องบนของเขาสินธุ ซึ่งอยู่กลางภูเขาวชิรภัทรทั้ง 7 นครดาวดึงส์ตั้งอยู่ในที่หมื่นโยชน์ เป็นนครคีรีที่มีปราการโดยรอบเหมือนอย่างเมืองโบราณทั้งปวง มีทวารทั้งหมดพันทวาร ประดับไปด้วยสวณและสระโบกขรณีทั้งหลาย ท่ามกลางนครมีปราสาทชื่อ “เวชยันต์” เป็นที่ประทับของท้าวสักกเทวราช เวชยันต์ปราสาทนี้แพรวพราวไปด้วยรัตนะทั้ง 7 คือ ทอง เงิน มุกดา มณี ไพฑูรย์ วชิระ ประพาฬ ประดับไปด้วยธงรัตนะต่างๆ คือ ธงแก้วมณีมีคันเป็นทอง ธงแก้วมุกดามีคันเป็นแก้วประพาฬ ธงแก้วประพาฬมีคันเป็นแก้วมุกดา ธงรัตนะทั้ง 7 มีคันเป็นรัตนะทั้ง 7 มีต้นปาริฉัตตกะสูงใหญ่ ภายใต้ต้นไม้นี้มีแท่นศิลาชื่อว่า “บัณฑุกัมพล” มีสีเหมือนดอกชัชพุกษสีครึ่งและสีบัวโรย เป็นพระแท่นที่ประทับของพระอินทร์ (สมเด็จพระญาณสังวร, 2551, น. 7)

ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีสวนอุทยานตั้งอยู่ทั้ง 4 ทิศ ดังนี้

- 1) ทางด้านทิศเหนือ มีสวนนันทวันอุทยาน
- 2) ทางด้านทิศตะวันออก มีสวนจิตรลดาวันอุทยาน
- 3) ทางด้านทิศใต้ มีสวนปารุสกวันอุทยาน
- 4) ทางด้านทิศตะวันตก มีสวนมิสกวันอุทยาน

(พ.ต.อ.ประยูร ดิษฐานพงษ์, 2545, น. 29)

นอกจากนั้น ในทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีอุทยานชื่อมหาวนและปูลุทริกวโนทยาน ในปูลุทริกวโนทยานนั้นมีต้นปาริฉัตตกะ ซึ่งภายใต้มีแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ดังกล่าวแล้ว ถัดต้นปาริฉัตตกะนั้นออกไป มีศาลาใหญ่ชื่อ “สุธัมมา” เป็นเทวสภาที่ประชุมสภาเทวดา, ส่วนทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีพระเจดีย์ทองชื่อ “จุฬามณี” งามรุ่งเรืองด้วยแก้วอินทนิล กลางองค์เป็นทองจนถึงยอด ประดับด้วยแก้ว 7 ประการมีกำแพงประดับด้วยธงล้อมรอบ

(สมเด็จพระญาณสังวร, 2551, น. 9-10)

ตัวอย่างบุคคลที่ได้เกิดในสวรรค์ชั้นนี้ มีดังต่อไปนี้

1) นางลาชเทพธิดา

นางเป็นผู้ดูแลรักษานาข้าวสาละ วันหนึ่ง นางได้ตรวจข้าวสาละมาทำข้าวตอก ในวันนั้น พระมหากัสสปะเพิ่งออกจากนิโรธสมาบัติใหม่ๆ ได้เดินบิณฑบาตไป ณ ที่นั้น เมื่อนางเห็นพระมหากัสสปะ นางจึงได้นำข้าวตอกถวายแก่พระมหากัสสปะด้วยจิตใจที่มีความศรัทธาเลื่อมใส

ยิ่ง หลังจากนางได้ถวายทานเสร็จแล้วก็เดินทางกลับบ้าน ในระหว่างทางนางได้ถูกงูกัดตายและได้ไปเกิดอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 5/9-10)

2) นางอุตตรา

นางเป็นลูกสาวของปณณเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ ต่อมา นางได้แต่งงานกับลูกชายของเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ เมื่อนางยังครองเรือนอยู่ นางมิได้มีความริษยา ความตระหนี่ ความดีเสมอ มีนิสัยไม่มักโกรธ ประพฤติตามคำสั่งสามีเป็นอย่างดี และไม่ประมาทในการรักษาศีลอุโบสถเป็นนิตย นางมีความสำรวมระวังในศีลตลอดเวลา โดยเฉพาะศีล 5 กับศีล 8 เมื่อนางได้ตายจากโลกนี้ไป นางก็ได้ไปเกิดอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (ขุ.วิ. (ไทย) 26/124-136/21-23)

3.3.3.3 สวรรค์ชั้นที่ 3 ชั้นยามา

นับจากดาวดึงส์สวรรค์ขึ้นไป 84,000 โยชน์ก็จะถึงสวรรค์ชั้นยามา เทวดาที่อยู่ในชั้นยามานี้จะมีปราสาทแก้ว ปราสาททองเป็นวิมาน มีกำแพงแก้วล้อมรอบ มีสวนอุทยานและมีสระโบกขรณี เทวดาทั้งหลายในชั้นนี้มีหน้าตารุ่งเรืองงดงามยิ่งนัก กายสูง 8,000 วา เทวดาผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นนี้ ชื่อ “พระสุยามเทวราช” ในชั้นฟ้านี้ไม่มีแสงอาทิตย์เลย เพราะอยู่สูงกว่าพระอาทิตย์มากนัก เทวดาทั้งหลายมองเห็นได้ด้วยแสงรัศมีจากแก้วทั้งหลายและรัศมีจากตัวเทวดานั้นเอง ส่วนจะรู้ว่าเช้าหรือค่ำได้ก็อาศัยดูจากดอกไม้ทิพย์ ถ้าเห็นดอกไม้ทิพย์บานจึงรู้ว่ารุ่งเช้า ถ้าเห็นดอกไม้ทิพย์หุบ จึงรู้ว่าเป็นยามกลางคืน (The Story of the Three Planes of Existence (Modernized Version), 2528, น. 163)

ตัวอย่างบุคคลที่ได้เกิดในสวรรค์ชั้นนี้ มีดังต่อไปนี้

อุบาสกผู้ถวายสังฆทานทุกวัน

อุบาสกคนหนึ่งอาศัยอยู่ในเมืองราชคฤห์ เขาเป็นคนมีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก เขาจะถวายสังฆทานแก่ภิกษุสงฆ์วันละ 4 รูปทุกวัน ต่อมาวันหนึ่ง บ้านเขาปิดประตูตอนเช้าทำให้ภิกษุสงฆ์ทั้ง 4 รูปเข้าไปรับอาหารบิณฑบาตไม่ได้ เขาทราบภายหลังจึงมีความเศร้าโศกเสียใจมาก เขาจึงได้ไปจ้างคนมาเฝ้าประตูบ้านทุกวัน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เขาก็ได้ถวายสังฆทานแก่ภิกษุสงฆ์ทุกวัน ครั้นเขาได้ตายจากโลกนี้ไป เขาก็ได้ไปเกิดอยู่ในสวรรค์ชั้นยามา (พระธรรมธีรราชมหามุนี (วิลาส ญาณวโร), 2538, น. 184-185)

3.3.3.4 สวรรค์ชั้นที่ 4 ชั้นดุสิต

นับจากสวรรค์ชั้นยามาขึ้นไปอีก 168,000 โยชน์ก็จะถึงสวรรค์ชั้นดุสิต สวรรค์ชั้นนี้มีวิมานเป็นปราสาทแก้วและปราสาททองมีกำแพงแก้วล้อมรอบไม่ว่าจะเป็นความกว้าง ความสูง ความงามนั้น มีมากกว่าปราสาทของเทวดาทั้งหลายในสวรรค์ชั้นยามาทั้งสิ้น มีสระและสวนเช่นในสวรรค์ชั้นฟ้าทั้งหลาย เทวดาผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นนี้ คือ พระสันดุสิตเทพยราช เทวดา

ทั้งหลายในสวรรค์ชั้นดุสิตนี้ ภูษณ วัชรธรรม แม้แต่พระโพธิสัตว์ผู้สร้างสมบารมีก่อนจะเสด็จลงมา เป็นพระพุทธรูปเจ้า ก็สถิตอยู่ที่สวรรค์ชั้นนี้ ขณะนี้พระศรีอาริยมุตได้รอยผู้จะเสด็จลงมา เป็นพระพุทธรูปเจ้าองค์ต่อไปในภพทุกภพนี้ก็สถิตอยู่ที่สวรรค์ชั้นนี้และเทศนาธรรมให้เทวดาทั้งหลายฟังอยู่ ทุกเมื่อมิได้ขาด (The Story of the Three Planes of Existence (Modernized Version), 2528, น. 163)

ตัวอย่างบุคคลที่เกิดขึ้นในสวรรค์ชั้นนี้ มีดังต่อไปนี้

อนาถบิณฑิกเศรษฐี

อนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นเศรษฐีอาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถี เป็นผู้ได้รับการยกย่องจากพระพุทธรูปเจ้าว่าเป็นอุบาสกผู้มีความยินดีในการถวายทาน (อญ.เอกก. (ไทย) 20/249/31) ท่านเป็นตัวอย่างในการถวายอาหารอุปัฏฐากบำรุงพระภิกษุสงฆ์ด้วยปัจจัย 4 เป็นประจำ เพราะท่านไปอยู่ที่ป่าใหญ่ 3 แห่งทุกวัน ก็เมื่อท่านจะไปวัดไม่เคยเป็นผู้ไปมือเปล่าไปเลยด้วยเกรงใจพระภิกษุหนุ่มสามเณรน้อย ฉะนั้น เมื่อท่านไปเวลาเช้าก็ให้คนถือข้าวต้มไปถวายพระภิกษุสามเณร หลังจากบริโภคอาหารเช้าแล้ว ท่านก็ให้คนถือเภสัช เช่น เนยใส เนยข้น เป็นต้นไปในเวลาเย็น ท่านให้คนถือวัตถุต่างๆ มีระเบียบดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้และผ้า เป็นต้นไปสู่วิหาร ท่านถวายทาน รักษาศีลอย่างนี้ทุกๆ วัน (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 5/14)

ต่อมา พระสารีบุตรแสดงธรรมให้ท่านฟัง หลังจากฟังธรรมจบ ท่านก็ตายไปเกิดอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต (ม.อ. (ไทย) 14/387/439)

3.3.3.5 สวรรค์ชั้นที่ 5 ชั้นนิมมานรดี

ในสวรรค์ชั้นนี้ มีปราสาทแก้ว ปราสาทเงิน และปราสาททองเป็นวิมานที่อยู่ ทั้งมีกำแพงแก้วกำแพงทองล้อมรอบ มีพื้นภูมิภาคเป็นทองราบเรียบเสมอกัน มีสระโบกขรณีและสวนอุทยาน สำหรับเป็นที่สำราญของเหล่าเทพดาเช่นเดียวกับสวรรค์ชั้นดุสิตทุกประการ แต่ทว่าทุกสิ่งในสวรรค์นิมมานรดีพิภพนี้ สวยสดงดงามประณีตกว่าดุสิตพิภพเท่านั้น

เทพเจ้าทั้งหลายผู้สถิตอยู่ ณ สวรรค์ชั้นนี้ย่อมมีรูปทรงสวยงามน่าดูชมยิ่งกว่าสวรรค์ชั้นต่ำและมีรัศมีรุ่งเรืองยิ่งนัก หากเขามีความปรารถนาในกามคุณอารมณ์สิ่งใดเขาจะอมเนรมิตเอาได้ตามความพอใจชอบใจของตนทุกสิ่งทุกประการ เสวยทิพย์สมบัติ โดยมีท้าวนิมมิตเทวธิดาเจ้าปกครองให้ได้รับความสุขสำราญทุกถ้วนหน้า (พระธรรมธีรราชมหาวิทยาลัย, 2538, น. 198)

ตัวอย่างบุคคลที่เกิดขึ้นในสวรรค์ชั้นนี้ มีดังต่อไปนี้

นางสุภัททา

นางสุภัททา เป็นน้องสาวของนางภัททาและนางเป็นหญิงร่วมสามีกับพี่สาว พี่สาวสอนนางเนื่องๆ ให้อยินดีในการถวายทาน ประพฤติพรหมจรรย์ อย่าได้ประมาท นางสุภัททาก็เชื่อ

ฟังพี่สาวเป็นอย่างดี วันหนึ่ง นางก็ได้นิมนต์พระเวตะพร้อมกับพระภิกษุอีก 7 รูป ซึ่งล้วนเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้นให้มารับภัตตาหารในบ้านของนาง เมื่อพระภิกษุทั้งหมดมา นางจึงได้ถวายสังฆทานแก่พระภิกษุทั้งหมดด้วยจิตใจที่มีความศรัทธาเลื่อมใสยิ่งด้วยน้ำมือของตนเอง และนางก็ได้ถวายสังฆทานแก่พระอรหันต์อีกหลายครั้ง หลังจากนางได้ตายจากโลกนี้ไป ด้วยผลแห่งบุญกุศลที่นางได้ทำไว้ทำให้นางได้ไปเกิดอยู่ในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี

(พระธรรมธีรราชมหาวิทยาลัย (วิลาส ญาณวโร), 2538, น. 199-200)

3.3.3.6 สวรรค์ชั้นที่ 6 ชั้นปรนิมมิตวสวัตติ

สวรรค์ชั้นนี้เป็นเทพนครที่ตั้งอยู่เหนือสวรรค์ชั้นนิมมานรดีขึ้นไปในเบื้องบนไกลแสนไกล บนสวรรค์ชั้นนี้ นอกจากจะมีทิพยสมบัติพิเศษ เช่น ปราสาทพิมานและสวนขวัญอุทยานทิพย์สวयงามวิจิตรบรรจงยิ่งกว่าสวรรค์ชั้นอื่นๆ แล้ว การเป็นอยู่ของทวยเทพผู้อุบัติเกิดในแดนสวรรค์แห่งนี้ ก็ยังแบ่งออกเป็น 2 แดน คือ

1) แดนเทพยดา มีเทวาริราชผู้ยิ่งใหญ่ทรงพระนามว่า “ท้าวปรนิมมิตเทวาริราช” ทรงเป็นผู้ปกครองเทพยดาทั้งหลายในปรนิมมิตสวรรค์นี้ ให้ได้รับความสุขสำราญขึ้นบาน

2) แดนमार มีพญามาราริราชผู้ยิ่งใหญ่ทรงพระนามว่า “ท้าวปรนิมมิตวสวัตติมาราริราช” ทรงเป็นผู้ปกครองเทพยดาผู้เป็นมารทั้งหลายให้ได้รับความสุขสำราญ

(พระพรหมโมลี, 2541, น. 429-430)

ตัวอย่างบุคคลที่ได้เกิดในสวรรค์ชั้นนี้ มีดังต่อไปนี้

นางสิริมา

นางมีรูปร่างงดงาม เป็นหญิงโสเภณีในกรุงราชคฤห์ วันหนึ่ง นางได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าและได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา นางก็ได้ถวายสังฆทานเป็นอาหารบิณฑบาตแก่พระภิกษุจำนวน 8 รูปทุกๆ วัน โดยใช้จ่ายทรัพย์จำนวน 16 กหาปณะทุกๆ วัน ต่อมาวันหนึ่ง นางได้ล้มป่วยลงและได้ตายในเวลาต่อมา (ช.ธ.อ. (ไทย) 5/147-150)

หลังจากนางได้ถึงแก่กรรมจากโลกนี้ไปแล้ว เพราะเหตุที่นางเป็นพระโสดาบัน และได้สั่งสมบุญด้วยการให้ทานและรักษาศีล และด้วยมีความศรัทธาที่มั่นคงในพระรัตนตรัย ด้วยผลบุญกุศลนี้ ทำให้นางได้ไปเกิดเป็นเทพธิดาอยู่ในสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติ

(พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร วิสุตญาณ), 2546, น. 160)

3.3.4 เวลาและอายุของเทวดาในสวรรค์

หลังจากที่เราได้กล่าวถึงความหมาย ชั้นและลักษณะของสวรรค์ไปแล้ว ต่อไปเราควรรู้เวลาและอายุของเทวดาในสวรรค์ด้วยว่าในสวรรค์แต่ละชั้นนั้นมีเวลาเป็นอย่างไรและเทวดามีอายุเท่าไรและเมื่อเทียบกับโลกมนุษย์แล้วจะเป็นเวลานานเท่าไร

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงอายุของสวรรค์ในแต่ละชั้นโดยเปรียบเทียบกับเวลาในโลกมนุษย์ไว้ในอุโบสถสูตรว่า

๕๐ ปีของมนุษย์เท่ากับวันและคืนหนึ่งของเทวดาชั้นจาตุมหาราช ๓๐ ราตรี โดยราตรีนั้น เป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี ๕๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้นเป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นจาตุมหาราช ก็เรื่องนี้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ คือสตรีหรือบุรุษบางคนในโลกนี้รักษาอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ หลังจากตายแล้วพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทวดาชั้นจาตุมหาราช ข้อนี้เรากล่าวหมายถึงเรื่องนี้แล้วว่า ราชสมบัติของมนุษย์เมื่อนำไปเปรียบกับสุขที่เป็นทิพย์ถือว่าเป็นของเล็กน้อย

๑๐๐ ปีของมนุษย์เท่ากับวันและคืนหนึ่งของเทวดาชั้นดาวดึงส์ ๓๐ ราตรี โดยราตรีนั้น เป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี ๑,๐๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้นเป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นดาวดึงส์ ก็เรื่องนี้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ คือ สตรีหรือบุรุษบางคนในโลกนี้รักษาอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ หลังจากตายแล้วพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ ข้อนี้เรากล่าวหมายถึงเรื่องนี้แล้วว่า ราชสมบัติของมนุษย์เมื่อนำไปเปรียบกับสุขที่เป็นทิพย์ถือว่าเป็นของเล็กน้อย

๒๐๐ ปีของมนุษย์เท่ากับวันและคืนหนึ่งของเทวดาชั้นยามา ๓๐ ราตรีโดยราตรีนั้น เป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี ๒,๐๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้นเป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นยามา ก็เรื่องนี้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ คือสตรีหรือบุรุษบางคนในโลกนี้รักษาอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ หลังจากตายแล้วพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทวดาชั้นยามา ข้อนี้เรากล่าวหมายถึงเรื่องนี้แล้วว่า ราชสมบัติของมนุษย์เมื่อนำไปเปรียบกับสุขที่เป็นทิพย์ถือว่าเป็นของเล็กน้อย

๔๐๐ ปีของมนุษย์เท่ากับวันและคืนหนึ่งของเทวดาชั้นดุสิต ๓๐ ราตรีโดยราตรีนั้น เป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี ๔,๐๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้นเป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นดุสิต ก็เรื่องนี้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ คือ สตรีหรือบุรุษบางคนในโลกนี้รักษาอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ หลังจากตายแล้ว พึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทวดา

ชั้นดุสิต ข้อนี้เรากล่าวหมายถึงเรื่องนี้แล้วว่า ราชสมบัติของมนุษย์เมื่อนำไปเปรียบกับสุขที่เป็นทิพย์ถือว่าเป็นของเล็กน้อย

๔๐๐ ปีของมนุษย์เท่ากับวันและคืนหนึ่งของเทวดาชั้นนิมมานรดี ๓๐ ราตรีโดยราตรีนั้น เป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี ๔,๐๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นนิมมานรดี ก็เรื่องนี้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ คือ สตรีหรือบุรุษบางคนในโลกนี้รักษาอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ หลังจากตายแล้วพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทวดาชั้นนิมมานรดี ข้อนี้เรากล่าวหมายถึงเรื่องนี้แล้วว่า ราชสมบัติของมนุษย์เมื่อนำไปเปรียบกับสุขที่เป็นทิพย์ถือว่าเป็นของเล็กน้อย

๑,๖๐๐ ปีของมนุษย์เท่ากับวันและคืนหนึ่งของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ๓๐ ราตรี โดยราตรีนั้น เป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี ๑๖,๐๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ก็เรื่องนี้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ คือ สตรีหรือบุรุษบางคนในโลกนี้รักษาอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ หลังจากตายแล้วพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ข้อนี้เรากล่าวหมายถึงเรื่องนี้แล้วว่า ราชสมบัติของมนุษย์เมื่อนำไปเปรียบกับสุขที่เป็นทิพย์ถือว่าเป็นของเล็กน้อย

(อ.ต.ก. (ไทย) 20/71/288-289, อ.อ.ฐ.ก. (ไทย) 23/42/307-308)

ในคัมภีร์วิภังค์ของอภิธรรมปิฎกก็ได้กล่าวถึงเวลาและอายุของเทวดาในสวรรค์ 6 ชั้นไว้ในทำนองเดียวกันว่า

1) 50 ปีของมนุษย์ นับเป็นวันหนึ่งคืนหนึ่งของเทวดาชั้นจาตุมหาราช 30 ราตรี โดยราตรีนั้นเป็น 1 เดือน 12 เดือนโดยเดือนนั้น เป็น 1 ปี 500 ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นจาตุมหาราช

เปรียบเทียบกับโลกมนุษย์ มีประมาณ 9 ล้านปี

2) 100 ปีของมนุษย์ นับเป็นวันหนึ่งคืนหนึ่งของเทวดาชั้นดาวดึงส์ 30 ราตรีโดยราตรีนั้น เป็น 1 เดือน 12 เดือนโดยเดือนนั้น เป็น 1 ปี 1,000 ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นดาวดึงส์

เปรียบเทียบกับโลกมนุษย์ มีประมาณ 3 โกฎิ 6 ล้านปี

3) 200 ปีของมนุษย์ นับเป็นวันหนึ่งคืนหนึ่งของเทวดาชั้นยามา 30 ราตรีโดยราตรีนั้น เป็น 1 เดือน 12 เดือนโดยเดือนนั้น เป็น 1 ปี 2,000 ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นยามา

เปรียบเทียบกับโลกมนุษย์ มีประมาณ 14 โกฎิ 4 ล้านปี

4) 400 ปีของมนุษย์ นับเป็นวันหนึ่งคืนหนึ่งของเทวดาชั้นดุสิต 30 ราตรีโดยราตรีนั้น เป็น 1 เดือน 12 เดือนโดยเดือนนั้น เป็น 1 ปี 4,000 ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นดุสิต

เปรียบเทียบกับโลกมนุษย์ มีประมาณ 57 โกฎิ 6 ล้านปี

5) 800 ปีของมนุษย์ นับเป็นวันหนึ่งคืนหนึ่งของเทวดาชั้นนิมมานรดี 30 ราตรีโดยราตรีนั้น เป็น 1 เดือน 12 เดือนโดยเดือนนั้น เป็น 1 ปี 8,000 ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นนิมมานรดี

เปรียบเทียบกับโลกมนุษย์ มีประมาณ 230 โกฎิ 4 ล้านปี

6) 1,600 ปีของมนุษย์ นับเป็นวันหนึ่งคืนหนึ่งของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตตี 30 ราตรีโดยราตรีนั้น เป็น 1 เดือน 12 เดือนโดยเดือนนั้น เป็น 1 ปี 16,000 ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตตี

เปรียบเทียบกับโลกมนุษย์ มีประมาณ 921 โกฎิ 6 ล้านปี

เทวดาชั้นกามาวจรสวรรค์ 6 ชั้นเพียบพร้อมด้วยกามคุณทุกอย่าง อายุของเทวดาชั้นกามาวจรสวรรค์ 6 ชั้น นับรวมกันทั้งหมดเป็น 1,228 โกฎิ 5 ล้านปี โดยนับอย่างปีของมนุษย์ (อภิ.วิ. (ไทย) 35/1023/670-671)

เราจะเห็นได้ว่าเวลาและอายุของเทวดาในสวรรค์แต่ละชั้นนั้นยาวนานมากแค่ไหน และถ้ายิ่งมาเทียบกับอายุในโลกมนุษย์ด้วยแล้วยิ่งยาวนานมากขึ้นไปอีก เทวดาจึงมีโอกาสเสวยกามสุขยาวนานมาก

3.3.5 ประเภทของสวรรค์

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงประเภทของสวรรค์เพื่อชี้ให้เห็นว่า สวรรค์ที่คนส่วนมากเข้าใจกันก็คือสวรรค์ที่เมื่อเราได้ทำบุญกุศลไว้มากแล้วเราจะได้ไปเกิดหลังตาย แต่แท้ที่จริงแล้วสวรรค์ก็มีอยู่ทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า ซึ่งในสัคคกถาก็อาจจะมีการกล่าวถึงสวรรค์ในความหมายที่ไม่ใช่ดินแดนอันเป็นที่อยู่ของเทวดาไว้บ้างเช่นกัน เพราะมีสาระสำคัญคือการเสวยสุขจากกามคุณคล้ายกันและมีพุทธพจน์ที่ตรัสถึงสวรรค์ในความหมายอื่นด้วย

สวรรค์ตามแนวคิดของพุทธศาสนาสามารถจัดแบ่งได้ 3 ประเภท ดังต่อไปนี้

3.3.5.1 สวรรค์ในโลกมนุษย์ ก็หมายถึง มนุษย์บางพวกที่มีร่างกายสมบูรณ์มีทรัพย์สมบัติมาก อุดมด้วยเสื้อผ้า อาหาร ที่อยู่อาศัย ผีพรหมดี มีความสุข ความสบาย

(พระมหาสมพงษ์ สุขุมโล, 2538, น. 62) หรือบางคนอาจชี้ไปที่ชีวิตความเป็นอยู่ภายนอกของบุคคลต่างๆ ในสังคม เช่นว่า พระยามหากษัตริย์เราก็มักเรียกว่าเป็นเทวดา เป็นสมมติเทพ เพราะมีความสุขความเป็นอยู่อุปถัมภ์ภายนอกประณีตกว่าชาวบ้านธรรมดาสามัญชน (รุจน์ มั่งคิรา, 2538, น. 119) สรุปแล้วสวรรค์ในโลกมนุษย์ก็คือมนุษย์ที่เกิดมามีความสุขสมบูรณ์พร้อมทุกอย่าง ทั้งร่างกายอวัยวะครบ 32 ประการ ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน สุขภาพแข็งแรง มีทรัพย์สมบัติพร้อม และเกิดมาในตระกูลที่ดี เช่น เป็นพระราชามหากษัตริย์ เป็นต้น

3.3.5.2 สวรรค์ในใจ หมายถึง เมื่อใดที่ใจเรามีความสุข เมื่อนั้นเหมือนได้ขึ้นสู่สวรรค์ สวรรค์แม้ในชาติหน้าก็สืบเนื่องไปจากที่มีในชาตินี้ เพราะมันอยู่ในสภาพจิต ภูมิของจิต ขึ้นของจิต ระดับของจิตใจ ถ้าระดับจิตเป็นสวรรค์ก็ไปสวรรค์ นี่เกี่ยวกับสภาพจิตที่เป็นอยู่ตลอดเวลา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2538, น. 117)

ในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าตรัสถึงสวรรค์ในทำนองว่า เมื่อใดที่อายตนะทั้ง 6 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเราได้รับในสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจทางผัสสะทั้ง 6 เมื่อนั้นก็เหมือนเราได้เห็นสวรรค์ (ส.สพ. (ไทย) 18/135/170) พุทธพจน์นี้พอสรุปได้ว่า เมื่อใดที่เราได้รับความพึงพอใจทางอายตนะทั้ง 6 ก็เหมือนเราได้ขึ้นสวรรค์ ยกตัวอย่างเช่น เราได้เห็นรูปที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เช่น รูปพระพุทธเจ้า เป็นต้น เราก็เหมือนได้ขึ้นสวรรค์ หรือเมื่อใดที่มันมีความถูกต้องจากการกระทำทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นำมาซึ่งความเยือกเย็นพอใจ เป็นสุข พอใจอย่างยิ่ง นี่มันก็เป็นสวรรค์ขึ้นมาที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ท่านมีชื่อเรียกกันว่า “ผัสสาตนิกสวรรค์” ก็เลยเกิดเป็นสวรรค์ที่เป็นไปทางอายตนะ

(พุทธทาสภิกขุ, 2529, น. 28) สรุปแล้วทั้งหมดก็คือความหมายของสวรรค์ในใจ

3.3.5.3 สวรรค์ที่เป็นโลกหรือภพชนิดหนึ่ง มนุษย์จะสัมผัสกับสวรรค์ประเภทนี้เมื่อสิ้นชีวิตแล้ว เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “โลกทิพย์” ซึ่งมีสภาวะแวดล้อมและชีวิตแตกต่างจากโลกมนุษย์มาก ละเอียดยกว่า สุขกว่า (พระมหาสมพงษ์ สุขุมโล, 2538, น. 62-63) ซึ่งสวรรค์นั้นมีอยู่จริงดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในอังกะขยสูตรว่า “...หมู่สัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำตามความเห็นชอบ พวกเขาลงจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์...” (ม.ม. (ไทย) 12/68/61) จากพระพุทธพจน์นี้ก็เป็นเครื่องยืนยันว่าสวรรค์นั้นมีอยู่จริง

โดยสรุป สัจจกถาในอนุปปกัณณานำจะกล่าวถึงความสุขในสวรรค์ซึ่งเป็นความสุขที่เกิดจากการมกคุณ 5 ที่น่าพอใจ เป็นความสุขของเทวดาที่ได้ให้ทานและรักษาศีลแล้วไปเกิดในสวรรค์ได้มีโอกาสได้เสพเสวยกามคุณและแม้แต่จุติจากสวรรค์แล้วก็ยังมีโอกาสเสวยกามสุขต่อใน

ภพอื่นอย่างมนุษย์ด้วยอำนาจบุญที่เหลืออยู่ แต่ก็มีความเป็นไปได้ที่สักคกถาจะกล่าวถึงสวรรค์ในความหมายของความสุขที่เกิดจากกามคุณ 5 ซึ่งเป็นความสุขที่เกิดได้แม้ในโลกมนุษย์ เพราะสาระสำคัญของสวรรค์คือการได้อารมณ์ที่ดีหรือที่น่าใคร่ น่าพอใจ อันได้แก่กามคุณ 5 นั่นเอง ซึ่งกามคุณเหล่านี้แม้จะให้ความสุขแก่ผู้เสพแต่ก็ให้โทษด้วย ซึ่งเป็นเนื้อหาของกามาที่นวกถาที่เป็นคำสอนลำดับต่อไป

3.4 สาระสำคัญของกามาที่นวกถา

สวรรค์แม้จะเต็มไปด้วยความสุขอันเกิดจากกามคุณแต่ก็ยังมีโทษอยู่ด้วย ถัดจากสักคกถาพระพุทธเจ้าจึงตรัสกามาที่นวกถาที่แสดงโทษของกามหรือกามคุณเพราะสาระสำคัญของสวรรค์ในสักคกถาก็คือการได้เสพสุขอันเกิดจากกามคุณ 5 ซึ่งจัดเป็นอามิสสุขคือสุขที่ยังเจือด้วยความทุกข์ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ฟังได้รู้ความจริงเกี่ยวกับกามคุณที่ผู้ฟังมักจะยึดติดและมองเห็นแต่ในด้านดีอย่างเดียว

ดังนั้น หลังจากที่ได้กล่าวถึงเรื่องของทานกถา สีลกถา และสักคกถา ในเรื่องของอนุปพิทกถา 5 มาแล้ว ในหัวข้อต่อไป ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงเรื่องของกามาที่นวกถา โดยจะนำประเด็นต่าง ๆ มาอภิปราย ดังนี้

3.4.1 ความหมายของกาม

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก พระสารีบุตรได้กล่าวถึงความหมายของกามไว้ในกามสูตรตนิทเทศว่า “กาม หมายถึง กาม 2 อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (1) วัตถุกาม (2) กิเลสกาม

(1) วัตถุกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าพอใจ เครื่องประดับ เครื่องนุ่งห่ม ทาสหญิงชาย แพะ แกะ ไก่ สุนัข ช้าง โค ม้า ลา ที่นา ที่สวน เงิน ทอง หมูบ้าน นิคม ราชธานี แคว้น ชนบท กองพลรบ คลังหลวง และวัตถุที่น่ายินดีอย่างใดอย่างหนึ่ง เหล่านี้ชื่อว่า “วัตถุกาม”

(2) กิเลสกาม คือ ความพอใจ ความกำหนัด ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ ความดำริ ความกำหนัด ความกำหนัดด้วยอำนาจความดำริชื่อว่ากาม ได้แก่ ความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ ความกำหนัดด้วยอำนาจความใคร่ ความผลิตเพิลินด้วยอำนาจความใคร่ ความทะยานอยากด้วยอำนาจความใคร่ ความเยื่อใยด้วยอำนาจความใคร่ ความเฝ้าร้อนด้วยอำนาจความใคร่ ความสยบด้วยอำนาจความใคร่ ความติดใจด้วยอำนาจความใคร่ หวังน้ำคือ

ความใคร่ กิเลสเครื่องประกอบคือความใคร่ กิเลสเครื่องยึดมั่นคือความใคร่ กิเลสเครื่องกั้นจิตคือความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ในกามทั้งหลาย (ช.ม.หา. (ไทย) 29/1/1-2)

ตามคำอธิบายของพระสารีบุตร “กาม” หมายถึงวัตถุกามคือสิ่งที่ใคร่หรือสิ่งที่สัตว์ทั้งหลายพอใจอยากได้ ได้แก่กามคุณ 5 อันได้แก่สิ่งที่เราสัมผัสได้ทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย ซึ่งทำให้เราเกิดความพอใจและความสุขทุกอย่าง และกิเลสกามคือความใคร่ ความพอใจ หรือความอยากได้วัตถุกามเหล่านั้น ซึ่งก็คือตัณหาหรือโลภะนั่นเอง คำว่า “กาม” ในที่นี้จึงครอบคลุมทั้งความใคร่คือตัณหาและสิ่งที่น่าใคร่คือกามคุณ 5 ซึ่งเป็นสิ่งที่สนองตัณหา และคำว่า “กาม” ในคำว่า “กามาทีนวะ” หรือ “กามาทีนพ” (โทษของกาม) ก็น่าจะหมายถึงทั้งวัตถุกามและกิเลสกาม เพียงแต่คำอธิบายในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาส่วนมากจะเน้นการอธิบายเรื่องกามไปที่วัตถุกามคือกามคุณ 5 มากกว่า เพราะดูจะเข้าใจได้ง่ายกว่า ซึ่งในกามาทีนวกถาในอนุปปพิกถาก็น่าจะมีเนื้อหาในทำนองเดียวกันนี้

ในคัมภีร์อรรถกถาได้ให้ความหมายของคำว่า “กามาทีนวกถา” หมายถึง “กถาที่พรรณนากามว่ามีโทษมาก มีคุณน้อย มีความเลวทรามมาก มีความยินดีน้อย มีความเศร้าหมองมาก มีความผ่องแผ้วน้อย มีทุกข์มาก มีสุขน้อย เป็นต้น” (ม.ม.อ. 2/69/69-70) หรือถ้าพูดในเชิงลบอย่างเดียวกันก็คือ “การพรรณนาถึงเรื่องโทษ ความเลวทรามและความเศร้าหมองแห่งกามทั้งหลาย” (ช.ธ.อ. (ไทย) 1/7-8)

ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ได้ให้ความหมายไว้ว่า “กาม หมายถึง ความใคร่, ความอยาก, ความปรารถนา, สิ่งที่น่าใคร่น่าปรารถนา” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น. 60) ซึ่งก็คือวัตถุกามและกิเลสกามที่พระสารีบุตรกล่าวไว้

ส่วนพระธรรมวิสุทธิกวี ได้ให้ความหมายไว้ว่า “กาม แปลว่า ความใคร่ เป็นไปได้ทั้งในฝ่ายกุศลและทั้งในฝ่ายอกุศล” (พระธรรมวิสุทธิกวี, 2546, น. 10) ซึ่งพูดถึงเฉพาะความใคร่ซึ่งน่าจะหมายถึงกิเลสกามคือตัณหา แต่คำขยายที่ว่า เป็นไปได้ทั้งฝ่ายกุศลและอกุศลทำให้เกิดปัญหาว่าหมายถึงอะไรกันแน่ เพราะความใคร่หรือความปรารถนาที่เป็นกุศลโดยทั่วไปไม่เรียกว่า “กาม” แต่เรียกว่า “ฉันทะ” หรือเรียกให้ชัดเจนกว่านั้นก็คือ “กุศลธรรมฉันทะ”

(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552, น. 486)

พันเอกปิ่น มุทุกันต์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “กาม หมายถึง ความใคร่, ความรัก, ความชอบใจ ทางศาสนาเรียกรวมนั้นว่ากาม มิใช่หมายถึงความรู้สึกทางเพศอย่างเดียวเท่านั้น (พันเอกปิ่น มุทุกันต์, 2527, น. 21) คำอธิบายนี้ชี้ให้เห็นว่า ชาวพุทธไทยมักเข้าใจคำว่า “กาม” ไป

ในความหมายเกี่ยวกับเรื่องความรู้สึกทางเพศหรือเรื่องของเพศสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงดังจะเห็นได้จากคำอธิบายของสุเชาว์ พลอยชุมที่ว่า “กาม หมายถึง กิริยาที่รักใคร่ในทางประเวณีของอันบุคคลใคร่” (สุเชาว์ พลอยชุม, 2539, น. 115)

กล่าวโดยสรุป “กาม” หมายถึง รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ที่เรียกว่า “วัตถุกาม” หรือกามคุณ 5 และความใคร่ ความอยาก ความปรารถนา ความต้องการในรูป เสียง กลิ่น รส และโณภวัตรหรือสัมผัส ที่เรียกว่า “กิเลสกาม” หรือตัณหา

ส่วนคำว่า “อาทินวะ” หรือ “อาทินพ” แปลว่า “โทษ, ข้อเสีย, ข้อบกพร่อง, ผลร้าย” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2551, น. 541)

กล่าวโดยสรุป กามที่นวกถา หมายถึง การพรรณนาเรื่องของโทษที่เกิดจากกามคุณทั้ง 5 ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่อายตนะทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เข้าไปเกี่ยวข้องและเกิดความยินดีพอใจด้วยอำนาจของตัณหา

3.4.2 โทษของกาม

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงโทษที่เกิดจากกามในแง่ต่างๆ ดังต่อไปนี้

ในจุฬาทุทกขันธ์สูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงโทษแห่งกามทั้งหลายไว้ 8 ข้อ ดังนี้

1) กามเป็นเหตุต้องให้ทำงานหาเลี้ยงชีพ ต้องอดทนต่อความหนาว ความร้อน และต้องเดือดร้อนเพราะสัมผัสแห่งสัตว์ต่างๆ มีเหลือบ ยุง ลม และสัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย

2) กามเป็นเหตุต้องให้ขยัน พากเพียรหาทรัพย์ เมื่อไม่ได้ดังหวังก็มีความเศร้าโศก เสียใจ เกิดความท้อแท้เบื่อหน่าย

3) กามเป็นเหตุต้องให้ขยันพากเพียรทำงานเมื่อได้ทรัพย์สมบัติมา ก็ต้องเก็บรักษาให้ดี ไม่ให้พระราชามาริบไปหรือโจรมาปล้นไป และไม่ใหไฟไหม้ น้ำพัดไป หรือใครมาแย่งเอาไป

4) กามเป็นเหตุต้องให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน ทำร้ายกันด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยศัตราวุธบ้าง จนถึงแก่ความตายหรือทุกข์ปางตาย

5) กามเป็นเหตุต้องให้เกิดสงครามกัน มีการยิงลูกศรและพุ่งหอกใส่กัน จนบางคน ถูกหอกแทงหรือถูกดาบตัดศีรษะ จนถึงแก่ความตายหรือทุกข์ปางตาย

6) กามเป็นเหตุให้เกิดสงครามกัน มีการถือดาบ โล่ จัปธนูพาดลูกศรแล้ววิ่งเข้าไปประชิดกำแพงที่ฉาบด้วยเปือกตมร้อน ถูกลูกศรยิงใส่บ้าง ถูกหอกแทงบ้าง จนถึงแก่ความตายหรือทุกข์ปางตาย

7) กามเป็นเหตุให้ชนทั้งหลายตัดช่องย่องเบาบ้าง ขโมยยกเค้าบ้าง ปล้นบ้านบ้าง ดักจี้ในทางเปลี่ยวบ้าง ละเมิดภรรยาผู้อื่นบ้าง พระราชารับสั่งให้ลงโทษด้วยประการต่างๆ มี เขียนด้วยแฉ้ และด้วยหวายบ้าง เป็นต้น

8) กามเป็นเหตุให้ชนทั้งหลายประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต ครั้น ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริตแล้ว หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก

(ม.ม. (ไทย) 12/178/179-182, ชุ.จุฬ. (ไทย) 30/136/442-445)

โทษของกามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับความทุกข์ยากลำบากต่างๆ ที่ เกิดในปัจจุบัน กล่าวคือข้อที่ 1-4 แสดงให้เห็นโทษของกามว่าเป็นสาเหตุให้ผู้แสวงหาหรือผู้เสพ กามต้องดิ้นรนทุกข์ยากในการแสวงหากามจนบางคนถึงกับต้องประกอบมิจาชีพด้วยการลัก ขโมย และบางครั้งถึงกับเกิดการทะเลาะวิวาทถึงขนาดทำร้ายกัน ส่วนข้อที่ 5-6 กามทำให้เกิด การทำสงครามกันเพื่อแย่งชิงสิ่งที่ตนปรารถนาซึ่งอาจเป็นคนหรือสิ่งของก็ได้ ในข้อที่ 5 ที่ว่าเกิด การทำสงครามกันถึงขนาดยิงลูกศรและพุ่งหอกเข้าใส่กัน หรือเอาหอกแทงหรือใช้ดาบตัดศีรษะ ซึ่งการทำสงครามในข้อนี้คือต่างฝ่ายต่างมาประจันหน้ากัน ในสมรภูมิมิที่เป็นกลาง ส่วนในข้อที่ 6 นั้น เป็นการทำสงครามโดยการที่อีกฝ่ายหนึ่งจะต้องเข้าไปรบด้วยการเข้าไปในเขตเมืองของอีก ฝ่ายหนึ่ง ซึ่งแน่นอนฝ่ายที่ยกทัพไปตีเข้าถึงเมืองย่อมได้รับความเสียหายเปรียบ เพราะเมื่อเข้าชิด กำแพงก็ต้องเจอกำแพงที่ร้อนด้วยเปือกตมที่อีกฝ่ายทำดักล่อไว้ จึงมีโอกาสถูกลูกศรยิงใส่และ ถูกหอกแทงตายได้ง่าย ดังนั้น ในข้อนี้ก็เปรียบเหมือนบุคคลนั้นวิ่งเข้าไปหา กามและก็ได้ รับทุกข์ โทษของกามในประการต่างๆ ซึ่งในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติเราก็พบเห็นเรื่องเหล่านี้มาตลอด และในข้อที่ 8 แสดงโทษที่เกิดในชาติหน้าคือกามทำให้ผู้ที่เสพและแสวงหากามอย่างผิดศีลธรรม ต้องไปรับทุกข์ทรมานในอบายภูมิ

ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่นักบวชปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตน มฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ถึงที่สุด 2 อย่างที่บรรพชิตไม่ควรเสพ คือ (1) กามสุขัลลิกานุโยค การหมกหมุ่นอยู่ด้วยกามสุขทั้งหลาย (2) อตตกิลมณานุโยค การประกอบความเดือดร้อนให้แก่ตน โดยกล่าวถึงโทษของกามไว้ถึง 5 ประการในกามสุขัลลิกานุโยค คือ

- 1) หิโน หมายถึง เป็นธรรมอันทราม
- 2) คัมโม หมายถึง เป็นของชาวบ้าน
- 3) โปถุชนิกโก หมายถึง เป็นของปุถุชน
- 4) อนริโย หมายถึง ไม่ใช่ของพระอริยะ

5) อนัตตสัจฉิกิโต หมายถึง ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

(ส.มหา. (ไทย) 19/1081/592)

โทษของกามทั้ง 5 ประการนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนแก่นักบวชปัญจวัคคีย์ โดยอรรถกถาได้อธิบายโทษของแต่ละข้อไว้ว่า

- 1) หิโน เป็นของเหลว ได้แก่ลามก
- 2) คัมโม เป็นของชาวบ้าน หมายถึงเป็นของที่มีอยู่แก่ชาวบ้านทั้งหลาย
- 3) ปิณฺณชนิกโก เป็นของปณฺณชน ได้แก่ที่คนอันธพาลประพฤติเนื่องๆ แล้ว
- 4) อนริโย ไม่ประเสริฐ ไม่บริสุทธิ์ คือไม่ใช่ของสูงสุด อีกอย่างหนึ่ง มิใช่ของพระอริยะทั้งหลาย

5) อนัตตสัจฉิกิโต ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ อธิบายว่า ไม่อาศัยเหตุที่น่าประโยชน์ เกื้อกูลและความสุขมาให้

(ส.มหา.อ. 31/5/2/-/425)

โทษทั้ง 5 ประการนั้น พระพุทธเจ้ามุ่งสอนให้นักบวชปัญจวัคคีย์ได้เห็นโทษของกามคุณทั้ง 5 ไว้อย่างชัดเจน โดยตรัสว่ากามทั้งหลายนั้น เป็นของเหลวทรมาน เหมาะแก่ชาวบ้าน และคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน และปณฺณชนที่มีกิเลสหนาโดยทั่วไป ไม่ใช่ของพระอริยะที่มุ่งปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมให้สูงยิ่งขึ้น และกามก็ไม่ประกอบด้วยประโยชน์แก่ชีวิตของนักบวช เพราะกามจะทำให้ให้นักบวชหลงใหลและห่างเหินจากการปฏิบัติธรรมนั้นคือความเสื่อมของนักบวชอย่างแท้จริง ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ก็คือโทษของกามในแง่มุมต่างๆ

ในหัวข้อต่อไปจะขอพูดถึงเรื่องอุปมาโทษของกามเพื่อให้เห็นความน่ากลัวหรือความรุนแรงของกาม

3.4.3 อุปมาโทษของกาม

ในปิตลียสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสอุปมาโทษของกามไว้ 7 ประการ ดังนี้

- 1) กามอุปมาด้วยโครงกระดูก
- 2) กามอุปมาด้วยขึ้นเนื้อ
- 3) กามอุปมาด้วยคบบเพลิง
- 4) กามอุปมาด้วยหลุมถ่านเพลิง
- 5) กามอุปมาด้วยความฝัน
- 6) กามอุปมาด้วยของขอยืม

7) กามอุปมาด้วยผลไม้

(ม.ม. (ไทย) 13/42-48/43-46)

อุปมาของกามทั้ง 7 ประการนั้น พออธิบายได้ ดังต่อไปนี้

1) เปรียบเหมือนสุนัขที่กำลังหิวโซ ยืนอยู่ใกล้เขียงของคนฆ่าโค คนฆ่าโคโยนโครงกระดูกที่เชือดชำแหละเนื้อออกหมดแล้ว แต่มีเลือดติดอยู่บ้างไปให้มัน เมื่อมันแตะกระดูกมันก็จะมีความเหน็ดเหนื่อยและมีความหิวมากขึ้นอีก กามทั้งหลายก็มีอุปมาด้วยโครงกระดูก มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก

2) เปรียบเหมือนนกแร้ง นกตะกรุม หรือนกเหยี่ยว คาบชิ้นเนื้อบินไป ผูกนกแร้งก็ดี ผูกนกตะกรุมก็ดี ผูกนกเหยี่ยวก็ดี พวกมันโผล่เข้าไปรุมจิกทั้งชิ้นเนื้อนั้น ถ้านกแร้ง นกตะกรุม นกเหยี่ยวนั้นไม่รีบปล่อยชิ้นเนื้อนั้นเสีย มันอาจถึงตาย หรือได้รับทุกข์ปางตายได้ เพราะชิ้นเนื้อนั้นเป็นเหตุ กามทั้งหลายก็มีอุปมาด้วยชิ้นเนื้อ มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก

3) เปรียบเหมือนบุรุษถือคบหญาที่ไฟติดลูกโซนเดินทวนลมไป ถ้าบุรุษนั้นไม่รีบปล่อยคบหญาที่มีไฟติดลูกโซนนั่นเสีย คบหญาที่มีไฟติดลูกโซนนั่นก็จะพังไหม้มือ ไหม้แขน หรืออวัยวะน้อยใหญ่ส่วนใดส่วนหนึ่งของเขา เขาอาจถึงตาย หรือได้รับทุกข์ปางตาย เพราะคบเพลิงนั้น กามทั้งหลายก็มีอุปมาด้วยคบเพลิง มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก

4) เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิงมีความลึกกว่า 1 ศอกบุรุษ เต็มด้วยถ่านเพลิงที่ปราศจากเปลว ปราศจากควัน ลำดับนั้น บุรุษผู้หนึ่งเป็นคนรักชีวิตไม่ยอมตาย รักสุขเกลียดทุกข์มาถึงเข้า มีชาย 2 คนเป็นคนแข็งแรงช่วยกันจับแขนเขาข้างละคนจุดเข้าไปยังหลุมถ่านเพลิง บุรุษผู้นั้นจะไม่ยอมกายเข้าไป เพราะบุรุษผู้นั้นรู้ว่าถ้าตกลงไปยังหลุมถ่านเพลิงนี้ อาจถึงตายหรือได้รับทุกข์ปางตาย เพราะหลุมถ่านเพลิงเป็นเหตุ กามทั้งหลายก็มีอุปมาด้วยหลุมถ่านเพลิง มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก

5) เปรียบเหมือนคนฝันเห็นสวน ป่า สถานที่ สระโบกขรณี ที่น่ารื่นรมย์ เขาตื่นขึ้นมาก็ไม่เห็นอะไรเลย แม้ฉันใด กามทั้งหลายก็มีอุปมาด้วยความฝัน มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก

6) เปรียบเหมือนคนยืมทรัพย์สมบัติคือแก้วมณีและกุณฑลอย่างดีของบุคคลอื่นนั่งยานพาหนะไป เขาสวมใส่ทรัพย์สมบัติที่ตนยืมมาไว้รอบตัวเดินไประหว่างในร้านค้าในตลาด พวกเจ้าของพบเขา ณ ที่ใดที่หนึ่งเข้า ก็จะพื้งนำเอาของของตนคืนไปในที่นั้นๆ เขาไม่ควรหวงแหน เพราะเจ้าของมีสิทธิ์จะนำของของตนคืนไป กามทั้งหลายก็มีอุปมาด้วยของขอยืม มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก

7) เปรียบเหมือนราวป่าใหญ่ไม้ไกลจากหมู่บ้านหรือนิคม ต้นไม้ในราวป่านั้นมีผลดกดาษดื่น แต่ยังไม่หั่นลงมาเลยสักผลเดียว ชายคนหนึ่งผู้ต้องการผลไม้ เทียวเสาะแสวงหาผลไม้ เขามาถึงราวป่านั้น เห็นต้นไม้ที่มีผลดกดาษดื่นนั้น เขาก็ปีนขึ้นต้นไม้แล้วกินพออิ่ม และใส่พกให้เต็ม ต่อมา ชายคนที่ 2 ต้องการผลไม้ก็อขวานที่คมกริบเทียวเสาะแสวงหาผลไม้ เขามาถึงราวป่านั้น เห็นต้นไม้ที่มีผลดกดาษดื่น เขาก็ตัดต้นไม้ที่โคนต้น ชายคนแรกโน้นที่ปีนขึ้นต้นไม้ก่อน ถ้าไม่รีบลงมา ต้นไม้ก็ล้มทับมือเท้าหรืออวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งของเขาหักได้ เขาอาจถึงตายหรือได้รับทุกข์ปางตาย เพราะต้นไม้เป็นเหตุ กามทั้งหลายก็มีอุปมาด้วยผลไม้ มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก

(ม.ม. (ไทย) 13/42-48/43-46, ม.ม.อ. (ไทย) 20/2/1/-/81-86)

ในพระวินัยปิฎก ก็มีกรกล่าวอุปมาโทษของกามไว้ 10 ประการ ดังนี้

- 1) กามเปรียบเหมือนร่างโครงกระดูก
- 2) กามเปรียบเหมือนขี้เนื้อ
- 3) กามเปรียบเหมือนคบเพลิงหญ้า
- 4) กามเปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง
- 5) กามเปรียบเหมือนความฝัน
- 6) กามเปรียบเหมือนของที่ยืมมา
- 7) กามเปรียบเหมือนผลไม้คาต้น
- 8) กามเปรียบเหมือนเขียงสับเนื้อ
- 9) กามเปรียบเหมือนหอกและหลาว
- 10) กามเปรียบเหมือนห้วง

(วิ.จุพ. (ไทย) 6/65/132)

อุปมาโทษของกามทั้ง 10 ประการนั้น ใน 7 ข้อแรกเหมือนกับ 7 ข้อในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมนิกาย ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้น ผู้วิจัยจะไม่ขออธิบาย แต่ใน 3 ข้อสุดท้ายจะขออธิบาย ดังต่อไปนี้

8) เปรียบเหมือนเขียงสับเนื้อ หมายถึง ถ้าเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับ ก็เท่ากับเอาชีวิตเข้าไปเสี่ยงให้ถูกบั่นถูกสับ

9) เปรียบเหมือนหอกและหลาว หมายถึง มักจะคอยทิ่มแทงให้ได้แผลไม่เล็กก็ใหญ่ ไม่เจ็บน้อยก็เจ็บมาก

10) เปรียบเหมือนห้วง หมายถึง ถ้าเข้าไปเกี่ยวข้องกับไม่วายต้องคอยระวัง ไม่อาจปลงใจสนิท หรือวางจิตปลอดโปร่งได้แท้จริง อาจยกเอาคือนำภัยอันตรายมาให้ได้เสมอ

(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552, น. 537)

นอกจากนั้น ในสุเมธาเถรี ได้แสดงอุปมาโทษของกามไว้ที่พอสรุปได้มี 13 ประการดังต่อไปนี้

- 1) กามเปรียบด้วยดาบและหลาว
- 2) กามเปรียบด้วยห้วงเหว
- 3) กามเปรียบด้วยร่างกระดูก
- 4) กามเปรียบด้วยคบเพลิงตามเผาอยู่
- 5) กามเปรียบเหมือนก้อนเหล็กที่ลวกโซน
- 6) กามเปรียบด้วยผลไม้
- 7) กามเปรียบด้วยชิ้นเนื้อ
- 8) กามเปรียบด้วยความฝันหลอกลวง
- 9) กามเปรียบด้วยของที่เยี่ยมเขามา
- 10) กามเปรียบเหมือนโรค
- 11) กามเปรียบเป็นดังหัวผี
- 12) กามเปรียบเสมือนหลุมถ่านเพลิง
- 13) กามเปรียบเหมือนแพศณาต

(ช.เถรี. (ไทย) 26/490-493/635)

ในสุเมธาเถรีคาถาได้แสดงอุปมาโทษของกามไว้มากมาย เพราะว่าเมื่อพระสุเมธาเถรีบรรลุพระอรหัตผลแล้ว พระสุเมธาเถรีได้พิจารณาทบทวนข้อวัตรปฏิบัติเกี่ยวกับประวัติกามเป็นมาของตน จึงได้กล่าวคาถาเหล่านี้เป็นอุทาน ซึ่งคาถาต่างๆ เหล่านี้ก็ได้มีข้อความที่เกี่ยวกับโทษของกามมากมาย เพราะเหตุว่าพระนางสุเมธาได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้า และประสงค์จะออกบวช แต่พระชนกพระชนนีต้องการให้พระนางสุเมธาเถรีอยู่ครองเรือนเป็นคฤหัสถ์แต่งงานกับพระเจ้าอนิกรัตตะ แต่พระนางสุเมธาไม่ยินยอมพร้อมกับอ้างเหตุผลต่างๆ โดยพรรณนาโทษของกามไว้มากมาย และในข้ออ้างนั้น พระนางได้อุปมาโทษของกามไว้หลายข้อ ดังที่ผู้วิจัยได้รวบรวมนำมากล่าวไว้ (ช.เถรี. (ไทย) 26/450-524/629-640)

ในอุปมาโทษของกามทั้ง 13 ประการนั้น อรรถกถาก็ได้อธิบายความหมายไว้แตกต่างไปจากพระวินัยปิฎกและมัทธมินิกาย มัทธมปิณณาสก์ออกไปอีก ดังต่อไปนี้

- 1) กามเปรียบด้วยดาบและหลาว หมายถึง คอยตัดและทิ่มแทง
- 2) กามเปรียบด้วยหัวงูเห่า หมายถึง มีภัยเฉพาะหน้า
- 3) กามเปรียบด้วยร่างกระดูก หมายถึง มีรสอร่อยน้อย
- 4) กามเปรียบด้วยคบเพลิงตามเผาอยู่ หมายถึง ย่อมเผาผลาญ
- 5) กามเปรียบเหมือนก้อนเหล็กที่ลุกโชน
- 6) กามเปรียบด้วยผลไม้ หมายถึง หักรานความมกของอวัยวะน้อยใหญ่ของต้นไม้
- 7) กามเปรียบด้วยขึ้นเนื้อ หมายถึง เป็นของสาธารณะมาก
- 8) กามเปรียบด้วยความฝันหลอกลวง หมายถึง ปรากฏขึ้นมานิดหน่อย เพราะลวงเหมือนมายา (พยับแดดหรือเล่นกล) คือหลอกลวง
- 9) กามเปรียบด้วยของที่ยืมเขามา หมายถึง เป็นของชั่วคราว
- 10) กามเปรียบเหมือนโรค หมายถึง เสียดแทงเพราะเป็นทุกข์ได้ง่าย
- 11) กามเปรียบเป็นดังหัวผี หมายถึง เพราะเป็นที่ไหลออกแห่งของไม่สะอาดคือกิเลส
- 12) กามเปรียบเสมือนหลุมถ่านเพลิง หมายถึง ทำให้ร้อนขนานใหญ่
- 13) กามเปรียบเหมือนเพชรฆาต ประกอบความว่า กามทั้งหลายเพราะเป็นเหตุแห่งภัย และเพราะมากด้วยผู้ฆ่า

(ช.เถรี.อ. (ไทย) 54/2/4/-/519)

ในอุปมาโทษของกามทั้ง 13 ประการนั้นมีอยู่ข้อหนึ่งที่อรรถกถาไม่ได้อธิบาย คือข้อที่ 5 ที่ว่ากามเปรียบเหมือนก้อนเหล็กที่ลุกโชน ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึงกามนั้นจะมีความร้อนอยู่ตลอดเวลา ถ้าผู้ใดได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกามก็就会有ความร้อนทางด้านจิตใจจนหาความสงบสุขในชีวิตได้ยาก

ในวิมุตติมรรค ท่านได้อุปมาโทษของกามไว้ 20 ประการ ดังต่อไปนี้

- 1) กามเปรียบเหมือนกระดูก เพราะก่อให้เกิดความยินดีน้อย
- 2) กามเปรียบเหมือนขึ้นเนื้อ เพราะมันถูกติดตามโดยทุกข์มากมาย
- 3) กามเปรียบเหมือนคบเพลิงที่ลุกไหม้ซึ่งบุคคลถือเดินฝ่าลมไป
- 4) กามเปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิงที่กำลังลุกโชนเพราะความใหญ่และความลึก
- 5) กามเปรียบเหมือนความฝัน เพราะมันเลือนหายไปอย่างรวดเร็ว

- 6) การเปรียบเทียบสิ่งของที่เยี่ยมมา เพราะบุคคลไม่สามารถชื่นชมมันได้นาน
- 7) การเปรียบเทียบกับต้นไม้ เพราะมันถูกคนทั่วไปตัดโค่นอยู่เสมอ
- 8) การเปรียบเทียบคนดาบ เพราะมันตัดให้เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย
- 9) การเปรียบเทียบเข็มหมุดที่แหลมคม เพราะมันเสียดแทง
- 10) การเปรียบเทียบห้วงพิช เพราะมันเป็นของน่ากลัว
- 11) การเปรียบเทียบกลุ่มด้ายที่ถูกลมพัดกระจัดกระจายออกไป
- 12) การเปรียบเทียบภาพมายา เพราะมันทำให้คนเผลอหลงมกมาย
- 13) การเปรียบเทียบความมืด เพราะมันทำให้มืดบอด
- 14) การเปรียบเทียบเครื่องกีดขวาง เพราะมันขัดขวางหนทางแห่งความดี
- 15) การเปรียบเทียบการหลงทาง เพราะมันทำให้สูญเสียสิ่งที่ถูกต้องไป
- 16) การเปรียบเทียบความสูงงอม เพราะมันต้องผูกพันไปเป็นธรรมดา
- 17) การเปรียบเทียบโซ่ เพราะมันผูกคนหนึ่งติดกับอีกคนหนึ่ง
- 18) การเปรียบเทียบใจ เพราะมันขโมยคุณค่าของสิ่งที่ดีไป
- 19) การเปรียบเทียบรังของความโกรธ เพราะมันทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน
- 20) การเปรียบเทียบพาหนะที่เต็มไปด้วยทุกข์ เพราะมันทำให้เกิดความโศกเศร้า

อย่างจะหาประมาณมิได้

(พระอุปติสสเถระ, 2548, น. 73)

อุปมาต่าง ๆ เหล่านี้มีสาระสำคัญคล้ายคลึงกันคือมุ่งเปรียบเทียบให้เห็นความน่ากลัวของโทษที่เกิดจากการแสวงหาและการเสพกามคุณโดยแสดงให้เห็นลักษณะและโทษของกามว่า แม้กามจะให้ความสุข แต่ให้ความทุกข์หรือโทษอื่น ๆ มากกว่า

โทษของกามในที่นี้อาจกล่าวไว้โดยย่อได้ว่า ความเริ่ดอรร่อยสนุกสนานหวานชื่นที่คนปรารถนาเช่นนั้น กามอำนวยให้เพียงชั่วครู่ชั่วยามในเวลาที่เสพเสวย แต่ความเจ็บปวดชอกช้ำที่คนไม่ต้องการ กามกลับประทับลงให้อย่างแน่นแฟ้นติดตามฝังใจไปนานแสนนาน เท่านั้นยังมีหน้า แม้ส่วนที่เป็นความเริ่ดอรร่อยสนุกสนานหวานชื่นนั้นแหละ เมื่อจางคลายหายลับดับล่วงผ่านไปแล้วยังทิ้งความเสียดายเอาไว้ทรมานใจคนบางคนให้พิไรรำพันไปได้อีกนาน ทั้งหมดนี้ก็คือโทษที่เกิดเพราะกามเป็นต้นเหตุนั่นเอง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552, น. 538)

เพราะฉะนั้น ในคัมภีร์วิมุตติมรรคนี้อุปมาโทษของกามก็มีความคล้ายคลึงกันกับพระวินัยและพระสูตรดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ก็มีอีกหลายข้อที่ได้อธิบายให้พิสดารออกไปอีกถึงโทษของกาม ซึ่งถ้ากล่าวโดยสรุปในคัมภีร์นี้ก็พูดเรื่องกามโดยเน้นไปในเรื่องโทษ ทุกข์ หรือภัยที่

เกิดจากกามในแง่มุมต่าง ๆ เช่น กามเปรียบเหมือนการหลงทาง เพราะมันทำให้สูญเสียสติที่ถูกต้องไป เป็นต้น

ดังนั้น กามาที่นวกถาจึงสอนให้เห็นโทษที่เกิดจากการหมกมุ่นอยู่ในการเสพกามหรือการเสพสุขในสวรรค์ซึ่งเป็นผลที่มาจากการให้ทานและรักษาศีล การทำบุญคือทานและศีลในระดับพื้นฐานเพื่อให้ได้ความสุขในสวรรค์จึงยังมีโทษหรือทุกข์ตามมาอยู่ สิ่งที่เราควรทำคือการออกจากกามอันเป็นต้นเหตุแห่งโทษหรือทุกข์ การออกจากกามซึ่งมีรูปแบบอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดคือการออกบวชจึงมีประโยชน์เพราะทำให้เราพ้นจากโทษของกามเหล่านั้นได้ ซึ่งก็คือเนื้อหาสาระของคำสอนสุดท้ายในอนุพุพิกถาคือเนกขัมมานิสังสกลา

3.5 สาระสำคัญของเนกขัมมานิสังสกลา

เนกขัมมานิสังสกลาเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุพุพิกถาเพื่อฟอกจิตใจของผู้ฟังให้สูงขึ้นตามลำดับ กล่าวคือ เมื่อบุคคลให้ทานและรู้จักรักษาศีลแล้ว การกระทำทั้งสองประการนี้ก็เป็นสาเหตุที่สำคัญที่จะทำให้บุคคลนั้นไปเกิดในสวรรค์ได้ หรือได้เสพกามที่น่าพอใจ เมื่อเกิดในสวรรค์หรือได้เสพกามแล้ว เทวดาหรือผู้เสพกามก็ยึดติดอยู่ในกามจนไม่สามารถถอนตนออกมาได้ทำให้เกิดความทุกข์หรือได้รับโทษที่มีสาเหตุมาจากการแสวงหาและการเสพกาม สวรรค์หรือการได้เสพความสุขที่เกิดจากกามจึงยังไม่ใช่ทางแห่งความพ้นทุกข์ที่แท้จริง พระพุทธองค์จึงทรงชี้ให้บุคคลเห็นว่า กามทั้งหลายนั้นก็มีโทษนานัปการ เพราะฉะนั้น บุคคลทั้งหลายจึงต้องเห็นประโยชน์ของการออกบวชหรือการออกจากกามอันเป็นทางแห่งความพ้นทุกข์ได้อย่างแท้จริง เนกขัมมานิสังสกลาจึงแสดงถึงประโยชน์ของการแก้ไขโทษที่เกิดจากกามที่แสดงไว้ในกามาที่นวกถา

ฉะนั้น ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงเรื่องของเนกขัมมานิสังสกลาเป็นลำดับสุดท้าย ในอนุพุพิกถาทั้ง 5 โดยจะขอนำมากล่าวเป็นประเด็นต่างๆ ที่สำคัญเท่านั้น ดังนี้

3.5.1 ความหมายของเนกขัมมานิสังสละ

ความหมายของ “เนกขัมมานิสังสละ” หรือ “เนกขัมมานิสังส” ปรากฏอยู่ในคัมภีร์และหนังสือหลายเล่ม ดังที่ผู้วิจัยจะนำมากล่าวเป็นลำดับไป ดังนี้

เนกขัมมานิสังสละ แยกออกเป็น 2 คำ คือ เนกขัมมะ+อานิสังสละ ซึ่งแต่ละคำมีความหมายดังนี้

คำว่า “เนกขัมมะ” หมายถึง การออกบวช, ความปลีกตัวปลีกใจจากกาม”
(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น. 239)

คำว่า “อานิสังสะ” หรือ “อานิสงส์” หมายถึง “ผลดีหรือผลที่น่าปรารถนา น่าพอใจ อันสืบเนื่องหรือพลอยได้จากกรรมดี, ผลงอกเงยแห่งบุญกุศล, คุณ, ข้อดี, ผลที่เป็นกำไร”
(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น. 543)

ใน พจนานุกรมบาลี-ไทย ได้ให้ความหมายว่า “อานิสส์ หมายถึง อานิสงส์, ประโยชน์, ผลบุญ”

(พระอุดมคณาธิการ(ชวินทร์ สระคำ)-ศ.พิเศษดร.จำลอง สารพัดนึก, 2548, น. 82)

เมื่อนำคำทั้งสามมารวมกันจึงได้เป็น “เนกขัมมานิสังสะ” ซึ่งแปลว่า ประโยชน์ในการออกบวชหรืออานิสงส์ในการปลีกตัวออกไปจากกาม”

ความหมายของเนกขัมมานิสังสะดังกล่าวนี้จะเห็นได้จากคำอธิบายความหมายของคำว่า “เนกขัมมานิสังสกถา” เช่น

ในพระไตรปิฎก ได้ให้ความหมายไว้ว่า “เนกขัมมานิสังสกถา หมายถึง เรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม” (วิ.มหา. (ไทย) 5/242/4)

ในคัมภีร์อรรถกถา พระอรรถกถาจารย์ได้ให้ความหมายไว้ว่า “เนกขัมมานิสังสกถา หมายถึง กถาที่พรรณนาคุณความดีของการไม่ติดใจเพลินอยู่ในกาม ความปลอดโปร่งจากสิ่งล่อเร้าเข้ายวน การออกบวช เพื่อให้มีฉันทะที่จะแสวงหาความดีงาม และความสุขอันสงบที่ประณีตยิ่งขึ้นไปกว่านั้น” (ม.ม.อ. 2/69/70)

ใน อรรถกถาธรรมบท ได้ให้ความหมายไว้ว่า “เนกขัมมานิสังสกถา หมายถึง อานิสงส์ในเนกขัมมะ คือ การออกไปจากกามทั้งหลาย” (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 1/8)

ในคัมภีร์ฎีกา พระฎีกาจารย์ได้ให้ความหมายไว้ว่า “เนกขัมมานิสังสกถา หมายถึง อานิสงส์แห่งการออกจากกาม ในที่นี้หมายถึงอานิสงส์แห่งการออกจากกามสัญญา การออกจากกามวิตก การออกจากกามปริพาหะ (ความเร่าร้อนเพราะกาม) การออกจากความชวนชวาย ได้แก่ คุณในการบรรพชาและในฌาน เป็นต้น” (สารตุฎ.ฎีกา 3/26/236-237)

ดังนั้น เนกขัมมานิสังสะหรือเนกขัมมานิสงส์ จึงหมายถึง คุณหรือประโยชน์ของการออกจากกามทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจคือด้านร่างกายก็หลีกเลี่ยงออกจากกามคุณ 5 มีรูปเป็นต้น ด้านจิตใจก็หลีกเลี่ยงจากการคิดถึงและความกำหนดพอใจในกามคุณ ซึ่งก็คือการออกจากกิเลสภพหรือตัณหา ซึ่งเท่ากับการออกจากความทุกข์ความเร่าร้อนหรือการพ้นจากโทษของกามไปด้วย เพราะเมื่อไม่มีเหตุคือความยินดีพอใจในกามหรือไม่มีการเสพกามอย่างยืดยึด

ด้วยอำนาจตันทา โทษของกามก็ย่อมไม่เกิด การหลีกห่างออกจากกามจึงทำให้หลีกห่างออกจากโทษของกามไปด้วย แต่เนื่องจากหลักฐานในพระไตรปิฎกแสดงว่า ผู้ฟังอนุบุพพิกเถาสวณมากจะออกบวช การออกจากกามในคำสอนเนกขัมมานิสังสกถานี้จึงน่าจะเน้นที่การออกบวชคือการบวชโดยถือเพศบรรพชิต ไม่อยู่ครองเรือน

อย่างไรก็ตาม การออกจากกามที่เรานิยมเรียกกันว่า “การออกบวช” หรือ “การบวช” นั้น ไม่จำเป็นต้องเป็นการออกบวชเป็นพระภิกษุ สามเณร หรือแม่ชี ซึ่งเป็นการบวชที่เป็นรูปธรรมหรือในเชิงรูปแบบที่เห็นกันได้ง่ายเสมอไป อาจเป็นการบวชในเชิงพฤติกรรมซึ่งเป็นการบวชทางจิตใจมากกว่าคือไม่ได้แสดงออกมาในเชิงรูปแบบแต่ก็หลีกเว้นจากกามทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพราะสาระสำคัญของเนกขัมมะไม่ใช่การออกบวชในเชิงรูปแบบ แต่คือการออกจากกามทั้งทางร่างกายและจิตใจอย่างแท้จริง ไม่ใช่ทางร่างกายถือเพศบรรพชิต แต่พฤติกรรมหรือจิตใจกลับหมกมุ่นอยู่กับกามต่างๆ ดังจะเห็นได้จากความหมายของเนกขัมมานิสังสะที่กล่าวมา ซึ่งอานิสงส์ของการออกจากกามจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยการออกจากกามอย่างแท้จริง ไม่ใช่แค่ออกจากกามในเชิงรูปแบบเท่านั้น ซึ่งหลักฐานของการออกจากกามหรือการออกบวชและอานิสงส์ของการออกจากกามก็คือพระอริยบุคคลในระดับต่างๆ มีทั้งที่เป็นคฤหัสถ์และบรรพชิต คฤหัสถ์ที่เป็นพระอนาคามีอย่างท่านจิตตคฤพบดีถือได้ว่าเป็นตัวอย่างที่ดีของผู้ออกจากกามที่เป็นคฤหัสถ์ เพราะท่านเป็นพระอนาคามีที่สามารถตัดขาดกามฉันทะ ซึ่งเป็นความพอใจในกามคุณ 5 ที่ปุถุชนจนถึงพระสกทาคามียังละได้ไม่หมด

3.5.2 อานิสงส์ในการออกจากกามหรือการออกบวช

การออกจากกามหรือการออกบวชนั้นก็มีอานิสงส์อยู่มากมายนานัปการ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่าการบวชเป็นสมณะจะทำให้ได้รับอานิสงส์ที่เกิดจากการบวชอีกมาก แต่ต้องเป็นการบวชจริง ปฏิบัติจริง

ในสามัญญผลสูตร (ที.สี. (ไทย) 9/150-248/48-84) เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงอานิสงส์แห่งการบวชได้ชัดเจนอีกสูตรหนึ่ง โดยพระพุทธองค์ตรัสถึงอานิสงส์แห่งการบวชคือการเป็นสมณะในพระพุทธศาสนาไว้ถึง 14 ประการ โดยมีเรื่องเล่าโดยย่อว่า

พระเจ้าอชาตศัตรูซึ่งปกครองกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ได้ออกมาสู่ท้องพระโรงและพระองค์มีความตั้งใจที่จะเข้าไปหาสมณะพราหมณ์สักท่านหนึ่ง เพื่อสนทนาธรรม อำมาตย์ทั้งหลายจึงได้ชักชวนให้พระเจ้าอชาตศัตรูเข้าไปหาครูทั้ง 6 ได้แก่ 1.ปุณณะกัสสปะ 2.มกขลิโคศาล

3.อชิตะเกสกัมพล 4.ปฤทธะกัจจายณะ 5.นิครนถ์นาฏบุตร 6.สัณฺฑชัยเวฬุภานุตร ส่วนหมอชิวโกมารภักได้ชักชวนให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งพระเจ้าอชาตศัตรูก็ตรัสตอบเห็นด้วย

หลังจากนั้น พระเจ้าอชาตศัตรูพร้อมด้วยบริวารก็เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า โดยมีหมอชิวโกมารภักนำทางไป ณ สวนชีวกัมพวัน เมื่อเสด็จไปถึงพระองค์จึงได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า

บุคคลทั้งหลายในโลกนี้อาศัยอาชีพต่างๆ เช่น เป็นพ่อครัว, เป็นช่างดอกไม้, ช่างหูก, และช่างจักสาน เป็นต้นทำมาหากินเลี้ยงชีวิตได้ในปัจจุบัน เมื่อได้ทรัพย์มาก็บำรุงตนเอง บิดามารดา บุตรภรรยา เป็นต้นและบำเพ็ญทักษิณาทานในสมณะพราหมณ์ ซึ่งมีผลจะทำให้ตนเองได้ไปเกิดในสวรรค์ได้ พระพุทธองค์จะบัญญัติผลแห่งความเป็นสมณะที่เห็นได้ในปัจจุบันได้อย่างไร

ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าก็ตรัสถึงผลแห่งความเป็นสมณะไว้ถึง 14 ประการดังต่อไปนี้

1) คนที่เคยเป็นทาสและกรรมกร เมื่อได้รับการบวชแล้วก็ย่อมได้รับการเคารพกราบไหว้และได้รับการคุ้มครองจากบุคคลชั้นสูง เช่น พระราชา เป็นต้น

2) คนที่เคยเป็นชาวนา เมื่อได้รับการบวชแล้วก็ย่อมได้รับการเคารพกราบไหว้ ได้รับการคุ้มครอง และได้รับการถวายปัจจัย 4 มีจีวร เป็นต้น จากบุคคลชั้นสูง

3) คนที่บวชเข้ามาแล้ว เมื่อตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์ รักษาศีล มีความสังวรณในอินทริยทั้ง 5 มีสติสัมปชัญญะ มีความสันโดษ ทำสมาธิจนสามารถละนิวรณ์ 5 ได้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว จนบรรลุฌานที่ 1

4) บำเพ็ญสมาธิต่อ จนบรรลุฌานที่ 2

5) บำเพ็ญสมาธิต่อ จนบรรลุฌานที่ 3

6) บำเพ็ญสมาธิต่อ จนบรรลุฌานที่ 4

ต่อจากนั้น ก็นำฌานที่ได้มาทำให้เกิดอภิญญาจนสามารถได้วิชา 8 ประการดังนี้

7) วิปัสสนาญาณ

8) มโนยทิธิญาณ

9) อิททวิธิญาณ

10) ทิพพโสตถาตุญาณ

11) เจโตปริยญาณ

12) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ

13) ทิพพจักขุญาณ

14) อาสวักขยญาณ

(ที.สี. (ไทย) 9/150-248/48-84)

จากพระพุทธพจน์นี้ พอสรุปได้ว่าพระพุทธเจ้าตรัสถึงอานิสงส์แห่งการบวชที่สูงขึ้นไปตามลำดับ ตั้งแต่ยกฐานะตัวเองให้สูงขึ้น บรรลุฌานที่ 1-4 จนได้วิชา 8 ซึ่งในสามัญญผลหรือผลของความเป็นสมณะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นี้ สามารถจัดแบ่งออกให้เข้าใจได้ง่ายๆ เป็น 3 หมวด ดังต่อไปนี้

หมวดที่ 1 เป็นการยกฐานะตัวเองให้พ้นจากฐานะเดิม คือ พ้นจากความเป็นทาส เป็นกรรมกร พ้นจากความเป็นชาวนา และได้รับการปฏิบัติที่ดีจากพระราชา นี่คือผลข้อที่ 1-2

หมวดที่ 2 เมื่อตั้งใจประพฤติปฏิบัติดี หมั่นอบรมจิตใจให้เป็นสมาธิบ่อยๆ ก็เป็นเหตุให้ได้ฌานที่ 1-4 อันทำให้กิเลสอย่างกลางคือ นิวรณ์ 5 สงบลงได้ นี่คือผลข้อที่ 3-6

หมวดที่ 3 ทำให้ได้วิชา 8 ได้แก่ 1)วิปัสสนาญาณ 2)มโนมยิทธิ 3)อิทธิวิธิ 4)ทิพโสต 5)เจโตปริยญาณ 6)ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ 7)ทิพจักขุ 8)อาสวักขยญาณ นี่คือผลข้อที่ 7-14 (พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), 2547, น. 125)

การออกจากกามด้วยการบวชเป็นสมณะจึงทำให้ได้รับอานิสงส์หลายอย่าง นอกจากจะพ้นจากโทษหรือความทุกข์ที่เกิดจากการแสวงหาและการเสพกามรวมทั้งการเป็นทาส กรรมกรแล้ว ยังได้รับประโยชน์อื่นๆ โดยมีความสิ้นกิเลสและความพ้นทุกข์อย่างถาวรเป็นประโยชน์สูงสุด

เรื่องการยกฐานะตนเองให้สูงขึ้นจนได้รับการเคารพกราบไหว้ และได้รับการบำรุงด้วยปัจจัย 4 ได้แก่ จีวร ปิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร โดยไม่มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ ก็ได้มีกล่าวถึงไว้ในมรุตสูตร ซึ่งพระมหากัจจายนะได้กล่าวกับพระเจ้ามรุตระ โดยมีเนื้อความว่า

กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทรในโลกนี้ เมื่อโกนผม โกนหนวด นุ่งห่มผ้ากาสา พัสตร์ออกบวชเป็นบรรพชิตแล้ว งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การพูดเท็จ ไม่บริโภคในราตรี ฉันทตอาหารมื้อเดียว เป็นพรหมจรรย์ มีศีล มีกัลยาณธรรม พระองค์จะทรงทำอย่างไรกับบรรพชิตนั้น...พระเจ้ามรุตระตรัสว่า โยมต้องกราบไหว้ ลูกรับ เชื้อเชิญด้วยอาสนะ หรือเจาะจงนิมนต์บรรพชิตนั้นด้วยจีวร ปิณฑบาต เสนาสนะและ คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร จัดการอารักขา คุ่มครอง ป้องกันท่านตาม

ความเหมาะสม เพราะท่านเหล่านั้นได้ละความเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร
หมดแล้ว เหลือแต่ คำว่า “สมณะ” เท่านั้น...พระมหากัจจนะ กล่าวไว้ว่า เมื่อ
เป็นอย่างนี้ วรรณะทั้ง 4 ก็ถือได้ว่าเป็นความเสมอภาคกัน ไม่มีความแตกต่างกัน

(ม.ม. (ไทย) 13/322/389-390)

จากข้อความนี้ทำให้สรุปได้ว่า ไม่ว่าจะป็นวรรณะใดก็ตามเมื่อบวชเข้ามาแล้วถือได้
ว่ามีความเสมอภาคเหมือนกันหมด ดังนั้น การบวชจึงเป็นการยกฐานะของตนเองได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม การออกจากกามไม่จำเป็นต้องออกบวชเป็นสมณะหรือบรรพชิตเสมอ
ไปดังได้กล่าวมาแล้ว แม้การออกบวชเป็นบรรพชิตจะช่วยให้เราออกจากกามได้อย่างมี
ประสิทธิภาพมากกว่า แต่การออกบวชทางด้านจิตใจหรือการออกจากกามด้วยการปฏิบัติธรรมแม้
ในเพศของคฤหัสถ์ก็สามารถทำได้และให้อานิสงส์ได้ในทำนองเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากอุบาสก
และอุบาสิกาต่างๆ ที่เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาซึ่งแสดงว่า บุคคลเหล่านี้ได้ออกจาก
กามในระดับหนึ่งแล้ว และแน่นอนว่าย่อมได้รับอานิสงส์ต่างๆ ของการออกจากกามตามระดับของ
การออกจากกามที่แต่ละคนทำได้

ดังนั้น อานิสงส์ของการออกจากกามจึงมีตั้งแต่ระดับต่ำคือการพ้นจากความทุกข์
ความลำบากและอันตรายจากการแสวงหาและการเสพกามในชีวิตประจำวัน ไปจนถึงระดับสูงคือ
การได้คุณวิเศษและมรรคผลนิพพาน

กล่าวโดยสรุป คำสอนทั้ง 5 เรื่องในอนุปพิกถามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเป็น
ลำดับจากง่ายไปหายาก จากเรื่องทานและศีลที่เป็นเหตุให้ได้สวรรค์ที่คนทั่วไปเข้าใจและปรารถนา
ไปหาเรื่องที่ไม่ค่อยคิดถึงหรือเข้าใจยากขึ้นคือกามาตินวกถา ซึ่งปุถุชนมักมองข้ามเรื่องโทษ
ของกามที่ตนหลงใหลชื่นชอบ และลงท้ายด้วยเรื่องอานิสงส์หรือผลดีที่เกิดจากการออกจากกาม

3.6 ความสัมพันธ์กันระหว่างอนุปพิกถาทั้ง 5

อนุปพิกถาคือธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ มี 5 เรื่อง
ใหญ่ๆ คือ (1)ทาน (2)ศีล (3)สวรรค์ (4)โทษของกาม (5)อานิสงส์การบวช เพื่อขัดเกลา
อัธยาศัยของผู้ฟังให้มีความประณีตขึ้นไปเป็นขั้นๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วน
ปรมาัตถ์นี้ก่อน ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงสามุกังสีกรรมเทศนา คือเทศนาที่ทรง
ยกขึ้นแสดงด้วยความตรัสรู้ของพระองค์เอง อันได้แก่ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ข้อ
ปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ก็คืออริยสัจ 4 เป็นอันดับสุดท้าย

1) ทาน

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงทาน การให้การบริจาคเพื่อสงเคราะห์ อนุเคราะห์ บูชาผู้ที่ควรบูชาเป็นข้อแรก อันหมายถึงเป็นข้อที่ผู้มีความสามารถจะให้ จะบริจาคได้เป็นการช่วยเหลือ อนุเคราะห์หรือเป็นการบูชา ถือว่าเป็นสิ่งที่ควรทำ ทานคือการให้ การบริจาค่นี้เองเป็นเครื่องชำระจิตใจให้บริสุทธิ์จากความโลภ(ความอยากได้)และมัจฉริยะ(ความตระหนี่)เหนียวแน่น เมื่อทำทานด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ เพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์หรือบูชาดังกล่าวแล้ว เพื่อให้เกิดความสุขแก่ผู้ที่ได้รับสิ่งที่บริจาค้นั้นไป ดังนั้นก็จะทำจิตใจของผู้ที่บริจาคให้มีความบริสุทธิ์และมีความสุข และเมื่อค้นดูในความบริสุทธิ์และความสุขนั้นเองก็จะพบว่า เป็นจิตใจที่ปราศจากความโลภ ความตระหนี่ในสิ่งที่บริจาค้นั้น คือเป็นอันว่าเป็นการละลายความโลภ ความตระหนี่ในสิ่งนั้นได้ จึงได้ให้ออกไปได้ และเมื่อการให้นั้นก็ทำให้ผู้รับได้รับความสุข คนที่อดอยากเมื่อได้รับอาหารที่บริจาคไป ได้บริโภคอาหารนั้นก็มีความสุข เป็นการช่วยต่ออายุ ต่อชีวิตของเขา คนป่วยไข้เมื่อได้รับหยูกยาไปก็หายป่วยไข้ก็เป็นการต่ออายุต่อชีวิตเขาอีกเหมือนกัน และเมื่อให้เพื่อบูชาดังที่คนไทยมักเรียกว่า “ทำบุญ” เช่น ทำบุญตักบาตร ก็ทำให้จิตใจผ่องใส เพราะได้บริจาคให้ผู้มีศีล และก็เป็นอันว่าได้ตัดโลภะมัจฉริยะในสิ่งที่บริจาค้นั้น กับทั้งทำจิตใจให้บังเกิดเมตตากรุณาขึ้นมาอีกด้วย เพราะจะทำให้เกิดความเอ็นดูรักใคร่สงสารในผู้ที่ได้รับและทำให้เกิดความเลื่อมใสนับถือในผู้ที่มีศีลที่ทำบุญไปนั้นเหล่านี้เป็นการชำระฟอกล้างจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ขึ้นด้วยทานเป็นข้อที่หนึ่ง

2) ศีล

ต่อจากนั้นก็ทรงแสดงศีลเป็นข้อที่สองคือให้ตั้งใจงดเว้นจากความประพฤติที่เป็นการก่อภัยก่อเวรแก่ใครๆ ทางกาย ทางวาจา ทรงบัญญัติศีล 5 เป็นนิจศีลสำหรับบุคคลทั่วไป โดยให้เว้นจากการฆ่า ให้เว้นจากการลักขโมย ให้เว้นจากการประพฤติผิดในกามทั้งหลาย ให้เว้นจากการพูดเท็จ ให้เว้นจากน้ำเมาคือสุราเมรัยอันเป็นฐานแห่งความประมาท และเมื่อปฏิบัติในศีลดังนี้ ก็ชื่อว่าเป็นการให้อภัยอันเรียกว่าอภัยทานแก่ผู้อื่นอีกด้วย และเป็นการเว้นจากความประพฤติที่ก่อบาปก่อกรรมอันเป็นภัยเป็นเวรต่างๆ เพื่อความไม่เดือดร้อนทั้งแก่ตนเองด้วยและผู้อื่นด้วย ก็เป็นการชำระโทสะคือความประทุษร้ายออกไปจากจิตใจได้และอันที่จริงนั้นก็เป็นอย่างนี้ได้ชำระทั้งความโลภ ความโกรธ ความหลง อันเป็นขั้นศีลนี้อีกขั้นหนึ่ง

3) สวรรค์

ทานและศีลที่ปฏิบัตินี้ทำให้เกิดผลเป็นข้อที่สามคือสวรรค์ ซึ่งเป็นไปได้ทั้งสวรรค์ที่อยู่ในโลกหน้าหรือโลกอื่น แม้จะเน้นสวรรค์ในโลกหน้า แต่สาระสำคัญเหมือนกันคือการได้ความสุข หมายถึงการได้เห็นได้ยินได้ทราบได้รู้ทางทวารทั้งหก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์คือเรื่องราวทั้งหลายอันเป็นที่น่ารักใคร่ ปราศจากความพอใจ นำให้เกิดความสุข เห็นรูป

อะไรก็เป็นที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจ นำให้เกิดความสุข ได้ยินเสียง ได้ทราบกลิ่น ได้รับรส ได้
 ใญ่รู้พระ ได้รับอารมณ์ที่ดีอยู่เป็นอันมาก ดังนี้โดยสาระสำคัญจึงเป็นสวรรค์ปัจจุบันอันเรียกว่า
 “ผัสสาตนิกะ” คือสวรรค์ที่เป็นไปทางผัสสาตนะทั้งหกประการ เมื่อพากันปฏิบัติในทาน ในศีล
 ดังกล่าวนั้น ก็ย่อมจะนำไปเกิดในสวรรค์ได้

4) โทษของกาม

ต่อจากนั้นก็ตรัสถามาทิณพคือโทษของกาม กามก็คือสวรรค์ สวรรค์ก็คือรูป เสียง
 กลิ่น รส ใญ่รู้พระ ธรรมารมณ์ ตลอดถึงเรื่องราวทั้งหลายที่น่ารักใคร่พอใจทำให้เกิดความสุข
 นั้น ถ้าหากว่าจิตใจไปติดเข้าก็เป็นกาม และเมื่อเป็นกามขึ้นมาก็ย่อมบังเกิดทุกข์โทษ ทุกข์โทษที่
 ได้รับนั้นย่อมมีอยู่เป็นอันมาก แต่ว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่สามารถดำรงคงที่
 อยู่ได้ เพราะต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป เมื่อเป็นดังนี้จึงไม่มีใครสามารถที่จะยึดถือเอาไว้ได้ว่า
 จะต้องเป็นของของเราหรือจะต้องเป็นเราอยู่อย่างนั้นตลอดไป คือจะต้องเป็นเราผู้สวดยสวรรค์อยู่
 อย่างนั้นตลอดไป เพราะเป็นสิ่งที่จะต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป เป็นสิ่งที่ต้องเกิดดับ ฉะนั้น
 จึงได้รับสุขโสมนัสอยู่ในปัจจุบันเท่าที่สิ่งเหล่านั้นยังดำรงอยู่ หรือเท่าที่ชีวิตของตนยังดำรงอยู่
 เท่านั้น แต่แล้วครั้นความไม่เที่ยงมาถึง ความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงมาถึงเข้า สิ่งเหล่านั้นก็
 จะต้องจากไป หรือตัวเราเองก็ต้องจากสิ่งเหล่านั้นไป เมื่อเป็นดังนี้ โทษต่างๆ ก็ปรากฏขึ้นคือ
 ความทุกข์ต่างๆ จึงได้ตรัสชี้ให้มองเห็นโทษดังนี้ที่เรียกว่า “กามาติณพ” คือโทษของกาม

5) อานิสงส์ในการออกจากการหรือการออกบวช

จากนั้นพระพุทธเจ้าตรัสชี้ให้เห็นว่าเมื่อความจริงเป็นดังนี้ จึงไม่ควรที่จะหลงยึดถือ
 ในสิ่งเหล่านั้นว่าเป็นเรา เป็นของเราอย่างแท้จริง แต่ให้มองเห็นว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง
 เกิดดับต้องมีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา ไม่มีใครที่จะสามารถยึดถือเอาไว้ว่าเป็น
 เรา เป็นของเราอยู่ได้ตลอดไป เพราะฉะนั้น จึงสมควรที่จะเปลื้องจิตใจออก ไม่ยึดถือไว้ให้มันหนัก
 แม้ว่าจะมีความยึดถืออยู่ตามธรรมดาของสามัญชน ก็ให้มีปัญญารู้เท่าทัน สำหรับที่จะนำจิตใจ
 ออกได้ ในเมื่อความไม่เที่ยง ความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงมาถึงเข้า และความไม่เที่ยง ความ
 แปรปรวนเปลี่ยนแปลงนั้นก็มีอยู่เสมอๆ เพราะฉะนั้น จึงตรัสสอนให้รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาใน
 การที่จะนำจิตใจออกจากกาม ที่เรียกว่า “การออกบวชหรือการออกจากกาม”

สรุปว่า การแสดงสวรรค์เป็นการแสดงผลของการให้ทานและรักษาศีล เป็นการนำ
 ให้ผู้ปฏิบัติมองเห็นผลของการปฏิบัติให้ทานและรักษาศีลว่าให้เกิดความสุขได้จริง เป็นความสุขที่
 ต้องการอันเรียกว่า “สวรรค์” นั้น ครั้นแล้วก็ได้ทรงแสดงโทษของกาม เพื่อเป็นการเตือนจิตใจมิ
 ให้ลุ่มหลงอยู่ในสวรรค์ แต่ให้มองเห็นสวรรค์นั้นว่าเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป
 เพราะฉะนั้น ถ้าไปหลงยึดถือเข้าก็เป็นโทษมากกว่าที่จะเป็นคุณ ก็เป็นการฟอกจิตใจให้ออกจาก

ความยึดถือเกี่ยวเกาะอยู่ในสิ่งที่เป็นสวรัคคือความสุขที่ต้องการกันอยู่นั้น แล้วก็ทรงแสดง อานิสงส์ของการออกบวช คือชักนำจิตใจออกไปจากกาม เป็นการพอกจิตใจให้บริสุทธิ์อีกชั้นหนึ่ง ทั้งหมดรวมเป็นอนุปพิทกา 5

ครั้นทรงแสดงอนุปพิทกา 5 ข้อนี้เป็นการพอกจิตใจให้บริสุทธิ์ สมควรที่จะรับ เทศนาในอริยสัจ 4 เหมือนอย่างการซักฟอกผ้าที่ไม่สะอาดให้สะอาดขึ้น สมควรที่จะรับน้ำย้อม ได้แล้ว ต่อจากนั้น จึงทรงแสดงอริยสัจ 4 คือ ชี้ให้เห็นทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ข้อ ปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ อันเป็นหนทางที่จะทำให้ถึงซึ่งมรรคผลนิพพานได้อย่างแท้จริง

อนุปพิทกาในฐานะที่เป็นหลักธรรมหมวดหนึ่งในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็น หลักธรรมที่แสดงให้เห็นถึงข้อปฏิบัติตั้งแต่ขั้นแรกจนกระทั่งถึงขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ เริ่มตั้งแต่การให้ทาน การให้การเสียสละเป็นข้อแรก ต่อด้วยวิธีการงดเว้นจากความชั่วด้วย หลักธรรมข้อสี่เป็นข้อสอง และการให้ทานและการรักษาศีลก็เป็นเหตุทำให้ได้สวรัคเป็นข้อที่ สาม สวรัคก็เป็นความสุขที่ต้องเจือปนไปด้วยกาม ต่อจากนั้น ก็ทรงแสดงโทษของกามเป็นข้อที่ สี่ โดยอธิบายว่ากามนั้นมีทุกข์โทษต่างๆ มากมาย ทรงแสดงอานิสงส์ในการออกจากกาม(การ ออกบวช)เป็นข้อสุดท้ายในอนุปพิทกา หลังจากนั้น ก็ทรงแสดงอริยสัจ 4 เป็นลำดับสุดท้าย

3.7 ความสัมพันธ์ระหว่างอนุปพิทกากับอริยสัจ 4

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงเรื่องอนุปพิทกาทั้ง 5 ได้แก่ 1.ทานกถา 2.ศีลกถา 3.สัคคกถา 4.กามทีนวกถา 5.เนกขัมมานิสังสกถา ซึ่งมีความสัมพันธ์กับอริยสัจ 4 ก่อนอื่น ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงเรื่องอริยสัจ 4 ก่อนเพื่อเป็นการทำความเข้าใจในเบื้องต้นเสียก่อน

3.7.1 อริยสัจ 4

อริยสัจเป็นคำสอนที่ว่าด้วยการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ เป็นหลักธรรมที่แสดงโดย สอดคล้องกับประวัติการแสวงหาสัจธรรมของพระพุทธเจ้า เริ่มแต่การเผชิญความทุกข์ที่ปรากฏ เป็นปัญหา แล้วสืบสวนหาสาเหตุ พบว่ามีทางแก้ ไม่หมดหวัง จึงกำหนดรายละเอียดหรือจุดที่ ต้องแก้ไขและกำหนดเป้าหมายให้ชัด แล้วดำเนินการแก้ไขตามวิธีการจนบรรลุเป้าหมายที่ ต้องการนั้น

โดยนัยเดียวกันนี้ อริยสัจจึงเป็นหลักธรรมที่ยกขึ้นมาใช้ในการสั่งสอน เพื่อให้ผู้รับคำสอนทำความเข้าใจอย่างเป็นระเบียบ มุ่งให้เกิดผลสำเร็จทั้งในด้านการสั่งสอนของผู้สอน และการประพฤติปฏิบัติของผู้รับคำสอน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544, น. 182)

อริยสัจ 4 ประกอบไปด้วย 1.ทุกข์สัจ 2.สมุทัยสัจ 3.มรรคสัจ 4.นิโรธสัจ (อภิ.ธ. (ไทย) 36/48/14) ซึ่งแต่ละอย่างพออธิบายได้ ดังต่อไปนี้

1) ทุกข์ ได้แก่ ชาติ ชรามรณะ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากของรัก ความปรารถนาไม่สมหวัง โดยย่อว่าอุปาทานขันธ 5 เป็นทุกข์, พุทธอีกนัยหนึ่ง คือชีวิตและทุกสิ่งที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ ที่จะต้องผันแปรไปตามเหตุปัจจัย จึงแฝงไว้ด้วยความกดดัน บีบคั้น ขัดแย้ง ขัดข้อง มีความบกพร่อง ไม่สมบูรณ์ในตัว พร้อมทั้งจะทำให้เกิดทุกข์เป็นปัญหาขึ้นมา เมื่อใดเมื่อหนึ่ง ในรูปใดรูปหนึ่ง แก่ผู้ที่ยึดมั่นไว้ด้วยอุปาทาน

หน้าที่ต่อทุกข์ คือ การกำหนดรู้ เข้าใจมัน รู้เท่าทันความเป็นจริง เรียกว่า “ปริยญา”

2) ทุกขสมุทัย เรียกสั้นๆ ว่า สมุทัย เหตุเกิดแห่งทุกข์ ได้แก่ ตัณหา คือ ความร่ำรอนทะยานอยาก ที่ทำให้เกิดภพใหม่ ประกอบด้วยความเพติดเพลินและความติดใจ คอยไฝหาความยินดีใหม่ๆ เรื่อยไป มี 3 คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

หน้าที่ต่อสมุทัย คือ ละเสีย ทำให้หมดไป เรียกว่า “ปหานะ”

3) ทุกขนิโรธ เรียกสั้นๆ ว่า นิโรธ ความดับทุกข์ ได้แก่ การที่ตัณหาดับไปไม่เหลือด้วยการคลายออก สละเสียได้ สลัดออก พ้นไปได้ ไม่พัวพัน, พุทธอีกนัยหนึ่ง คือ ภาวะแห่งนิพพาน ที่ไม่มีความทุกข์ เป็นสุขโดยไม่ขึ้นต่อตัณหา ไม่ถูกบีบคั้นด้วยความรู้สึกกระวนกระวายหวาดกังวล เป็นต้น มีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา ซึ่งบริสุทธิ์ เป็นอิสระ สงบ ปลอดโปร่ง ผ่องใส

หน้าที่ต่อนิโรธ คือ ทำให้แจ้ง ทำให้สำเร็จ ทำให้เกิดมีเป็นจริงขึ้นมา หรือบรรลุถึง เรียกว่า “สัจฉิกิริยา”

4) ทุกขนิโรธคามินิปฏิปทา เรียกสั้นๆ ว่า “มรรค” หมายถึง ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์ ได้แก่ ทางประเสริฐมีองค์ประกอบ 8 ประการ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

หน้าที่ต่อมรรค คือ เจริญ ฝึก หรือปฏิบัติ เรียกว่า “ภาวนา”

(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544, น. 179-180)

อริยสัจ 4 จึงเป็นคำสอนที่ว่าด้วยความจริงที่บุคคลปฏิบัติตามจนรู้แจ้งเห็นจริงก็จะพ้นจากความทุกข์อย่างสิ้นเชิงและถาวรซึ่งก็คือนิพพานนั่นเอง

3.7.2 ความสัมพันธ์ระหว่างอนุพุพพิภากับอริยสัจ 4

จากที่อภิปรายมา ผู้วิจัยเห็นว่า คำสอนเรื่องอนุพุพพิภามีความสัมพันธ์กับคำสอนเรื่องอริยสัจ 4 ใน 2 ลักษณะ คือ

1) อนุพุพพิภช่วยปูพื้นหรือเป็นฐานให้แก่ความพร้อมที่จะรับฟังและความสามารถในการทำความเข้าใจอริยสัจ 4 ที่เป็นคำสอนที่สูงกว่าโดยเป็นคำสอนมุ่งให้สละตัวออกจากกามและทุกข์ทั้งปวงอย่างถาวร เพราะถ้าคนยังติดใจในกาม ยังพอใจในโลกียสุขอยู่ ก็ยากที่จะต้องการฟังอริยสัจ 4 ที่สอนให้ละทิ้งกามและโลกียสุข และถึงจะฟังก็ยากจะทำความเข้าใจ เพราะยังไม่ค่อยเห็นโทษหรือทุกข์ของกามและโลกียสุข แต่ถ้าได้ฟังอนุพุพพิภจนทราบซึ่งเห็นโทษของกามและประโยชน์ของการออกจากกามไม่มากนักน้อยแล้ว ก็เริ่มจะต้องการฟังอริยสัจ 4 ที่แสดงสังขธรรมที่สูงขึ้นไปและเป็นหนทางแก้ปัญหาที่อนุพุพพิภสอนไว้คือทำอย่างไรจึงจะออกจากกามได้ เพราะอนุพุพพิภแสดงถึงโทษของกามและอานิสงส์ของการออกจากกามแต่ยังไม่สอนว่าจะออกจากกามอย่างไรดี และเมื่อมาฟังเรื่องทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ในอริยสัจ 4 ก็จะเข้าใจได้ง่ายขึ้น เพราะมีความรู้พื้นฐานจากอนุพุพพิภซึ่งสอนเรื่องทุกข์ กามคุณ ตัณหา และศีล ซึ่งเป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งของอริยสัจด้วย

การที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องของอนุพุพพิภ 5 ก่อน ต่อจากนั้นค่อยแสดงเรื่องของอริยสัจ 4 ในภายหลังก็เพราะว่าพระพุทธเจ้าต้องการปูพื้นฐานเป็นเบื้องต้นเสียก่อน ก่อนที่ผู้ฟังจะได้เข้าใจในเรื่องของอริยสัจ 4 ต่อไป เพราะเรื่องของอนุพุพพิภ 5 กับเรื่องของอริยสัจ 4 มีความคล้ายคลึงกัน

ทานกถาและศีลกถาแม้ในระดับพื้นฐานจะสอนการเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่นและเว้นจากการเบียดเบียนหรือละเมิดผู้อื่น แต่โดยนัยสำคัญที่เป็นจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของการให้ทานและรักษาศีลก็คือการขัดเกลาจิตใจให้ปล่อยวางความยึดติดและขจัดกิเลสคือความโลภ ความโกรธ ความหลง ดังจะเห็นได้จากคำอธิบายที่กล่าวมาแล้วว่า ในความหมายหนึ่งทานและศีลมีนัยอันเดียวกัน นั่นคือ คำอธิบายว่า ทานหมายถึงความไม่โลภ ซึ่งประกอบด้วยเจตนาอันเป็นเหตุบริจาคทาน (ช.ช.อ. (บาลี) 121-122, ช.ช.อ. (ไทย) 39/1/1/192) ซึ่งแสดงว่าทานมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การลดความโลภหรือตัณหา และคำอธิบายว่า ทานหมายถึงการให้อภัยแก่คนหรือสัตว์อื่น (อภ.กถา. (บาลี) 37/289-290/480, อภ.กถา. (ไทย) 37/289-290/455) ทานตามความหมายนี้จึงเท่ากับการงดเว้นจากเวรภัย ได้แก่การรักษาศีล มีเว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นต้น การรักษาศีลจึงเป็นการให้ทานอย่างหนึ่ง ถือเป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่ เพราะเป็นการให้ความปลอดภัยในชีวิตแก่สัตว์ทั้งหลาย

ส่วนเรื่องสวรรค์คือกามคุณในสังขตธาตุและโทษของกามในกามาที่นวกถาก็มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับเรื่องทุกข์และสมุทัย เพราะกามคุณ 5 ก็คือทุกข์หรือสิ่งที่นำทุกข์มาให้โดยสัมพันธ์กับความใคร่ในกามคุณที่เราเรียกว่าตัณหา ซึ่งมีอยู่ 3 อย่าง ได้แก่ 1.กามตัณหา 2.ภวตัณหา 3.วิภวตัณหา (ส.มหา. (ไทย) 19/1081/593) ซึ่งกามตัณหาก็คือความอยากในกามคุณ 5 เมื่อเรามีความต้องการในกามคุณ 5 มากเท่าใด ถ้าเราไม่ได้สนองความต้องการนั้น ความทุกข์ก็เกิดมากขึ้นเท่านั้น เช่น เราอยากได้ผู้หญิงคนนั้นมาแต่งงานด้วย แต่ถ้าเราไม่ได้ตามต้องการเราก็ทุกข์เป็นต้น เรื่องอื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน ดังนั้น ในอนุปฺพพิกถา 5 นั้น พระพุทธเจ้าตรัสสอนเรื่องของการให้ทานและการรักษาศีล เพื่อให้ได้ไปเกิดในสวรรค์ แต่ว่าสวรรค์ก็มีกามคุณ 5 มากมาย ซึ่งกามคุณ 5 ก็เป็นทุกข์ เพราะทำให้บุคคลไปลุ่มหลงมัวเมาจนบางครั้งทำให้เสียคนไปเลยก็มี เช่น เด็กบางคนติดเกมส์จนเสียการเรียน หรือผู้ใหญ่บางคนติดเหล้าจนเสียการทำงานก็มี เป็นต้น

2) อริยสัจ 4 เป็นทางออกหรือวิธีแก้ปัญหาที่แสดงไว้ในอนุปฺพพิกถา คือเป็นวิธีออกจากกามที่เนกขัมมานิสังสกถาได้แสดงอานิสงส์ของการออกจากกามไว้ เพราะการจะได้อานิสงส์ของการออกจากกามต้องอาศัยวิธีการออกจากกามที่ถูกต้องซึ่งก็คือวิธีการของอริยสัจ 4 เนื่องจากอริยสัจ 4 สอนให้เราเรียนรู้ปัญหาและวิธีแก้ปัญหอย่างเป็นระบบและถูกต้อง กล่าวคือการจะแก้ปัญหาก็ออกจากกามได้อย่างถูกต้อง ต้องเริ่มจากการเรียนรู้สภาพของปัญหาคือทุกข์ เข้าใจต้นเหตุของทุกข์ว่าคือตัณหา สามารถกำหนดเป้าหมายของการพ้นทุกข์คือนิโรธ ซึ่งเป็นการออกจากกามและโทษของกามอย่างถาวร และสามารถปฏิบัติตามวิธีแก้ที่เหมาะสมกับต้นเหตุและเป้าหมายคืออริยมรรคมีองค์ 8

อริยมรรคเป็นวิธีปฏิบัติที่ช่วยให้ออกจากกามได้ เพราะอริยมรรคก็คือไตรสิกขาอันได้แก่ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นการขัดเกลาจิตใจให้หมดจดจากกิเลสตัณหาโดยอาศัยศีลคือการควบคุมทางกายและวาจา สมาธิคือการทำให้มันคงพร้อมใช้งานในการชำระกิเลสตัณหา และปัญญาคือการรู้แจ้งแทงตลอดความจริงของชีวิตและความทุกข์ ดังนั้น เมื่อปฏิบัติตามหลักอริยมรรคหรือไตรสิกขาจึงทำให้เราเบื่อหน่าย คลายกำหนด เห็นทุกข์โทษในกามจนสามารถปล่อยวางออกจากกามได้อย่างสิ้นเชิงในท้ายที่สุด ทำให้ได้รับอานิสงส์ของการออกจากกาม ตั้งแต่ขั้นต่ำจนถึงขั้นสูงสุดคือนิพพานอันเป็นการดับกิเลสตัณหาและพ้นจากโทษและทุกข์ของกามอย่างสูงสุดและถาวร

ดังนั้น ในอนุปฺพพิกถาพระพุทธเจ้าจึงตรัสให้บุคคลมองให้เห็นโทษของกามคุณ 5 และพยายามหาทางออกจากกามคุณ 5 นี้ให้ได้ เพราะมิฉะนั้น จะทำให้บุคคลไปจมอยู่กับความทุกข์อีกมากมายและยังจะทำให้บุคคลถอนตนเองออกมาลำบากมากขึ้น ดังนั้น การจะออกจาก

กามคุณ 5 ได้นั้น บุคคลนั้นก็ต้องออกจากกามหรือออกบวช เพราะการออกบวชเป็นพื้นฐานที่จะทำให้เราทำลายความทุกข์ที่เกิดจากกามคุณ 5 ได้ และการจะออกจากกามคุณ 5 ได้ เราจะต้องรู้เรื่องของอริยสัจ 4 อย่างถ่องแท้เสียก่อน

เพราะเหตุนี้ การที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงเรื่องของอนุปฺพฬิกถาก่อนแล้วค่อยแสดงเรื่องของอริยสัจ 4 ที่หลังนั้น ก็เพราะว่าพระพุทธองค์ต้องการปูพื้นฐานให้เราเข้าใจในเรื่องของอริยสัจ 4 มากขึ้น เพราะอริยสัจ 4 เป็นทางออกจากความทุกข์ได้อย่างแท้จริง เนื่องจากอริยสัจ 4 มีเรื่องของกาม โทษของกามคือทุกข์ และต้นเหตุคือสมุทัยอยู่ด้วย และอริยสัจ 4 ก็ยังมีเรื่องของนิโรธ (ความดับทุกข์) ซึ่งเป็นเรื่องเดียวกับเนกขัมมานิสังสะคือการออกจากกามด้วย และการที่บุคคลจะดับทุกข์ได้ก็ต้องมีหนทางในการดับทุกข์ ก็คือมรรคนั่นเอง มรรค คือข้อปฏิบัติที่จะทำให้บุคคลดับทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง ซึ่งก็คือวิธีออกจากกามนั่นเอง โดยมีมรรคนั้นประกอบด้วยองค์ 8 ประการ คือ (1) สัมมาทิฏฐิ (2) สัมมาสังกัปปะ (3) สัมมาวาจา (4) สัมมากัมมันตะ (5) สัมมาอาชีวะ (6) สัมมาวายามะ (7) สัมมาสติ (8) สัมมาสมาธิ (ส.มหา. (ไทย) 19/1081/592) ซึ่งองค์มรรคทั้ง 8 ประการนี้จะต้องปฏิบัติไปพร้อมๆ กัน เพื่อให้รวมกันเป็นหนึ่งเดียว เป็นมรรคสมังคี (ความพร้อมเพรียงกันของมรรค) จึงจะดับทุกข์ได้อย่างแท้จริงและถาวร

ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงอนุปฺพฬิกถาก่อนที่จะทรงแสดงอริยสัจ 4 ซึ่งทำให้คำสอนของพระองค์ชุดนี้ที่มุ่งสอนให้คนพ้นทุกข์มีความสมบูรณ์และประสบความสำเร็จ เพราะลำพังอนุปฺพฬิกถายังไม่มีความสมบูรณ์ในตัวในเชิงทฤษฎีเพราะยังไม่ได้แสดงหนทางหรือวิธีการออกจากกามอย่างมีประสิทธิภาพ หนทางออกจากกามทำให้ได้อานิสงส์ของการออกจากกามอยู่ที่อริยสัจ 4 แต่อริยสัจ 4 เองแม้จะมีความสมบูรณ์ในตัวเองเพราะมีครบทั้งตัวปัญหา สาเหตุ เป้าหมาย และวิธีการเข้าถึงเป้าหมาย แต่การมีอนุปฺพฬิกถามาช่วยเป็นฐานสนับสนุนทำให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจและยอมรับความจริงในอริยสัจ 4 ง่ายขึ้น ส่งผลให้การแสดงอริยสัจ 4 ประสบความสำเร็จ ทำให้ผู้ฟังได้ความซาบซึ้งในธรรมและบรรลุมรรคผลและนิพพานในที่สุด

อย่างไรก็ตาม ที่กล่าวมาไม่ได้หมายความว่า พระพุทธเจ้าต้องทรงแสดงอนุปฺพฬิกถาครบทั้ง 5 เรื่อง หรือต้องทรงแสดงอนุปฺพฬิกถาก่อนแสดงอริยสัจ 4 เสมอจริงจะได้ผล เพราะปรากฏหลักฐานว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงกามาที่นวกถาอย่างเดียวก่อนแล้วผู้ฟังบรรลุธรรมก็มี (ช.อุป. (ไทย) 33/2/555) พระพุทธเจ้าทรงแสดงอริยสัจ 4 อย่างเดียว แล้วผู้ฟังได้บรรลุธรรมอย่างในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรที่เราคุ้นเคยกันอยู่แล้วก็มี หรือจะทรงแสดงหลักธรรมอื่นก็สามารถทำให้เกิดการบรรลุธรรมได้เช่นกัน ทั้งนี้เป็นเพราะผู้ฟังธรรมมีพื้นฐานและศักยภาพไม่เท่ากัน

พระพุทธเจ้าทรงสามารถเลือกแสดงธรรมให้เหมาะกับพื้นฐานและศักยภาพของแต่ละคน จึงทำให้เกิดผลได้เหมือนกัน

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์หรือสภาพการณ์ปัจจุบันเปลี่ยนไปจากอดีตมาก และผู้แสดงธรรมก็ไม่มีความสามารถเท่าเทียมกับพระพุทธเจ้า และส่วนใหญ่ก็ไม่ใช่พระอรหันต์การแสดงอนุพัทพิกถาจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนประยุกต์ให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อให้ผู้ฟังสมัยใหม่สามารถเข้าใจและนำคำสอนไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งผู้วิจัยจะนำมาอภิปรายในบทต่อไป